

№ 1 – 2023

ЭТНОСАЯСАТ

ЭТНОСАЯСАТ

ЭТНОПОЛИТИКА

9

772958

142705

ISSN 2958-1427 (print)
ISSN 2958-1419 (online)

Журналдың шығу кестесі
№ 1 – I жартыжылдық;
№ 2 – II жартыжылдық.

Электрондық басылым нөмірлерінде орналастырылған мақалаларға DOI беріледі.

Баспагер

© «NEXT TIME Қоры»
Қоғамдық Қоры
010000, Астана қ., Есіл ауданы,
38 көше, 34/1 үй, офис 23

Publisher

© Public fund «Fund NEXT TIME»
010000, Astana city, Esil district,
38 street, 34/1, office 23

Издатель

© Общественный фонд «Фонд NEXT TIME»
010000, г. Астана, Есильский район,
ул 38, дом. 34/1, офис 23

ЭТНОСАЯСАТ ақпараттық-сараптамалық басылым

Аңдатпа: Жалпы ақпарат және ережелер

«Этносаясат» ақпараттық-сараптамалық басылым ҚР АҚДМ Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты тапсырысымен 2022 жылдан бастап шығарылады.

Басылымда ақпараттық-сараптамалық мақалалар, талдамалық шолулар (анықтамалар), ғылыми зерттеулердің қазақ, орыс және/немесе ағылшын тілдеріндегі нәтижелері жарияланатын болады.

Журналдың мақсаты, міндеттері және тақырыптық бағыты

Басылымның негізгі мақсаты этносаралық қатынастар саласындағы өзекті мәселелерді көрсету.

Журналдың міндеттері:

- этносаралық қатынастар үрдістерін сараптамалық бағалау, ҒСҚ, өңірлердің ҒСТ мүшелерінің, этносаралық қатынастар мәселелері бойынша отандық және шетелдік сарапшылар мен ғалымдардың қоғамдық келісім саласындағы жағдайын болжау бойынша материалдар жариялау;

- мемлекеттік саясатты іске асыруға бағытталған этносаралық қатынастар тақырыбы бойынша өткізіліп жатқан іс-шаралардың, жобалардың талдамалық шолуларын басып шығару.

Авторлардың пікірлері редакциялық алқамен сәйкес келмеуі мүмкін.

Журнал Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Ақпарат комитетінде тіркелген. Тіркеу туралы куәлігі 2022 жылғы 23 тамыздағы №KZ09VPY00054187.

ETHNOPOLICY information and analytical publication

Abstract: General information and provisions

The information and analytical publication «Ethnopolitics» has been published by order of the Institute of Applied Ethnopolitical Research of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan since 2022.

The publication includes information-analytical articles, analytical reviews (references), results of scientific research in Kazakh and/or Russian. Publication in the journal is free.

Purposes, objectives, and thematic focus of the journal

The main purpose of the publication is to highlight key issues of interethnic relations.

The objectives of this journal are:

- publication of materials on expert assessment of trends in interethnic relations, forecasting the situation in the field of public consent of members of the NEC, NEG regions, domestic and foreign experts, and scientists on interethnic relations;

- publication of analytical reviews of ongoing events, and projects on the subject of interethnic relations aimed at the implementation of state policy.

The authors' opinions may not coincide with the editors' point of view.

The journal is registered with the Information Committee of the Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan. Certificate of Registration No. KZ09VPY00054187 dated August 23, 2022.

ЭТНОПОЛИТИКА информационно- аналитическое издание

Аннотация: Общие сведения и положения

Информационно-аналитическое издание «Этнополитика» издается по заказу Института прикладных этнополитических исследований МИОР РК с 2022 года.

В издании публикуются статьи информационно-аналитического плана, аналитические обзоры (справки), результаты научных исследований на казахском, русском и/или английском языках.

Цели, задачи и тематическая направленность журнала

Основной целью издания является освещение актуальных вопросов сферы межэтнических отношений.

Задачи данного журнала:

- публикация материалов экспертной оценки тенденций в межэтнических отношениях, прогнозирование ситуации в сфере общественного согласия членов НЭС, НЭГ регионов, отечественных и зарубежных экспертов и ученых в вопросах межэтнических отношений;

- публикация аналитических обзоров проводимых мероприятий, проектов по тематике межэтнических отношений, направленных на реализацию государственной политики.

Мнение авторов может не совпадать с точкой зрения редакции.

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан. Свидетельство о регистрации №KZ09VPY00054187 от 23 августа 2022 года.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Редакциялық кеңестің төрағасы:

Талғат Қалиев –
ҚР АҚДМ Қолданбалы
этносаяси зерттеулер
институтының директоры,
саяси ғ.к.;

Редакциялық кеңестің мүшелері:

Ғалым Шойкин – ҚР АҚДМ
Этносаралық қатынастарды
дамыту комитетінің төрағасы,
саяси ғ.к.;

Индира Рыстина – ҚР
Президенті Әкімшілігі ҚХАК
хатшылығы меңгерушісінің
орынбасары, PhD;

Татьяна Дронзина – Сент-
Клемент Орхидский атындағы
София университеті,
саясаттану кафедрасының
профессоры, саяси ғ.д.;

Жамбыл Артықбаев – Л.Н.
Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университетінің
профессоры, т.ғ.д.;

Мендіғаным Шаймерденова –
Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ
ұлттық өнер академиясының
профессоры, т.ғ.к.;

Ғалымжан Құсманғали –
Ұлытау облысы әкімінің
орынбасары;

Дана Әшімханова – ҚР АҚДМ
Қолданбалы этносаяси
зерттеулер институтының
директоры орынбасары, PhD;

Фарида Мұсатаева –
гуманитарлық ғылым
магистрі, мәдениеттанушы.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman of the editorial board:

Talgat Kaliyev – director
of Institute of Applied
Ethnopolitical Research of
the MISD of the RK, Cand. of
Political Sc.;

Members of the editorial board:

Galym Shoikin – Chairman
of the Committee for the
Development of Interethnic
Relations of the MISD of the RK,
Cand. of Political Sc.;

Indira Rystina – Deputy Head
of the SAPK of the Presidential
Administration of the Republic
of Kazakhstan, PhD;

Tatyana Dronzina – professor
of the Department of Political
Science at Sofia University St.
Kliment Ohridski, Doctor of
Political Sciences;

Zhambyl Artykbayev – Professor
of the L.N.Gumilev Eurasian
National University, Doctor of
Hist. Sciences;

Mendyganyam Shaimerdenova
– Professor of the Kazakh
National Academy of Arts
named after T.K.Zhurgenov,
Cand. of Hist. Sciences;

Galymzhan Kusmangali –
deputy akim of Ulytau region;

Dana Ashimkhanova – deputy
director of Institute of Applied
Ethnopolitical Research of the
MISD of the RK, PhD;

Farida Mussatayeva – Master
of Humanitarian Sc., cultural
scholar.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Председатель редакционного совета:

Калиев Талгат – директор
Института прикладных
этнополитических
исследований МИОР РК,
к.полит.н.;

Члены редакционного совета:

Шойкин Галым –
председатель Комитета по
развитию межэтнических
отношений МИОР РК,
к.полит.н.;

Рыстина Индира –
заместитель заведующего
САНК Администрации
Президента РК, PhD;

Дронзина Татьяна –
профессор кафедры
политологии Софийского
университета им. Святого
Климента Орхидского,
д.полит.н.;

Артықбаев Жамбыл –
профессор Евразийского
национального университета
им.Л.Н.Гумилев, д.и.н.;

Шаймерденова Мендіғаным – профессор
Казахской национальной
академии искусств имени
Т.К.Жургенова, к.и.н.;

Құсманғали Галымжан –
заместитель акима области
Ұлытау;

Ашимханова Дана –
заместитель директора
Института прикладных
этнополитических
исследований МИОР РК, PhD;

Мұсатаева Фарида –
магистр гуманитарных наук,
культуролог.

МАЗМҰНЫ / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

I. ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ / THEORY AND PRACTICE / ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ ҚҰРУ ҮДЕРІСІ: ТАРИХИ НЕГІЗДЕР, ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН МАҢЫЗДЫ ЖҰМЫС ВЕКТОРЛАРЫ 6
Айгүл Садвокасова, Адилет Амиров

ЕЛ БІРЛІГІ ТІЛ БІРЛІГІНЕН БАСТАУ АЛАДЫ 21
Элина Паули, Үмбігүлсім Ахметжанова

II. ЭТНОСАЯСИ ТРЕНДТЕР / ETHNOPOLITICAL TRENDS / ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ ТРЕНДЫ

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 32
Калиев Талгат, Гали Динмухаммед

ИНТЕРКУЛЬТУРАЛИЗМ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОСАРАЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ БАСЫМ МОДЕЛІ РЕТІНДЕ: ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ӘДІСТЕМЕЛЕРІ 42
Адилет Амиров

АДАПТАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ ИЗ УКРАИНЫ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ 55
Бузаров Андрей

III. ЭТНОСТАР ЖӘНЕ ТАРИХ / ETHNIC GROUPS AND HISTORY / ЭТНОСЫ И ИСТОРИЯ

REDEFINING ISRAELI NATIONAL IDENTITY: UNDERSTANDING THE ROLE OF MILITARISM AND SETTLER-COLONIALISM 84
Nurlan Muminov

I. ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ

THEORY AND PRACTICE

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

УДК 321
МРНТИ 02.41.21

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ ҚҰРУ ҮДЕРІСІ: ТАРИХИ НЕГІЗДЕР, ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН МАҢЫЗДЫ ЖҰМЫС ВЕКТОРЛАРЫ

Айгүл Садвокасова

ҚХА Ғылыми-сараптамалық кеңесінің төрағасы,
Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты директорының орынбасары,
әлеуметтану ғылымдарының докторы
Қазақстан, Астана
e-mail: aigul.sad.astana@gmail.com

Адилет Амиров *

Қолданбалы этносаяси зерттеулер институтының әдістемелік және білім беру
бағдарламалары орталығының менеджері, әлеуметтік ғылымдар магистрі
Қазақстан, Астана
e-mail: adilet.k.amirov@gmail.com

Аннотация: Бұл мақалада Қазақстандағы ұлт құру (ұлт қалыптастыру / ұлт үйлестіру / ұлт ұйыстыру) үдерісі талданады, оның теориялық негіздеріне, тарихи контекстіне және практикалық жүзеге асырылуына назар аударылады. АҚШ, Жапония, Сингапур, Түркия, Балтық елдері, Грузия, Өзбекстан және Қырғызстан сияқты елдердің мысалдары бойынша ұлт құрудың әртүрлі тәсілдемелері қарастырылады. Қазақстанға тән қиындықтар мен жұмыс векторларына ерекше назар аударылады, оның ішінде ұлттың өзін-өзі анықтау, азаматтық, тіл саясаты, ұлт құру терминологиясы, этникалық және мәдени әртүрлілік, әлеуметтік-экономикалық алшақтық, тарихи мұра, геосаяси факторлар, ұрпақтар алшақтығы, азаматтық белсенділік, сондай-ақ саясатты сәтті жүзеге асыру үшін қажетті құндылықтар мен мақсаттарды тұжырымдау сияқты мәселелер қарастырылады.

Мақалада ұлт құру үдерісіндегі азаматтық және этникалық өлшемдер арасындағы баланс сақтаудың маңыздылығы айтылады. Авторлар «қазақстандық» азаматтық терминінен «қазақ» азаматтық терминіне көшу мүмкіндігін сыни тұрғыдан қарастырады және осы тенденцияға қатысты өзекті сұрақтарды тізімдейді. Қазақстандық тұрғындардың әртүрлілігін мойындайтын және біртұтас ұлттық бірегейлікті насихаттайтын инклюзивті саясаттың қажеттілігі көрсетіледі.

Авторлар бұл міндеттерді шешу үшін инклюзивті басқаруды, білім беруді, мәдени бастамаларды және топаралық диалогты қамтитын көп қырлы тәсілдеме қажет деп тұжырымдайды. Терминология мен бірегейліктің күрделілігін шешу арқылы Қазақстан инклюзивтілікті дамыта алатыны және өзінің ұлт құру саясатын нығайта алатыны көрсетіледі. Қорытынды ретінде, мемлекет талқылаулар өткізу мен жан-жақты шешімдер қабылдау арқылы халықтың әртүрлілігін сақтай отырып үйлесімді әлеуметтік құрылымды дамыта алады.

Түйін сөздер: ұлт құру, Қазақстан, азаматтық ұлтшылдық, этникалық ұлтшылдық,

ұлттық бірегейлік, инклюзивтілік, тіл саясаты, мәдени әртүрлілік.

Abstract: This article provides an analysis of the nation-building process in Kazakhstan, focusing on its theoretical foundations, historical context, and practical implementations. On examples from various countries, including the US, Japan, Singapore, Turkey, Baltic countries, Georgia, Uzbekistan, and Kyrgyzstan, the article explores different approaches to nation building. Special attention is paid to the challenges and work vectors specific to Kazakhstan, such as national self-identification, citizenship, language policy, nation-building terminology, ethnic and cultural diversity, socioeconomic disparities, historical legacies, geopolitical factors, generation gap, civic engagement, as well as formulating values and goals necessary for the successful implementation of nation-building policy.

The article emphasizes the importance of striking a balance between civic and ethnic dimensions in the nation-building process. It critically examines the possible shift from the civic term «Kazakhstani» to the civic term «Kazakh» and raises pertinent questions regarding this tendency. It highlights the need for inclusive policies that recognize the diversity within the Kazakhstani population and promote a unified national identity.

The article argues that addressing these challenges necessitates a multifaceted approach, encompassing inclusive governance, education, cultural initiatives, and intergroup dialogue. By navigating the complexities of terminology and identity, Kazakhstan can foster inclusivity and strengthen its nation-building efforts. The conclusion is that through discussions and comprehensive solutions, the country can maintain a harmonious social fabric while embracing its diverse population.

Keywords: nation building, Kazakhstan, civic nationalism, ethnic nationalism, national identity, inclusivity, language policy, cultural diversity.

Аннотация: В данной статье представлен анализ процесса нациестроительства в Казахстане с акцентом на его теоретические основы, исторический контекст и практическую реализацию. На примерах из разных стран, включая США, Японию, Сингапур, Турцию, страны Балтии, Грузию, Узбекистан и Кыргызстан, в статье исследуются разные подходы к нациестроительству. Особое внимание уделяется вызовам и векторам работы, специфичным для Казахстана, таким как национальная самоидентификация, гражданственность, языковая политика, терминология нациестроительства, этническое и культурное разнообразие, социально-экономическое неравенство, историческое наследие, геополитические факторы, разрыв между поколениями, гражданская активность, а также формулирование ценностей и целей, необходимых для успешной реализации политики нациестроительства.

В статье подчеркивается важность соблюдения баланса между гражданским и этническими измерениями в процессе нациестроительства. Критически рассматривается возможный переход от гражданского термина «казахстанец» к гражданскому термину «казах» и поднимаются соответствующие вопросы относительно этой тенденции. Подчеркивается необходимость инклюзивной политики, признающей разнообразие казахстанского населения и продвигающей единую национальную идентичность.

В статье утверждается, что решение этих проблем требует многогранного подхода, охватывающего инклюзивное управление, образование, культурные инициативы и межгрупповой диалог. Решив сложности в терминологии и идентичности, Казахстан может способствовать инклюзивности и укреплять политику нациестроительства. Вывод состоит в том, что благодаря детальным обсуждениям и комплексным решениям страна может поддерживать гармоничную социальную структуру, при этом сохраняя разнообразие населения.

Ключевые слова: нациестроительство, Казахстан, гражданский национализм, этнический национализм, национальная идентичность, инклюзивность, языковая политика, культурное разнообразие.

КІРІСПЕ

Ұлт құру – ұлттық бірегейлікті қалыптастыру, мемлекетке қатысты патриоттық сезімді мен ынтымақты дамыту процесі. Бұл процестің объектісі оның юрисдикциясына жататын азаматтар қауымдастығы болып табылады. Ол халық арасындағы ұлттық бірегейлік сезімін, бірлік пен келісімді дамыту үшін ұлттың немесе мемлекеттің жүргізетін саналы және ұйымдасқан жұмысын білдіреді және ұлт ішіндегі әлеуметтік, мәдени, экономикалық және саяси байланыстарды нығайтуға және ұжымды қиістілік сезімін дамытуға бағытталған әртүрлі стратегиялар мен саясаттарды қамтиды. Оның негізгі мәселесі – ұлт құрудың негізгі концепцияларының мазмұны, сондай-ақ азаматтық-саяси бірегейлікті не құрауы керек және осы бірегейлікті қалыптастыру үшін қандай тетіктер немесе құралдарды қолдану керек [1].

Бұл термин саясаттану саласында, әсіресе американдық ғалымдар арасында Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі жылдарда танымал болды. Ол мемлекет пен оның азаматтары арасындағы қарым-қатынасты нығайту процесін сипаттау үшін қолданылды, өйткені азамат болу өз мемлекетке адалдық пен шын берілгендікті талап ете бастады [2].

Қазақстандағы ұлт құру үдерісі қазіргі дәуірде бірнеше дәлелді себептерге байланысты маңызды болып отыр.

Біріншіден, бұрын-соңды болмаған **COVID-19 пандемиясы** қазақстандық қоғамға қатты әсер етіп, оның азаматтарының әдеттегі ахуалын өзгертті. Шетелдік саяхаттар, басқа елдерде жұмыс жасау және оқу мүмкіндіктері шектеулі болғандықтан, азаматтар өз елінде қалып, ішкі мәселелерге аса назар аудару бастады. Бұл халықтың мемлекет пен ұлттың бірлесіп дамуы керек екеніне көзін жеткізіп, Отанымыздың өркендеуі үшін **бірлескен жұмыстың** қажеттілігі туралы түсінікті нығайтты.

Екіншіден, 2022 жылдың **қаңтарындағы** қайғылы оқиға Қазақстандағы ұлт құру дискурсын зерттеудің өзектілігін одан әрі күшейтті. Халық білдірген наразылық пен одан кейінгі қиян-кескі қақтығыстар ұлттық бірегейлік және елдің даму жолына қатысты түбегейлі мәселелерді көтерді.

Үшіншіден, **сыртқы дағдарыстар** ұлт құрудың маңыздылығын арттырды. Сыртқы қақтығыстарға байланысты әлеуметтік-экономикалық сын-қатерлер мен геосаяси динамика бүкіл еуразиялық аймақты дүркіретіп, этносаралық келісімге, әлеуметтік-экономикалық дамуға және жалпы қоғамның әл-ауқатына баса назар аударудың қажеттілігін анықтады.

Осы факторлар Қазақстандағы ұлт құру үдерісін түсініп, оны бағалау және қайта қарастыру қажеттілігін көрсетеді. Осы сынақтардан өтіп өркендеу үшін Қазақстан өзінің әлеуметтік құрылымын нығайтуға міндетті. Этникалық топтар арасындағы үйлесімді өзара іс-қимылды ынталандыру қоғамның бірігуі, әлеуметтік-экономикалық даму, ішкі және сыртқы агрессивті импульстарға қарсы тұру үшін өте маңызды. Ұлт құру саясаты алдында тұрған мәселелерді шешу арқылы Қазақстан ұлттық бірегейлігі бар интеграцияланған қоғамды қалыптастыра алады.

ҰЛТ ҚҰРУ ТАРИХЫ МЕН СӘТТИ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ МЫСАЛДАРЫ

Ұлт құру үдерісі XVIII-XIX ғас. Еуропадағы ұлттық мемлекеттердің пайда болуынан басталады. Бұл үдеріс ұлттың өз мемлекеті болуы және ортақ құндылықтарға, тілге, тарихқа және мәдениетке негізделіп өзін-өзі басқаруы

кажет деген идеяны алға тартқан ұлтшылдықтың күшеюімен кең таралды. Көбінесе ұлт құру саясаты отарсыздандыру, режим өзгеруі, дағдарыс немесе соғыс сияқты ірі саяси оқиғалардан кейін ерекше мәнге ие болады [3].

Тарихта ұлт құрудың көптеген мысалдарын байқауға болады:

АҚШ. Ұлыбританиядан тәуелсіздік алғаннан кейін АҚШ жалпыұлттық бірегейлікті қалыптастыру үшін ұлт құрумен айналысты. Бұл үдеріс үкімет жүйесін құруды, азаматтық қатысуды ынталандыруды және американдық құндылықтар мен идеалдардың ортақ сезімін дамытуды қамтыды [4].

Жапония. 19 ғасырдың аяғындағы Мэйдзи жаңғыртуынан кейін Жапония елді жаңартып, оны қуатты ұлттық мемлекетке айналдыратын өршіл ұлт құру жобасына кірісті. Ол жылдам индустрияландыру, білім беру реформалары және біртұтас жапондық бірегейлікті насихаттауды қамтыды [5].

Сингапур. Әртүрлі этностар мен тілдік топтары бар көпмәдениетті қоғам ретінде Сингапур қоғамдық келісім мен ұлттық бірлікті нығайту үшін ұлт құру үдерісін бастады. Меритократияны, көпмәдениеттілікті және ортақ ұлттық бірегейлікті насихаттайтын саясат оның табысқа жетуіне ықпал етті [6].

Бірқатар **посткеңестік елдер** ұлттық құрылыста айтарлықтай жетістіктерге жетті, мысалы:

Балтық елдерін қарастыратын болсақ, **Эстония** ұлт құрудың сәтті үлгісі ретінде ерекшеленеді. Кеңес Одағынан тәуелсіздік алғаннан бері Эстония өзінің ұлттық ерекшелігін жандандыруға және ұлттық институттарын нығайтуға баса назар аударды. Мемлекет эстон тілін, мәдениетін және тарихын насихаттауға айтарлықтай күш салды, сонымен бірге орыс тілді топтардың инклюзиясы мен интеграциясына баса назар аударды [7]. **Латвия** ұлттық бірегейлікті және әлеуметтік интеграцияны ілгерілетуге бағытталған саясатты жүзеге асырды. Азаматтық алу үшін латыш тілі мен тарихын білуді талап ететін заңдар пікірталас туғызған болса да, олар елдің ұйымшыл қоғамды қалыптастыруға ұмтылысын көрсетеді [8]. **Литва** өзінің ұлттық бірегейлігін нығайтуға және азаматтық белсенділікті ілгерілетуге, сонымен бірге еуропалық бірегейлік пен халықаралық ынтымақтастықты дамытуға баса назар аударды. Ұлттық бірегейлікті қалыптастыруда білім беру реформалары мен тіл саясаты маңызды рөл атқарды [9].

Грузия тәуелсіздік алғаннан бері ұлт құру үшін ауқымды күш-жігер жұмсады. Ұлттық бірегейліктің қайнар көзі ретінде бірегей мәдени мұра, тіл мен тарихқа аса назар аударылды. Сонымен қатар Грузия демократиялық басқару институттарын құруда және тұрғындарының арасында әлеуметтік келісімді ілгерілетуде жетістіктерге жетті [10].

Қазақстанға этнодемографиялық, мәдени мен тарихи контексті бойынша жақын елдерді қарастырсақ, **Қырғызстан**, **Өзбекстан** және **Түркия** мысалдарын зерттеу аса маңызды.

ҚЫРҒЫЗСТАН

Қырғызстандағы ұлт құру үдерісі оның этностық әралуандық, тарихи мұрасы, саяси өзгерістер және әлеуметтік-экономикалық дамуы сияқты факторлардың ықпалымен қалыптасты.

Тәуелсіздік алғаннан кейін Қырғызстанның алдында әртүрлі этникалық топтарды біріктіретін ұлттық бірегейлікті қалыптастыру міндеті тұрды. Мемлекет азаматтық ұлт құру жолына түсіп, азаматтық ортақтастыққа және барлық

азаматтардың тең құқықтарына баса назар аударды. Өзбектер, орыстар және қазақтар сияқты этникалық топтардың құқықтары мен мәдени әралуандықты сақтай отырып, қырғыз мемлекетін дамытуға күш салынды.

Дегенмен, Қырғызстандағы ұлт құру үдерісі қиындықтарсыз өткен жоқ. Этникалық шиеленіс пен этносаралық қақтығыстар, әсіресе, елдің оңтүстік өңірлерінде орын алған. Қырғызстанның саяси ландшафты да оның ұлт құрудағы прогресінің қалыптасуында рөл атқарды. Елде саяси ауысымдар мен әлеуметтік толқулар орын алды, бұл оның ұлт құру траекториясына әсер етті. Бұл оқиғалар тиімді басқарудың, заң үстемдігінің және саяси тұрақтылықтың маңыздылығын көрсетті.

Қиындықтарға қарамастан, Қырғызстан өзінің ұлт құру жолында елеулі табыстарға қол жеткізді. Ел өзінің демократиялық институттарын нығайту, адам құқықтарын ілгерілету және қоғамның біртұтастығын арттыру бойынша бастамаларды алға тартты. Инклюзивті білім беру жүйесін дамытуға, мәдени мұраны сақтауға және әртүрлі этникалық топтардың азаматтық қатысуын ынталандыруға күш салынды [11].

Елдегі барлық этникалық топтарды біріктіретін ортақ азаматтық бірегейлікті дамыту және ілгерілету үшін Қырғызстан үкіметі **«Қырғыз жараны»** интеграция тұжырымдамасын қабылдады. Негізгі принциптер мен құндылықтардың сипаттамасына сәйкес, бұл саясат мультикультурализм және интеркультурализм сияқты этносаралық интеграция модельдеріне сәйкес келеді.

Ресми анықтама бойынша «қырғыз жараны» (қырғыз азаматы) – этникалық, діни, әлеуметтік және аймақтық тиесілігіне қарамастан Қырғыз Республикасының Конституциясына сәйкес құқықтары мен міндеттері бар Қырғыз Республикасының азаматы [12].

ӨЗБЕКСТАН

Өзбекстандағы ұлт құру үдерісі тәуелсіздік алғаннан бері елеулі өзгерістерді бастан өткерді. Президент Ислам Каримовтың басшылығымен Өзбекстан бастапқыда өзбектің ұлттық ерекшелігін сақтау және насихаттау саясатына ерекше мән берді. Бұл тәсілдеме өзбек тілі, салт-дәстүрі мен құндылықтарының елдің ұжымдық болмысын қалыптастырудағы рөлін күшейтуді көздеді. Мәдени әдет-ғұрыптарды жандандыру, ұлттық мерекелерді тойлау, өзбек тарихы мен әдебиетін зерттеу мен насихаттау жұмыстары жүргізілді.

Соңғы жылдары Өзбекстан президенті Шавкат Мирзиеевтің басшылығымен ұлт құру үдерісін жаңғыртуға бағытталған елеулі реформалар қолға алынды. Үкімет елдегі барлық этникалық топтардың үлестерін мойындап, бағалай отырып, анағұрлым инклюзивті көзқарасты ұстана бастады. Тәжік, қарақалпақ, қазақ, орыс сияқты этностар өкілдерінің құқықтары мен мәдениетін қорғауға күш салынды.

Тіл саясаты Өзбекстандағы ұлт құрудың маңызды аспектісі болып табылады. Өзбек тілі мемлекеттік тіл болғанымен, үкімет көптілділіктің маңыздылығын және этникалық топтардың ана тілдерін сақтау және дамыту үшін мүмкіндіктер беру қажеттілігін мойындады. Қостілді білім беруді қолдауға және этностардың өз тілдерінде білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз етуге күш салынды.

Экономикалық даму мен әлеуметтік реформалар да ұлт құру үдерісінде маңызды рөл атқарды. Үкімет өмір деңгейін жақсарту, кәсіпкерлікті дамыту және

әлеуметтік әл-ауқатты жақсарту бағдарламаларын іске асырды. Бұл бастамалар халық арасында ортақтастық пен ұлттық бірлік сезімін қалыптастыруға ықпал етті [13].

Алайда, Өзбекстанның ұлт құру процесінде қиындықтар әлі де бар. Бұл контексте этникалық әртүрлілік, аймақтық теңсіздік, адам құқықтары мен басқару сияқты мәселелер бойынша реформаларды жалғастыру қажеттілігі аса айқын. 2022 жылы Конституцияға өзгерістер ұсынылуы және Қарақалпақстан халқының өз наразылығын білдіруі ұлт құру үдерісіне қатысты мәселелердің саяси кеңістікте жататынын көрсетті.

ТҮРКИЯ

Түркиядағы ұлт құру - 1923 жылы Түрік Республикасы қалыптасуынан бері жалғасып жатқан күрделі және үздіксіз үдеріс.

Түркияның негізін қалаушы Мұстафа Кемал Ататүріктің жетекшілігімен басталған Кемализм немесе Ататүрікшілдік деп аталатын ұлт құру жобасы Түркияны заманауи, зайырлы және батысқа бағытталған мемлекетке айналдыруды мақсат етті. Бұл жаңа әліпбиді қабылдау, заң жүйесін зайырлы ету және түрік тілін ұлттық тіл ретінде насихаттау сияқты бірқатар реформаларды қамтыды.

Түркиядағы ұлт құру үдерісінде тілдің рөлі зор. Түрік тілі ресми тілге айналды және аймақтық және этникалық айырмашылықтарды жою үшін біріктіруші күш ретінде қарастырылды. Тілді стандарттау және оның білім беруде, әкімшілікте және қоғамдық өмірде қолданылуын ынталандыруға күш салынды. Дегенмен Түркия күрдтер, арабтар, черкестер және басқа этникалық және тілдік топтардың отаны болып табылады, бұл себепті ұлт құру үдерісі тұрақты қиындықтарға тап болады [14].

Этникалық топтардың құқықтары мен олардың жалпыұлттық бірегейлікке байланысы бойынша шиеленістер пен пікірталастар Түркиядағы ұлт құру дискурсына ықпал етуін жалғастыруда. Ұлт құру үдерісіне саяси өзгерістер мен қоғамдық динамика да әсер етеді: саяси тұрақтылық пен консенсус кезеңдері көбінесе ұлттық бірлікті нығайту және ортақ бірегейлік сезімін ілгерілету бойынша жұмыспен қатар жүреді. Керісінше, саяси поляризация немесе этникалық шиеленіс кезеңдері біртұтас ұлт құру үдерісіне қиындықтар туғызады. Осы жағдай Түркияда ұлт құру динамикалық үдеріс болып қала беретінін көрсетеді.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ ҚҰРУ ҮДЕРІСІ

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін жаңа ұлттық мемлекетті қалыптастыруды көздеп, өзінің ресми тарихнамасын және басқа да ұлттық тіректерін қайта құруға кірісті. Басқа посткеңестік елдерде сияқты әлеуметтік және саяси қоғамның кепілі ретінде азаматтық бірегейлік таңдалды. Отандық және шетелдік зерттеушілердің пікірінше, Қазақстандағы азаматтық және этникалық бірегейлік ұлт құруда қатар қолданылады [15]. Мәселен, этносаралық қатынастар саласындағы жетекші сарапшылар қазақ тілін ұлтты біріктіруші фактор және ұлт құрудың негізі ретінде мойындаса, сонымен бірге бұл жұмыс этноцентристік емес, азаматтық бірегейлікті қалыптастыруға бағытталған [16].

Қазіргі кезде Қазақстан халқына әсер ететін сыртқы қарама-қайшылықтар, әлеуметтік-экономикалық сын-қатерлер мен геосаяси процестердің күшеюі ұлт

құру саясатын одан әрі дамытуды талап етеді.

Бұл мәселені Мемлекет басшысы **Қасым-Жомарт Тоқаев** «Әділетті Қазақстан: бірлік, тұрақтылық, даму» атты Қазақстан халқы Ассамблеясының XXXII сессиясындағы сөзінде атап өтті:

«... Этносаясат та мемлекеттің басымдықтарына толық сай келуі керек. Мемлекеттік саясаттың тиімділігін арттыру үшін кешенді талдау қажет. Үкімет жыл соңына дейін ұлттың қалыптасу процесінің қазіргі жай-күйіне талдау жасалған және тиісті өзекті ұсыныстар берілген сараптамалық баяндама әзірлеуі керек. Осы мәселеге қатысты ғылыми зерттеулерге баса назар аудару қажет...» [17].

Өз сөзінде Президент Қазақстандағы ұлт құру (ұлттың қалыптасу) үдерісіне байланысты күрделі мәселелерді шешудегі ғылыми зерттеулердің және академиялық ізденістердің маңыздылығына назар аударады. Ол ұлт құру динамикасы, оның қиындықтары және прогрестің әлеуетті стратегиялары туралы құнды түсініктер беру үшін жан-жақты талдаулардың қажеттігін атап көрсетеді. Бұл мақала Президент үндеуіне сәйкес Қазақстандағы ұлт құрудың теориялық негіздерін, тарихи контекстін және қазіргі заманғы сын-қатерлерін зерделеп, жан-жақты және нюансты тәсілдердің басымдылығын түсіндіреді.

Қазіргі уақытта қазақстандық қоғамда ұлт құрудың және ұлттық бірегейлікті дамытудың екі тәсілі кең таралған: **этникалық ұлтшылдық** және **азаматтық ұлтшылдық** [18]. Осы векторлардың дамуы белгілі бір аймақтың этнодемографиясы, ішкі және сыртқы ақпараттық-психологиялық әсерлерге ұшырауы, этникалық топтардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы және т.б. факторлар кешеніне байланысты.

Азаматтық ұлтшылдықты қолдау бағыты, әдетте, этносаясат саласында жұмыс істейтін ресми мемлекеттік және қоғамдық құрылымдар тарататын хабарламалар мен идеологиялармен сәйкес келеді. Мәселен, Қазақстан халық партиясы төрағасының бірінші орынбасары Айқын Қоңыров Қазақстанда тұратын барлық этностардың іс жүзінде шетелде «қазақ» деген атпен белгілі біртұтас ұлтты құрайтынын ескере отырып, «ұлт» сөзінің мағыналары арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтарды атап өтті. Ол азаматтық ұлт пен мемлекеттік ұлтшылдық идеясы Қазақстандағы ұлт құрудың кілті екенін алға тартады. Алайда, азаматтық ұлтшылдық ұлттық мүдде, қауіпсіздік пен жобалардың негізі болуы керек екені халыққа ұдайы түсінікті болған жоқ. Оның пікірінше, қазір қоғамда этникалық ұлтшылдық басым, бұл жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін. Сондықтан, Қоңыровтың пікірінше, мемлекеттік идеологияда ұлт құрудың негізі ретінде Қазақстан азаматтық ұлтшылдықтың артықшылықтарын түсіндіру қажет [19].

Азаматтық ұлтшылдықты насихаттауға бағытталған бастамалардың бірі - Azattyq телеарнасы көпшілік талқысына қайтарған 1994 жылғы Райымбек Баталов пен Нұрлан Смағұлов бастаған 150 кәсіпкердің Қазақстан төлқұжаттарынан «ұлт» деген бағананы алып тастау туралы ұсынысы. Дәл қазір да осындай ұсыныстар айтылуда, мәселен, Мәжіліс депутаттары А.Сарым мен Н.Дементьева тарапынан. Айта кетерлігі, бұл дискурс көршілес Қырғызстанда да жүйелі түрде қайта жаңғырып келеді.

Қазіргі Қазақстандағы ұлт құру үдерісіндегі **этникалық ұлтшылдықты**

қолдау бағыттары төмендегідей.

Этникалық ұлтшылдыққа сәйкес көзқарастары бар азаматтар мен спикерлер этносаралық қатынастар, этносаралық интеграция және ұлт құру саласындағы мемлекеттік саясаттың жеткіліксіз тиімділігін жиі атап өтеді.

Мысалы, Әсем Жәпішева сияқты кейбір қоғам қайраткерлері Қазақстандағы соңғы 30 жылдағы ұлт құрудағы сәтсіздіктерді сезіне отырып, мемлекеттің халық арасында ортақ бірегейлік сезімін қалыптастыру мүмкіндігін жіберіп алғанын айта келе, этностардың айырмашылықтарына қарамастан, олардың барлығы қазақ болғанын қабылдауы керек екенін атап өтеді. Сондай-ақ олар Қазақстан халқының санасына бірлік пен ортақ Отан деген ұғымның сіңісіп кетуін тілейді [20].

Ринат Зайытов сияқты спикерлер біртұтас мемлекет құру мүмкін болғанымен, біртұтас ұлт құру аса қиын екенін айтады. Спикер ұлттық бірлік сезімін тәрбиелеудің бір жолы ретінде қазақ тілін елдегі жалғыз тіл ретінде қабылдауды ұсынады. Баяндамашы қазіргі ұлт құру мүмкіндіктеріне күмәнмен қарайды және елдің барлық азаматтары қазақ тілінде сөйлегенде ғана шынайы ұлттық бірлікке қол жеткізуге болады деп есептейді [21].

Бұл спикерлердің сөздері Қазақстандағы ұлт құруға қатысты әртүрлі көзқарастар бар екенін атап көрсетеді. Олар этникалық және мәдени бірегейліктің қажеттілігіне және ұлттық бірлікті нығайтудағы тілдің рөліне назар аударады.

Аймақтық аспект

Ұлт құру процесінде этнодемографиялық және әлеуметтік-экономикалық факторлардың түбегейлі айырмашылықтарына сүйеніп, аймақтардағы тәсілдемелерді ажырату өте маңызды. Бұл тұрғыда аса назар аударуды қажет ететін негізгі үрдіс – қазақ халқының үлес салмағының өсуі. Бұл, әсіресе, негізінен қазақ ауылдары көп аймақтарда байқалады – бұл аймақтарда қазақтардың үлесі тез өсіп, басқа этностардың осы процеске бейімделуі мәселесі өткір тұр.

Мысалы, Google Trends деректері бойынша соңғы 5 жылда Қазақстанның солтүстігі мен шығысында, әсіресе Павлодар облысында ұлттық бірегейлік (*национальная идентичность*) тақырыбына қызығушылық аса жоғары.

1-сурет. Ұлттық бірегейлік («Национальная идентичность») тақырыбы бойынша соңғы 5 жылдағы Қазақстан облыстарындағы ізденістер рейтингі.

Дереккөз: Google Trends

Бұл тақырыпты зерттеуге сұраныстың жоғары болуын аймақта соңғы 30 жыл ішінде орын алған **этнодемографиялық өзгерістермен** түсіндіруге болады. Халық арасында орыс этносы өкілдері ұзақ уақыт басым болғаннан кейін қазақтар облыста ғана емес, облыс орталығының өзінде де көпшілікке ие болды.

Этникалық құрамның күрт өзгеруі тілдік контексттің де өзгеруіне әкеліп соғады: қазақ этносының көбеюімен қатар қазақ тілінің кеңінен қолданылуына сұраныс артып келеді. Көптеген аймақтарда бұл мәселе бойынша посткеңестік менталитеті бар тұрғындар тарапынан инерция байқалады (оның ішінде орыс тілін үйренуге деген өзара талаптар), бұл болашақта **тілдік алауыздыққа** әкелуі мүмкін. Қоғамның тіл бойынша бөлінуі **ақпарат полярлығы** мәселесін де тудырады. Бұл жағдайда тілдік бөліністің үстіне **идеологиялық алшақтық** қосылып, қазақтілді және орыстілді азаматтарды бір-бірінен алыстататын фактор болуы мүмкін.

Яғни, осындай ерекшеліктер ұлт құру саясатын аймақтар бойынша бейімдеуді талап етеді. Қазақстанның унитарлы құрылымы Өзбекстанда сияқты ішкі саяси сын-қатерлердің мүмкіндігін төмендетсе де, сыртқы ақпараттық-психологиялық әрекеттер Қазақстан қоғамына әлі де өз әсерін тигізеді.

НЕГІЗГІ СЫН-ҚАТЕРЛЕР МЕН ЖҰМЫС ВЕКТОРЛАРЫ

Көптеген басқа елдер сияқты Қазақстан да ұлт құру процесінде түрлі қиындықтарға тап болады. Төменде ұлт құруды жүзеге асырудың негізгі сын-қатерлері келтірілген.

Ұлттық өзін-өзі анықтау: «қазақтар» мен «қазақстандықтар»

Қазақстан азаматтарының ұлттық сәйкестендіруі (*өзін-өзі анықтауы*) тақырыбы ұлт құру контекстіндегі негізгі зерттеу бағыттарының бірі болып табылады. Этникалық қазақтар мен елдің басқа да азаматтарының өзін-өзі анықтауына байланысты ішкі қайшылықтар - жан-жақты талдау мен түсінуді қажет ететін құбылыс.

Қазақстандағы этникалық және ұлттық бірегейлікті қалыптастыруда тарихи және әлеуметтік-мәдени факторлардың рөлі зор. Кеңес өкіметі кезіндегі ассимиляция және «русификация» саясатының нәтижесінде қазақ халқының ұлттық дамуы бірқатар шектеулерге тап болды. 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан өзінің ұлттық бірегейлігін дамытуға және азаматтар мен ел арасындағы байланысты нығайтуға баса назар аударды.

Негізгі қарама-қайшылықтардың бірі азаматтардың өзін-өзі анықтаудағы қолданатын терминологиясында және оған берілген мағыналарда жатыр. Дәстүрлі және ұлтшыл қазақтар өздерін «қазақ» деп сезінуге дағдыланған және оны тарихи-мәдени мұраларының көрсеткіші деп санайды. Бұл құбылыс олар үшін этностық сәйкестендірудің маңыздылығын және оның ұлттық болмыспен байланысын атап көрсетеді.

Екінші жағынан, модернист, посткеңестік қазақтар мен басқа этностардың өкілдері Қазақстан азаматтарына қатысты «қазақстандық» деген ұғымды қолданады. Бұл көзқарас этникалық айырмашылықтардан гөрі азаматтықты және елге тиесілілікті мойындау маңыздырақ болатын азаматтық қоғам құруға деген ұмтылысты білдіреді.

Қазіргі уақытта мемлекеттік қызметкерлер мен мемлекетке жақын

пікір көшбасшылары «қазақстандықтар» деген сөздің орнына «қазақтар» идентификаторын жиі қолдануда, бұл қоғамда түрлі пікір туғызады.

Кейбір қоғамдық пікір көшбасшылары мен олардың аудиториясы бұл үрдіске күрт теріс қарайды, оны этникалық ұлтшылдықтың көрінісі ретінде қарастырады немесе терминдерді түсіндірудегі сәйкессіздіктерді көрсетеді.

Дәстүрлі қазақтар осы риториканы қолдайды және оған қатысты сөздерді құптайды, мысалы, ғаламтордағы славяндық азаматтардың қазақ тілін және қазақ болмысын білетіндігін көрсететін контентке комментарий ретінде «төртінші жүз» немесе «... текті қазақ» («казах ... происхождения») сияқты идеологиялық белгілерді жиі қолданады.

«Қазақстандық» азаматтық терминді «қазақ» азаматтық терминімен алмастыру ең алдымен мұқият зерделеуді қажет етеді.

Ғазиз Әбішев осы тұрғыда туындайтын бірнеше өзекті мәселелерді тізіп өтті. Осындай мәселелердің бірі - «қазақ» сөзінің барлық Қазақстан азаматтарын қамтуы. Олай болса, басқа елдерде тұратын, сол елдердің азаматтығына ие және одан бас тартуға ниеті жоқ этникалық қазақтардың мәртебесін нақтылау қажет. Дилемма туындайды: егер Қазақстан азаматтарын «қазақтар» деп атасақ, ҚР азаматтығы жоқ қазақтар «қазақ емес» дегенді білдіре ме? Оның ойынша, осы екі категорияны бір уақытта бейімдету әрекеті ұлттық бірегейлікті орнатуға кедергі келтіріп, шатасу мен пікірталастардың салдарынан жобаның сәтсіздігіне әкелуі мүмкін.

Сонымен қатар, қандастардың мәртебесіне қатысты сұрақ туындайды. Олардың Қазақстанға қабылдануын анықтау үшін қандай критерийлер қолданылуы керек? «Қазақ» саяси термин болса, онда «қандас» деген кімді білдіретін болады? Сонымен қатар, қандастар тек қазақ тілінде сөйлейтін және өздерінің ата-бабаларының Қазақстанда тұратынын білетін этникалық қазақтар ма? Алайда бұл «қазақ» саяси терминімен қалай сәйкес келеді [22]?

Өзін-өзі анықтаудағы бұл қиындықтар топтар арасындағы қарама-қайшылықты немесе қақтығысты білдірмейтінін ескеру маңызды. Олар азаматтардың тарихи, мәдени және саяси контексттерге байланысты әртүрлі жеке және ұжымдық тәжірибелерін көрсетеді. Өзін-өзі анықтау процесі уақыт өте келе дамып, өзгеруі мүмкін, әсіресе жаһандану және мәдениетаралық өзара әрекеттесудің ілгерілеуі жағдайында.

Азаматтық: «Қазақстан азаматы» мен «Қазақ азаматы»

Сол жазықтықта азаматтық анықтау мәселесі де жатыр. «Қазақстан азаматы» және «Қазақ азаматы» сәйкестендірулерінің арасындағы таңдау азаматтардың ұлттық бірегейлік аясында өзін-өзі анықтауына әсер етеді.

«Қазақстан азаматы» термині этникалық коннотациялардан жалтаруды білдіреді және жалпы мағынада азаматтық пен Қазақстанға тиесілік идеясын атап көрсетеді.

Екінші жағынан, «қазақ азаматы» термині этникалық бірегейлікке назар аударады және адамның қазақ этникалық немесе мәдени тобына жататындығын көрсетеді. Ол қазақ халқының мәдени мұрасы мен тарихи байлығын құрметтеу және сақтау идеясымен байланысты.

Осы терминдердің арасындағы таңдау Қазақстандағы сәйкестіктердің әртүрлілігі мен көптігін көрсетеді. Ол ұлттық, этникалық және азаматтық сәйкестіктер арасындағы ішкі қайшылықты бастан кешіруі мүмкін азаматтардың

өзін-өзі анықтауының күрделілігіне көз жеткізеді.

Азаматтардың **өзін-өзі анықтау еркіндігін** қамтамасыз ету және ұлттық контексте өзін-өзі сәйкестендірудің сан-алуан түрлері болуы мүмкін екенін мойындау маңызды. Ұлт құру және бірегейлікті нығайту үшін әр түрлі топтар арасындағы диалогты, төзімділік пен сыйластықты дамыту маңызды. Қазақстан азаматтарының өзін-өзі анықтау таңдауына қарамастан, олардың арасында үйлесімді қарым-қатынас орнату бойынша жұмыс жасау арқылы азаматтық ынтымақтастық қағидаттарына негізделген инклюзивті қоғам құруға және ұлттық бірегейлікті ілгерілетуге болады.

Тіл саясаты: Қазақ тілі бірігу факторы ретінде

Тіл мәселесі – Қазақстандағы ұлт құрудың маңызды аспектісі. Қазақ тілі ұлттық бірегейлікті нығайтуда және Қазақстан азаматтарын біріктіруде маңызды рөл атқарады. Бұл қазақстандық/қазақ халқының мәдени мұрасы мен тарихи тиесілілігінің символы. Қазақ тілін насихаттау ұлттық бірегейлікті нығайтуға, сондай-ақ әртүрлі этностар арасындағы азаматтық ынтымақтастық пен түсіністікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Дегенмен, қазақ тілін насихаттауда да мәселелер туындауы мүмкін. Біріншіден, көптеген азаматтар үшін орыс тілі олардың ана тілі немесе басым тілі болып табылады, бұл қазақ тілін меңгеру мен күнделікті өмірде қолдануда қиындықтар туғызуы мүмкін. Бұл азаматтардың және басқа тілді топтардың қажеттіліктері мен құқықтарын ескеру маңызды. Қостілді білім беру мен көптілділік саясаты әртүрлі этностардың интеграциясына және азаматтық пен мәдени мұраны үйлестіретін қоғам құруға ықпал етеді.

Екіншіден, қазақ тілінің ақпараттық әлеуеті аса маңызды. Интернет заманында қолдануға ыңғайлы қазақтіліді ресурстардың тапшылығы байқалады. Білімі алу, кәсіби қызмет, ойын, үй шаруашылығы т.б. өмірдің әр қажеттілігіне жауап беретін қазақ тіліндегі ақпарат көздері қажет.

Мемлекеттік мекемелерде, білім беру жүйесінде, бұқаралық ақпарат құралдарында және өмірдің басқа салаларында қазақ тілінің қолданылуын ынталандыруға бағытталған шешімдер қабылдау тіл бірлігін нығайтуға және ұлт құру үдерісіне қолдау көрсетуге ықпал етеді. Бұл қазақ тілінің қарым-қатынас құралы және мәдени-ұлттық бірегейліктің негізі ретінде дамуына жағдай жасайды.

Ұлт құру терминологиясы

«Nation-building» терминін қазақ тіліне аударудың өзекті мәселесі ұлт құру үдерісінің мәнін дәл жеткізетін тиісті терминологияны анықтау қажеттілігін көрсетеді. Ұсынылған әрбір нұсқаның («ұлт құру», «ұлт қалыптастыру», «ұлт ұйыстыру») өзіндік ерекшеліктері бар және олар әртүрлі контексттерде қолданыда алады, бірақ олардың ешбірі бұл процестің кең мағыналық спектрін жеткізе алатын деңгейде әлі бекітілмеген.

Қазақ тіліндегі **«ұлт»** сөзінің өзі сан-салалы мағынаға ие және қоғамда әртүрлі түсініктер тудыруы мүмкін. Кейбір адамдар үшін «ұлт» этникалық және мәдени мұраны білдіреді, ал басқалары үшін азаматтық пен қауымдастықтың кең мағыналық аспектісін көрсетеді. Түрлі этномәдени және діндік топтардан тұратын қазақстандық қоғамның әртүрлілігі «ұлт» ұғымының сан алуан түсіндірмелерінен де көрінеді. Қоғамдағы «ұлт» сөзі туралы түсініктердің

әртүрлілігі ұлттық бірегейлікті қалыптастырудың күрделілігін көрсетеді және ашық диалог пен әртүрлі көзқарастарға құрметпен қарауды талап етеді.

Оңтайлы терминді таңдау барысында барлық семантикалық және коннотациялық аспектілерді ескеру қажет. **«Ұлт құру»** термині Қазақстандағы ұлт әлі құрылмай қоймағандай әсер қалдырып, кейбір мағыналық түсініксіздіктер немесе қате интерпретацияларды тудыруы мүмкін. Мұндай терминді пайдаланған жағдайда ұлт құру саясатының мақсаттары мен міндеттерін дұрыс түсінбеу орын алуы мүмкін.

Бұл ретте **«ұлт қалыптастыру»** мен **«ұлт ұйыстыру»** нұсқалары ұлттың қалыптасуы мен бірігуі маңыздылығына назар аударып, ұлт құру саясатының процессі мен күтілетін нәтижелерін айқындата алады. Олар әртүрлі этностарды біріктіріп, жалпы ұлттық бірегейлікті қалыптастырудың маңыздылығын көрсетеді.

Ұлт құру саясатын **«ұлт үйлестіру»** деп атауға да болады. Бұл термин «үй» сөзімен тығыз байланысты семантикалық коннотацияға ие. Ол Қазақстанды этникалық немесе мәдени тегіне қарамастан, оның барлық азаматтары үшін қонақжай және қамқорлық отаны етіп, тиесілілік пен инклюзивтілік сезімін тәрбиелеудің басты мақсатын айқындата алады. **«Ұлт үйлестіру»** термині сан алуан этностарын бағалайтын біртұтас және ынтымағы жарасқан ұлт құруға деген ұмтылысты білдіреді. **Ортақ үй** ұғымына баса назар аудара отырып, ол Қазақстан халқының ортақ құндылықтарға және қоғамдық келісімге деген ұмтылысын анық етеді.

«Ұлт үйлестіру» терминін бейімдеу Қазақстанды «өз үйім» деп атайтын барлық этнос өкілдерін қамтитын күшті ұлттық бірегейлікті тәрбиелеу ниетіне назар аудара алады. Осы бейімделген терминінің қолданысы әртүрлілік, теңдік және ұжымдық даму құндылықтарын қолдайтын үйлесімді қоғамды қалыптастыруға ұмтылысты білдіре алады.

Қорыта айтқанда, қазақ тіліндегі ұлт құру терминологиясын анықтау тіл мамандары, жұртшылық, ғылыми қауымдастық арасындағы мұқият талқылау мен ортақ пікірдің жемісі болуы керек. Қазақстандағы ұлт құру мақсаттары мен қағидаттарын барынша дәл көрсететін, барлық азаматтарға кеңінен танылып, түсінікті болатын терминологияны таңдау маңызды.

Тарихи мұраны үйлестіру

Кеңес өкіметі уақытындағы Қазақстанның өткерген бәлекеттері мен сол дәуірдегі ассимиляциялық саясат қоғамға ұзақ мерзімді әсер қалдырды. Тарихи мұраларды үйлестіру, тарихты ортақ түсінуді ілгерілету және тарихи әділетсіздіктерді жою ұлт құру үдерісінде өте маңызды. Бұл тарихи нарративтерді, коммеморативті практикаларды және оқу бағдарламаларын мұқият қарастыруды талап етеді.

Қазақстандағы ұлт құру контекстінде біздің қоғамда насихатталуы тиіс басты ой-түйін – жеке адамдардың этникалық немесе мәдени шығу тегіне қарамастан, әр азамат **ортақ ұжымдық тарихтың мұрагері** болып табылады және **ортақ тарихи тағдырға тиесілі**. Бұл идея ынтымағы жарасқан ел құрудағы бірлік пен ұжымдық бірегейліктің маңыздылығын көрсетеді. Әртүрлі этникалық топтардың өзара байланысы мен ортақ тағдырын атап көрсете отырып, олардың қосқан үлесі мен тәжірибесін тану және бағалау ұлттың құрылымын нығайта түсетін біртұтас ұлттық бірегейлікті қалыптастыруға ықпал ете алады.

Этникалық және мәдени әралуандылық

Қазақстанның этникалық және мәдени әртүрлілігі ұлт құру үдерісіне айтарлықтай сын-қатер туғызады. 100-ден астам этникалық топтар арасында тиесілілік сезімін және ортақ ұлттық бірегейлікті қамтамасыз ету мұқият басқаруды талап етеді. Біртұтас ұлттық бірегейлікті ілгерілетумен қатар ерекше мәдени бірегейліктерді сақтау - мемлекеттің маңызды міндеті.

Әлеуметтік-экономикалық теңсіздік

Әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті жою да ұлт құру үшін маңызды. Қазақстан аймақтары мен әлеуметтік топтары арасындағы тең дамуды қамтамасыз ететін кешенді экономикалық бағдарламаларды тиімді іске асыру қажет. Теңсіздіктерді азайту және тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету арқылы ұжымдық даму сезімі мен талпынысына қол жеткізуге болады.

Геосаяси факторлар

Қазақстанның геосаяси орны және басқа елдердің біздің ішкі саясатымызға ықпалы ұлттық бірегейлікті қалыптастыруда қиындықтар туғызады. Ұлттық егемендікті бекіту және сыртқы әсерлерді басқару күрделі міндет болып табылады. Жаһандық интеграция мен ұлттық құндылықтарды сақтау арасындағы баланс орнату өте маңызды.

Ұрпақтар арасындағы алшақтық

Жаһандану мен модернизацияның ықпалына түскен Қазақстандағы жас буынның дәстүрлі немесе посткеңестік менталитеттегі орта немесе аға буын өкілдерімен салыстырғанда ұлттық бірегейлікке деген көзқарасы әртүрлі болуы мүмкін. Ұрпақтар арасындағы алшақтықты жою және әртүрлі топтарды, әсіресе жастарды ұлт құру ісіне тарту маңызды. Олардың белсенді қатысуын ынталандыру, мәселелерін шешу және көзқарастарымен санасу болашақ ұрпақтар үшін ортақ ұлттық бірегейлікті қалыптастырудың кілті болып табылады.

Азаматтық белсенділік және әлеуметтік-саяси қатысу

Азаматтық белсенділікті ілгерілету және азаматтардың шешім қабылдау процессіне белсенді қатысуы үшін мүмкіндіктер жасау өркентіетті ұлт құру үшін өте маңызды. Демократиялық құндылықтарды және бірлескен шешім қабылдау қағидатын бекіту азаматтардың ортақ тиесілік сезімін нығайта алады. Ұлттық саясаттар мен бағдарламаларды қалыптастыруға әртүрлі мүдделі тараптарды тарту ұжымдық жауапкершілік пен бірлік сезімін қалыптастырады.

Құндылықтар мен мақсаттар

Ұлт құру саясатының құндылықтары мен мақсаттарын анықтау, сондай-ақ басынан бастап нәтижеге дейінгі толық бағдарды көрсету өте маңызды. Саясатты кең аудиторияға түсінікті ету үшін «ұлт құру» немесе басқа бейімделген терминді жекелеген жұмыс векторларына (дискриминацияға қарсылық, азаматтық қатысу, интеркультурализм, интеграция және т.б.) бөлу қажет. Мақсаттар айқын ғана емес, сонымен бірге өлшемді де болуы керек.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақстандағы ұлт құру үдерісі терминология табуда және түсініспеушіліктерді шешуде қиындықтарға тап болып отыр. «Қазақстандық» азаматтық терминінен «қазақ» азаматтық терминіне ауысу Қазақстандағы этникалық қазақ емес және басқа елдерде тұратын этникалық қазақтардың мәртебесі туралы маңызды сұрақтарды тудырады. Біртұтас ұлттық бірегейлікті ілгерілету үшін саяси және этникалық өлшемдерді ескеретін теңдестірілген көзқарасқа қол жеткізу өте маңызды. Бұл мәселелерді шешу инклюзивті саясатты, тиімді басқаруды, білім беруді, мәдени бастамаларды және этникалық топтар арасындағы диалогты дамытуды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. Кешенді зерттеулер, талқылаулар және жан-жақты шешімдер арқылы Қазақстан осы қиындықтарды жеңіп инклюзивтілігін дамыта алады. Осы жұмыс жасау арқылы мемлекет үйлесімді әлеуметтік құрылымды сақтай отырып, ұлт құру саясатын алға жылжыта алады.

Дереккөздер мен әдебиеттер тізімі

1. Астафьева Е. М. Национализм в гетерогенном обществе: проблема выбора пути. Известия Уральского федерального университета. Серия 3, Общественные науки — 2016. — № 1 (149). — 52-66 б.
2. Stephenson, C. Nation Building. Conflict Information Consortium [эл.ресурс]. - URL: https://www.beyondintractability.org/essay/nation_building/ (Қолданылуы: 11 мамыр, 2023)
3. Bell, David A. Nation-Building and Cultural Particularism in Eighteenth-Century France: The Case of Alsace. *Eighteenth-Century Studies*, vol. 21, no. 4, 1988, pp. 472-490.
4. Pei, M., Kasper, S. 2003. Lessons from the Past: The American Record on Nation-Building. Carnegie Endowment for International Peace. URL: <https://carnegieendowment.org/files/Policybrief24.pdf> (Қолданылуы: 11 мамыр, 2023)
5. The Meiji Restoration and Modernization. Asia for Educators. Columbia University [эл. ресурс]. URL: http://afe.easia.columbia.edu/special/japan_1750_meiji.htm (Қолданылуы: 11 мамыр, 2023)
6. Chang, David W. Nation-Building in Singapore. *Asian Survey* 8, No. 9 (1968): 761-773.
7. Smith, D. The “Quadratic Nexus” Revisited: Nation-Building in Estonia Through the Prism of National Cultural Autonomy. *Nationalities Papers*, 2020. No. 48(2), pp. 235-250.
8. Galbreath, D. From Nationalism to Nation-Building: Latvian Politics and Minority Policy. *Nationalities Papers*, 2006. No. 34(4), pp. 383-406.
9. Rutland P. Introduction: nation-building in the Baltic states: thirty years of independence, *Journal of Baltic Studies*. 2021. No. 52:3, pp. 419-424.
10. Krohg-Sørensen, K. Georgian nation building before and after 2008. Master thesis in Russia studies. Institute of Languages and Oriental Studies/Faculty of Humanities. University of Oslo. 2011.
11. Усабаева А. Кыргызский национализм, проблемы национализма и проект будущего. Central Asian Analytical Network [эл.ресурс] – URL: <https://www.caanetwork.org/archives/6610> (Қолданылуы: 3 мамыр, 2023)
12. Жапаров, С.Н. Концепция развития гражданской идентичности - Кыргыз жараны в Кыргызской Республике на период 2021-2026 годы [эл.ресурс] – URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/preview/ru-ru/430346/10?mode=tekst> (Қолданылуы: 17 мамыр, 2023)
13. Алимджанов, Б. Великое “историческое” прошлое: как создавалась новая национальная идентичность в Узбекистане и Таджикистане. Central Asian Bureau for Analytical Reporting. [эл.ресурс] – URL: <https://cabar.asia/ru/velikoe-istoricheskoe->

proshloe-kak-sozdavalas-novaya-natsionalnaya-identichnost-v-uzbekistane-i-tadzhikistane (Қолданылуы: 17 мамыр, 2023)

14. Sevin, T. Turkish Language as a Politicized Element: The Case of Turkish Nation-Building. GeT MA Working Paper No. 15, Department of Social Sciences, Humboldt-Universität zu Berlin. 2018. [эл.ресурc] - URL: <http://edoc.hu-berlin.de/series/getmaseries> (Қолданылуы: 17 маусым, 2023)

15. Қалиев, Д.С., & Вентсель, А. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы Қазақстанда ұлт құрылысы. Философия, мәдениеттану, саясаттану сериясы, 2022. №1 (79).

16. Переход к моноязычности объединит казахстанцев – политолог. ИА BaigeNews.kz [эл.ресурc] – URL: https://baigenews.kz/perehod-k-monoyazychnosti-obedinit-kazahstantsev-politolog_154766/ (Қолданылуы: 17 маусым, 2023)

17. Тоқаев Қ.К. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқы Ассамблеясының «Әділетті Қазақстан: бірлік, тұрақтылық, даму» атты XXXII сессиясында сөйлеген сөзі [эл.ресурc] – URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakistan-halky-assambleyasynyn-adiletti-kazakistan-birlik-turaktylyk-damu-atty-hhhii-sessiyasynda-soylegen-sozi-2731938> (Қолданылуы: 3 мамыр, 2023)

18. Какой национализм возьмет верх в Казахстане – этнический или гражданский? Central Asia Monitor [эл.ресурc] – URL: <https://camonitor.kz/35899-kakoy-nacionalizm-vozmet-verh-v-kazahstane-etnicheskiy-ili-grazhdanskiy.html> (Қолданылуы: 3 мамыр, 2023).

19. Конуров, А. О нациестроительстве. Rezonans. [эл.ресурc] – URL: <https://web.archive.org/web/20200819105427/https://rezonans.kz/o-natsiostroitelstve/> (Қолданылуы: 3 мамыр, 2023)

20. Әсем Жәпішеваның Телеграмдағы жазбасы [эл.ресурc] – URL: <https://t.me/zhapisheva/6833> (Қолданылуы: 9 маусым, 2023).

21. Казахи вместо казахстанцев: в РК намерены принять поправки в закон и убрать из паспорта строку о национальности. Kursiv Media. [эл.ресурc] – URL: <https://kz.kursiv.media/2023-04-27/zhnr-kazahi/> (Қолданылуы: 9 маусым, 2023).

22. Ғазиз Әбішевтің Телеграмдағы жазбасы [эл.ресурc] – URL: <https://t.me/gaziz1984/3939> (Қолданылуы: 13 маусым, 2023).

ЕЛ БІРЛІГІ ТІЛ БІРЛІГІНЕН БАСТАУ АЛАДЫ

Элина Паули *

ҚХА Ғылыми-сараптамалық кеңесінің мүшесі,
ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі жанындағы
«Қоғамдық келісім» мекемесінің басшысы, гуманитарлық ғылымдар магистрі
Қазақстан, Астана
e-mail: rgu@qkelisim.kz

Үмбігүлсім Ахметжанова

ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі жанындағы
«Қоғамдық келісім» мекемесінің ЭМБ-мен өзара іс-қимыл жасау басқармасының
аға сарапшысы
Қазақстан, Астана
e-mail: ahmetjanova.y@qkelisim.kz

Аннотация: Бұл мақалада қазақ тілінің өзекті аспектілеріне шолу жасалып, оның Қазақстандағы ұлттық бірлікті нығайтудағы шешуші рөлі көрсетілген. Қазақ тілінің елде тұратын сан алуан этностарды байланыстыратын шешуші арқау болып, біріктіруші күш ретінде қызмет ететіні көрсетіледі. Осы бірлікті нығайту үшін мақалада этносаралық қатынас құралы ретінде қазақ тілінің қолданыс аясын кеңейту жөнінде ұсыныстар берілген.

Мақалада қазақ тілінің бүгінгі жай-күйін зерделеу арқылы оның мәдени-тілдік мұра ретіндегі маңызы айқындалады. Сонымен қатар, мақалада қазақ тілінің одан әрі дамып, өз ықпалын кеңейтетіні болжайтын оптимистік көзқарас берілген. Мақалада қазақ тілінің этносаралық қатынас құралы ретіндегі рөлін арттыру үшін оның әртүрлі салаларда қолданылуы бойынша бастамалар ұсынылған. Бұған оның білім беру мекемелерінде, үкіметтік басқаруда, БАҚ платформаларында және қоғамдық дискурста қатысуын насихаттау кіреді. Осы арқылы мақалада қазақ тілі түрлі этностарды байланыстыратын, түсіністікке, инклюзивтілікке және ортақ ұлттық бірегейлікке жеткізетін көпір бола алатыны көрсетіледі.

Қазақ тілі этносаралық қатынас құралы ретінде қолдану аясын кеңейте отырып, Қазақстан өз бірлігін одан әрі нығайта алады және жан-жақты, бірақ ұйымшыл қоғам құруға ықпал ете алатыны дәлелденеді.

Түйін сөздер: қазақ тілі, ұлттық бірлік, этносаралық қатынастар, тілдік әртүрлілік, оқу орындары, инклюзивтілік, ортақ ұлттық бірегейлік, Қазақстан.

Abstract: This article provides an overview of the topical aspects of the Kazakh language, emphasizing the pivotal role it plays in fostering national unity within Kazakhstan. It highlights that the language serves as a unifying force, acting as a crucial thread that binds the diverse ethnic groups residing in the country. To strengthen this unity, the article puts forth proposals to broaden the application of the Kazakh language as a means of interethnic communication.

By examining the current state of the Kazakh language, the article sheds light on its significance as a cultural and linguistic heritage. Furthermore, the article presents an optimistic outlook, envisioning a future where the Kazakh language continues to thrive and expand its influence. To enhance the role of the Kazakh language as a tool for interethnic

communication, the article suggests initiatives to increase its usage in various domains. This includes advocating for its presence in educational institutions, government administration, media platforms, and public discourse. By doing so, the article argues that the Kazakh language can serve as a bridge connecting different ethnic groups, fostering understanding, inclusivity, and a shared national identity.

By expanding the application of the language as a means of interethnic communication, the article suggests that Kazakhstan can further strengthen its unity and promote a diverse yet cohesive society.

Keywords: Kazakh language, national unity, interethnic communication, linguistic diversity, educational institutions, inclusivity, shared national identity, Kazakhstan.

Аннотация: В этой статье представлен обзор актуальных аспектов казахского языка и выделена ключевая роль, которую он играет в укреплении национального единства в Казахстане. Подчеркивается, что язык служит объединяющей силой, выступая в качестве важнейшей нити, связывающей различные этнические группы, проживающие в стране. В целях дальнейшего укрепления этого единства в статье выдвигаются предложения по расширению применения казахского языка как средства межэтнической коммуникации.

Рассматривая современное состояние казахского языка, статья проливает свет на его значение в контексте культурного и языкового наследия. Кроме того, в статье представлен оптимистичный взгляд на будущее, с прогнозом на то, что казахский язык продолжит процветать и расширять свое влияние. Для повышения роли казахского языка как инструмента межэтнической коммуникации в статье предлагаются инициативы по увеличению его использования в различных сферах, в том числе в образовательных учреждениях, государственном управлении, медиа-платформах и в публичном дискурсе. При этом в статье утверждается, что казахский язык может служить мостом, соединяющим различные этнические группы, способствуя взаимопониманию, инклюзивности и общей национальной идентичности.

В статье делается вывод о том, что, расширяя применение языка для межэтнической коммуникации, Казахстан может еще больше укрепить свое единство и способствовать развитию разнообразного, но сплоченного общества.

Ключевые слова: казахский язык, национальное единство, межэтнические отношения, языковое разнообразие, образовательные учреждения, инклюзивность, общенациональная идентичность, Казахстан.

Қасиетті қазақ жерін мекендеген көпэтносты халқымыз татулық пен бірлікті ту еткен бейбітшілік сүйгіш халық ретінде әлемге танылды. КСРО ыдырап, әр республика егемендігіне қол жеткізген кезеңде посткеңестік елдердің көпшілігінде түрлі ұлттар арасындағы қақтығыстар орын алғаны баршаға мәлім.

Тәуелсіздіктің алғашқы кезеңінде кейбір халықаралық сарапшылар Қазақстанда да этностық және діни қақтығыстар себебінен мемлекеттің ыдырау қаупін болжаған. Бірақ бұл пессимистік болжамдар орындалмады, тағдырдың небір қилы кезеңдерін бастан кешіп, сан түрлі сынақтан сынбай аман өткен халқымыз ішкі береке-бірліктің арқасында еңсесін тіктеп, елдігін сақтап қалды. Ел басшылығы ұстанған сындарлы саясаттың және дана халқымыздың кеңпейілділігі мен даладай дархандығының арқасында біздің елімізде этносаралық жанжалдар болған жоқ. «Кең болсаң, кем болмайсың» деген ұстаныммен өмір сүрген дана халқымыз тағдыр тәлкегімен қазақ жерінде тоғысқан түрлі этностар өкілдерін жатсынбай бауырына басып, бір үзім нанды бөле жеп, олардың жер бетінен жойылып кетпеуіне септесіп, бүгінгі таңда

бірлігі мен тірлігі жарасқан, біртұтас ұлт құру жолында тер төгуде.

Көкірегі ояу, санасы биік, отаншыл тұлға әлемдік қауымдастықта өз елінің абыройы асқақ, мемлекеттілігі мығым, іргесі берік озық елдер қатарында болғанын қалайды. Қоғам мүддесіне қызмет ететін, елдің жарқын болашағын аңсайтын азаматтары көп, рухы биік Отаншыл ел көздеген мақсатына жетеді. Сондықтан, ертеңгі ел тізгінін ұстайтын өскелең ұрпақтың ой-өрісі кең, егемен еліміздің көркеюіне үлес қосатын рухты азаматтар болып өсіп-жетілуіне ықпал ету, Ұлы Дала елінің кемел болашағы үшін өскелең ұрпақты отансүйгіштікке тәрбиелеу, елдің бірлігін көздің қарашығындай сақтауға үндеу – бүгінгі таңда елжанды озық ойлы азаматтарымыз үшін аса маңызды міндет, қасиетті парыз.

Қазіргі құбылмалы геосаяси жағдайда дамудың жаңа белесіне қадам басқан халқымыз үшін елдегі тұрақтылық пен татулықтың, халықтың бірлігінің маңызы зор.

Дана халқымыз «Отаны бірдің – тілі бір», «Тілі бірдің – тілегі бір» дегендей, ел бірлігінің негізі тіл бірлігінен бастау алатынын еліміздің әр азаматы ұғынуы тиіс.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» атты екінші отырысында сөйлеген сөзінде *«Қазақ тілі – азаматтық бірегейлігіміздің және рухани бірлігіміздің нышаны. ...Қазақ тілі барша Қазақстан халқын ұйыстыратын басты құндылықтың бірі ретінде дами береді. Тіл саласындағы біздің бағдарымыз – айқын, баршаға түсінікті»* деп атап өткеніндей, мемлекеттік тіл – ел этностарын ортақ мүддеге ұйыстыратын қуатты күш. Сондықтан мемлекеттік тілді үйрену және білу – әр азаматтың парызы екендігі дау тудырмаса керек.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары көптеген қазақ отбасылары өз балаларын *«мемлекеттік тілде оқытқан дұрыс па?»* деп күмәнданғаны рас. Себебі сол уақыттағы ата-аналардың басым бөлігі орыс балабақшаға барып, тілі орысша шыққан, орыс мектептерін бітіріп, орысша ойлайтындар еді.

Ал қазіргі уақытта жағдай басқаша. Еліміз Тәуелсіздік алғаннан кейін ана тіліміздің мемлекеттік тіл ретінде дамуы мен нығаюына бағытталған көптеген ресми құжаттар қабылданды. Қазақстан Республикасының Конституциясында және «Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» Заңында *«Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі – қазақ тілі. Мемлекеттік тіл – мемлекеттің бүкіл аумағында қоғамдық қатынастардың барлық саласында қолданылатын мемлекеттік басқару, заң шығару, сот ісін жүргізу және іс қағаздарын жүргізу тілі. Қазақстан халқын топтастырудың аса маңызды факторы болып табылатын мемлекеттік тілді меңгеру – Қазақстан Республикасының әрбір азаматының парызы»* деп жазылған, яғни ана тіліміздің мемлекеттік тіл ретіндегі мәртебесі құқықтық тұрғыдан толық негізделген.

Қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретіндегі мәртебесі Ата заңымызбен, Тіл туралы заңмен бекітіліп, нақты тұжырымдар арқылы атқарылар істің жүйелі де жоспарлы жүргізілуінің басты мақсат-міндеттері белгіленді.

Бүгінгі таңда елімізде мемлекеттік тілді меңгеруге барлық жағдай жасалған деп айтуға толық негіз бар. Тәуелсіздік жылдары көптеген оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдар жарық көрді. Бұлардың сапасы да жыл өткен сайын артып отыр деп айтуға болады.

Қазақ тілінің интернет кеңістігіндегі қолданылу аясын кеңейту мақсатында әзірленген бірнеше сайт халыққа қызмет етуде:

- www.tilalemi.kz – ақпараттық-танымдық портал;
- www.tilqural.kz – қазақ тілін оқытуға арналған портал;
- www.tilmedia.kz – қазақ тілін оқытуға арналған портал;
- www.balatili.kz – балалардың тіл меңгеруіне көмектесетін интернет

ресурс;

• www.sozdikqor.kz – сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын анықтауға көмектесетін қосымша;

• www.termincom.kz – қазақ терминдерінің электрондық қоры;

• www.emle.kz – қазақ тілі орфографиясының анықтамалығы;

• www.qujat.kz – мемлекеттік тілде іс жүргізушілерге арналған көмекші құрал;

• www.qazlatyn.kz – қазақ әліпбиін латын графикасына көшіруге байланысты сайт;

• www.atau.kz – ономастикалық атауларға арналған сайт.

Атап өтуге тұратын жаңалық – Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының ұйымдастыруымен «Қазақ тілінің ұлттық корпусын» құру бағытында айтарлықтай жұмыстар атқарылуда. «Qazcorpus.kz» сайтында орналасқан «Қазақ тілінің ұлттық корпусы» кез келген пайдаланушыға қолжетімді. Барлық қазақ мәтіндерінің «ақылды виртуалды базасы» болып табылатын бұл мегажобаның мәтіндік базасының көлемі бүгінгі таңда – 31 миллионнан асады. Мәтіндер қазақ тілінің 5 стилі (*көркем стиль, ғылыми стиль, публицистикалық стиль, ісқағаз стилі, сөйлеу стилі*) бойынша жинақталған. Ұлттық корпус тек сөзді, оның мағынасын ғана емес және сол сөз кездесетін бүкіл шығармалардың тізімі мен үзінділерді, мысалдарды ұсына алады, сол шығарманың сипаты, автордың ерекшелігі де көрсетіледі.

Бүгінгі таңда қазақ тілі – білім мен ғылымның, әдебиет пен мәдениеттің, әлеуметтік-саяси өмір мен өндірістік-шаруашылық және күнделікті тұрмыс-тіршіліктің барлық саласына қызмет ететін бай тіл. Қазақ тілі – түркі тілдері ішіндегі сөздік қоры мол, әлемдегі ең таза тілдердің бірі. Мысалы, ең көп тараған тіл ағылшын тілінің сөздік қорының 75-80 пайызын негізінен латын мен француз тілінен енген кірме сөздер құрайды екен. Бұл тұрғыда қазақ тілінің табиғи негізі сақталған, осы уақытқа дейін тілімізге араб, парсы, орыс тілдерінен, ал бүгінгі күні ағылшын тілінен жаңа терминдер қосылса да, қазақ тілінің сөздік қорының 60 пайызын түркілік түбірлі сөздер құрайды. Бұл – түркі тілдерінің ішіндегі өте жоғары көрсеткіш.

Ашық ақпарат көздерінен алынған мәліметтерге сәйкес, дүние жүзінде шамамен 6500-ден аса тіл бар. Олардың алтауы – *ағылшын, араб, испан, қытай, орыс, француз* тілдері әлемде кең қолданылып, халықаралық тіл дәрежесін алған. Бұл тілдерде халықаралық ұйымдардың, мысалы, Біріккен Ұлттар Ұйымының, Бейбітшілікті қорғау комитетінің және т.б. ұйымдардың материалдары жарияланады. Жалпы 6 мыңнан аса тілдің ішінде 250-ден астамының ғана мемлекеттік тіл деген мәртебесі бар.

А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының директоры А. Фазылжанның мәліметіне сүйенсек: «Қазір әлемде алты мыңға жуық тіл бар болса, солардың ішінде қазақ тілі – алдыңғы қатарлы 70 тілдің бірі, дамыған 600 тілдің бірі, мемлекеттік мәртебеге ие болған 259 тілдің бірі. Халықтық тіл бар, тайпалық тіл бар. Ал ұлттық тіл деңгейіне көтерілген тіл аз. Қазақ тілі ұлттық тілдердің қатарында әрі мемлекеттік тіл».

Сөйлеушілерінің саны бойынша сұрыпталған тілдер тізіміне сәйкес, 100-ге тарта тілде сөйлеушілердің саны 100 000-нан ғана асады. Ғалымдар 1 миллион адам сөйлейтін тілдің болашағы бар екенін атап өткен. Ал сөйлеушілер саны 10 000 000-нан асатын тілдердің саны 40. Осы 40 тілдің қатарында қазақ тілі де бар. Бүгінгі таңда қазақ тілінде әлем бойынша 13-14 млн адам сөйлейді. Бұл, әрине ана тіліміздің мәртебесі үшін жоғары көрсеткіш.

Қазақтың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов өз шығармаларында сөз қорын пайдалану жағынан әлемдегі атақты қаламгерлермен қатар тұрады, тіпті, кейбірінің алдында тұр.

Лингвист ғалымдардың мәліметтері бойынша Мұхтар Омарханұлы бір ғана «Абай жолы» эпопеясында 16 893 сөз қолданған, В. Шекспирдің шығармаларындағы сөздер саны – 15 000. Орыстың ұлы ақыны Александр Пушкин бүкіл туындыларында 21 000 сөз қолданған екен.

Қазақ тілі сөзге бай екендігіне қазақ ауыз әдебиетінің жүз томдығының жарыққа шығуы да дәлел бола алады. Жүз томдық ауыз әдебиеті бар халық әлемде саусақпен санарлықтай ғана. Сонымен қатар, еліміз КСРО құрамында болған кезде шыққан қазақ тілінің сөздіктері мен Тәуелсіздіктен кейінгі жылдары шыққан сөздіктерді салыстырып қарасақ та сөз қорымыздың айтарлықтай толыққанын байқауға болады, яғни қоғам дамыған сайын тіліміз де үздіксіз даму үстінде екені атап өтуге тұрарлық.

Сондықтан барымызды бағалап, тілімізді қастерлеп, абыройын асқақтату – әрқайсымыздың азаматтық борышымыз, қасиетті парызымыз. Біздің кең-байтақ жеріміз, тату-тәтті еліміз, көк байрағымыз, ана тіліміз бар. Ұлтарақтай жерге зар болып жүрген талай ұлт бар. Көзі ашық, көкірегі ояу, ертеңіне үмітпен қарайтын саналы азаматтардың жүрегінде өз елінің тіліне деген сүйіспеншілік пен құрмет сезімі болады.

Бүгінгі таңда елімізде ұлты қазақ емес жас мамандардың мемлекеттік тілді еркін меңгеріп, көпшілікке үлгі болып, тіл білгенінің арқасында талай биіктерден көрініп жүргенін атап өтуге болады. Олардың қатарында танымал журналист, тележүргізушілер М. Рожин, ҚР Парламенті Сенаты аппараты басшысы М. Споткай, Мәжіліс депутаттары Г. Шиповских, Н. Дементьева, Ш.Пулатов, Э.Паули, А.Кан, В. Чепель, В. Вавилин, В. Шнайдер, С. Шнайдер, В. Трегубова, Ю. Лагуткина, А.Чечеткина, А. Лодочников, К. Гринько, А. Гаврина, О. Лоскутова, Я.Стерлигов, О.Набиева, А.Исмаилов және т.б. дарынды жастар өте көп, бұл тізімді ұзақ жалғастыруға болады. Олардың көпшілігі әлеуметтік желідегі (*Инстаграм, Фейсбук, YouTube*) парақшаларын қазақша жүргізеді, қазақ тілінің майын тамызып сөйлеп, сауатты жазатыны көпшілікке белгілі.

Бұдан шығатын қорытынды – тіл үйренудегі жетістік адамның өзінің ішкі ынта-ықыласы мен табандылығына байланысты. Өкінішке қарай, мемлекеттік тілді меңгеруге немқұрайлылық танытатындардың қатарында қазақтар көп.

2022 жылы Астана қаласындағы №88 мектеп-лицейдің 1 сыныбына 600-ден аса бала қабылданды, себебі қаланың осы ауданында салынып жатқан жаңа «Vinom» мектебінің құрылысы мезгілінде аяқталмай қалып, екі мектептің оқушылары уақытша 1 мектепке – 88 мектеп-лицейге жиналды. 600-ден аса бала 22 бірінші сыныпқа топтастырылды. Осы 22 бірінші сыныптың 7-уі - қазақ сыныптары. Алайда, 1 сыныпқа қабылданған оқушылардың 80-90 пайызы – қазақ балалары.

Осы орайда, қазақтар құрметтеп Гераға атандырған атақты жазушы,

аудармашы Герольд Бельгердің «*Казах, сколько бы ты не стремился, американцем ты не будешь! Немцем не будешь! Французом не будешь!... Орыста болмайсың...Бола алмайсың! Давай оставайся казахом. В этом твое спасение*» деген сөздері ойға оралады.

Қазіргі уақытта «*қазақ тілінің жағдайы мүшкіл*» деп байбалам сала беру сәнге айналды. Қазақ тілінде сөйлеуге құлықсыздардың, оны «*менің тілім*» деп құрметтеудің орнына, менсінбейтіндердің басым бөлігі – өз қандастарымыз. Олардың өз ана тілін менсінбей, өзекке тебуінің бір себебі мынада болар: өткен ғасырда тоталитарлық биліктің сұрқия саясатының салдарынан алапат ашаршылықты бастан өткеріп, жаппай қуғын-сүргінге ұшыраған және II Дүниежүзілік соғыстың ауыр тауқыметін тартқан қазақ халқы өз жерінде азшылыққа айналып, қазақтың саны 35-40 пайызға дейін түсті. Сонымен қатар, қазақтың құқығын шектеу де үздіксіз жүргізіліп, ұлттық құндылықтарын сақтауға айтарлықтай тежеу салынды. Бұның бір көрінісі – Қазақстанның жоғары және орта оқу орындарында білім беру тек орыс тілінде ғана болды, қазақ мектептерінің саны да өте аз болғандықтан, қазақ жастарының көпшілігі өзінің ана тілінен – қазақ тілінен мақұрым қалып, орыс тілінде сөйлеуге, орыс халқының дәстүрімен жүруге бейімделді. Осылайша, бұл саясат орыс тілді қазақтарды, яғни, өзінің ана тілін білмейтіндерді «*шала қазақ*» деп, ал ана тілінде сөйлейтіндерді «*таза қазақ*» деп, бір қазақты екі топқа бөлуге әкелді. Бұл ахуал осы екі топтың арасында бірін-бірі аса жақтыра бермейтіндей де келеңсіз жағдай қалыптастырды, орыс тілді қазақтардың арасынан өзінің тілін менсінбейтін қандастарымызды тәрбиелеп шығарды.

Сонымен қатар, Кеңес үкіметі өткен ғасырдың отызыншы-қырқыншы жылдар аралығындағы айналдырған **он шақты жыл ішінде** «*сауатсыздықты жою*» ұранымен қазақ халқының он ғасырға жуық пайдаланған араб әліпбиін латынға көшіру, одан кейін алты-жеті жылдан соң кирилл әрпіне ауыстыру арқылы халқымызды сан ғасырдан бері жинаған асыл мұрасы – әдебиеті мен мәдениетінен, салт-дәстүрінен ажыратып, кейінгі ұрпаққа ұлтымызды *сауатсыз, надан халық* дәрежесінде көрсетуге қол жеткізді.

Осындай сұрқия саясат кез келген адамды өзінің ұлтын, тілін, дінін, салт-дәстүрін құрметтеу сезімінен ажыратып, өз ұлтын қараңғы, надан, болашағы жоқ деген түсінікке иландырып, ал салт-дәстүрін, тілін, дінін ескіліктің қалдығы дегенге сендіріп, мәңгүртке айналдырады. Мәңгүрт адамда көзімен көргені мен қолымен ұстағанынан басқаны сезіп-білетіндей көкірек көзі болмайды. Осылайша, өткен тарихынан хабарсыз, тек бүгінгі көргеніне мәз болатын тұтас буын тәрбиеленді. Мәңгүрт ұлттық құндылықтардың ешқандай қадір-қасиетін сезінбейді, тек тамағы тоқ, көйлегі көк болса болғаны, оның жүрегінде өз еліне, туған жеріне деген патриоттық сезімі болмайды.

Қысқаша айтқанда, кеңестік тоталитарлық жүйе үстемдік еткен кезеңде ана тілімізден, ұлттық құндылықтарымыздан мүлдем көз жазып қалуға шақ қалдық.

Бүгінгі жағдай басқаша, егемен елімізде мемлекеттік тілдің мәртебесі артып, қолданыс аясы күннен күнге артып келеді. Сонымен қатар, қазақстандық әр этносқа өзінің тілін, мәдениеті мен салт-дәстүрлерін сақтап, дамытуға барлық жағдай жасалған.

Мемлекет басшысы Қ.Ж.Тоқаев Түркістанда өткен Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзінде «*Түрлі этнос өкілдерінің өз тілінде сөйлеуіне барлық*

жағдай жасалған. Осы ұстаным өзгермейді. Бұл – ішкі тұрақтылықтың негізгі факторларының бірі» деп айрықша атап өтті.

Еліміздің болашағына жанашыр саналы азаматтарымыз Тәуелсіздіктің тұғыры берік болуына, көпэтносты еліміздің бірлігін нығайтуға қазақ тілінің этносаралық қатынас тіліне айналуына атсалысу арқылы өз үлестерін қоса алады.

Тіл бірлігі қашанда пікір бірлігіне ықпал етеді. Елдің бірлігі тілдің бірлігінен бастау алады.

Мемлекеттік тілді меңгеруге сұраныс артуы үшін қазақ тілді ортаны ұдайы дамыту қажет, яғни қазақ тілінде сөйлейтін адамдар санының артуы маңызды көрсеткіш болады.

Бұл ретте, баса назар аударатын мәселе – орыс тілді ортада өскен қазақ жастарымен жұмыс жүргізіп, оларды мемлекеттік тілді меңгеруге тарту керек. Өзінің ана тілі мен туған ұлтын қастерлемеген азамат басқа этнос өкілдері алдында абыройлы бола алмайды. Қазақтардың өзі қазақ тілін қажеттілікке айналдармайынша өзге ұлт өкілдеріне мемлекеттік тілді меңгеру туралы талап қоюдың өзі орынсыз.

Қазіргі уақытта қазақ балаларының орыс тілінде сөйлеуге оң иығын беріп тұруының басты себептерінің бірі – балаларға арналған «*виртуалды орта*» негізінен орыстілді, оның үстіне қазақша бағдарламалардың мазмұны мен сапасы да ұдайы жетілдіруді қажетсінеді. Бұл ретте, заманауи өнімдер, яғни бүгінгі ұрпақтың талғамына сай келетін жаңашыл сапалы өнімдер әзірлеп, оны көпшілікке таратуда кемшін тұстар да бар сияқты.

Қазақ тілді контенттің негізгі бөлігі сапасы жағынан, көрерменге/тыңдарманға ой салу жағынан кейде қазіргі заман талаптарына сай келмей қалатыны да байқалады. Мультфильмдер көрсету, ертегілер айту кезінде өткен заманның ықпалында қалып қоймай, жаңа заманның трендтерін қолдану да аса маңызды.

Мемлекеттік тілдегі сапалы бағдарламаларға сұраныс бұрынғыға қарағанда артқанын және болашақта бұдан да ұлғаятынын естен шығармау керек. Ең бастысы, қазақ контентіне деген сұраныс тек қазақтар тарапынан ғана емес, сонымен қатар еліміздегі өзге этностардың өкілдері тарапынан да артып келеді.

Мемлекеттік тілді этносаралық қатынас тілі ретінде дамытудың басты факторы ретінде радиодан, теледидар арналарынан берілетін күнделікті хабарлар мен бағдарламалардың, кинематографияның, әлеуметтік желінің ықпалы басым екені көпшілікке белгілі.

Өткен тарихымыз жайында кең ауқымды мәліметтердің басым бөлігі орыс тілінде болғандықтан, олардың қазақ тіліндегі нұсқасын жариялауға, қазақ тіліндегі тарихи-ғылыми шығармалардың көбеюіне баса назар аударып, атсалысу қажет.

Заманауи жылдам өзгермелі заманда ақпарат ағыны өте жылдам, сондықтан қазіргі жас буын ақпаратты тыңдау/есту арқылы тез қабылдайды, олардың кітапты көп оқымайтынын ескере отырып, дамыған технологиялар ғасырында осы бағыттағы жұмыс ауқымы баса назар аударуды қажет етеді.

Қазіргі уақытта ел этностарының жастары мемлекеттік тілді үйренуге ынталы, тек оларды дұрыс бағыттап, жан-жақты қолдау көрсету қажет. Мысалы, Алматы қаласында қостанайлық Алексей Скалозубов деген орыс азаматы

«Батыл бол» деп аталатын қазақ тілін үйрететін клуб ашуына қалалық әкімдік кеңсе беріп көмектескен. Алексей клубтың жұмысына тілді жетік білетін волонтерлерді (20 адам) тартып, тұрақты негізде кездесулер, өзара сұқбаттар, диалогтар ұйымдастырады. Алексей Скалозубов бұл сабақтар олардың тілді білмейтіндердің арасында бейресми ортада тілдік барьерді еңсеруіне көмегін тигізгенін атап өтеді. Ол *«В учебниках миллион текстов про государство и ничего про жизнь»* деп, тілді күнделікті тұрмыста қолдануға пайдалы сабақтар керек екенін атап өткен. Сондықтан, жастарға тіл үйренуде таптаурын болған ескі тәсілдер емес, заманауи әдістер қажет екенін ескеру керек.

Мемлекеттік тілдің қолданыс аясын кеңейту бағытында Қазақстан халқы Ассамблеясы да бірнеше мәдени-ағартушылық жобаларды іске асырады.

«Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» ҚР Заңының 6-бабының 3-тармақшасына сәйкес Ассамблея қызметінің негізгі бағыттарының бірі – мемлекеттік тілді дамыту. Аталған бағыттағы жұмыстар аясында ел этностары арасында мемлекеттік тілді насихаттауға және дәріптеуге Қазақстан халқы Ассамблеясының қоғамдық құрылымдарының, этномәдени бірлестіктерінің әлеуеті жұмылдырылған.

Еліміздің барлық өңірлеріндегі Достық үйлерінде этномәдени бірлестіктер жанындағы 174 жексенбілік мектепте мемлекеттік тілді оқытатын 124 топ жұмыс істейді.

Ассамблея бастамасымен 2015 жылдан бері «Мың бала» мәдени-ағартушылық жобасы еліміздің барлық өңірлерінде жүзеге асырылып келеді. Бұл жоба Қазақстан этностарының балалары мен жасөспірімдерінің, мектеп жасына дейінгі жеткіншектерінің қазақ халқының бай мұрасына – салт-дәстүрлеріне бой үйретуі және мемлекеттік тілді меңгеруі арқылы елдегі қазақстандық бірегейлік пен бірлікті дамытуға атсалысуды көздейді.

Жоба аясында 2022 жылы Әлеуметтік желілерде (Instagram) ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының 150 жылдығы аясында ұлы ақынның өлеңдерін мәнерлеп оқудан челлендж ұйымдастырылып, Instagram желісінде #Мыңбала2022 хештегімен 600-ден аса бейнеролик жарияланды.

2016 жылдан бастап ұйымдастырылатын қазақ тіліндегі *жалпықазақстандық ашық диктантты* барлық мемлекеттік органдар, жоғары оқу орындары, зиялы қауым мен этномәдени бірлестіктер өкілдері қызу қолдап, бастама жыл сайын өткізілетін игі дәстүрге айналды. Республикалық ашық диктант – ел өміріндегі айтулы оқиғалардың маңыздысын арқау ете отырып, жыл сайын Қазақстан халқының тілдері күніне орай жазылады.

Ассамблеяның этномәдени бірлестіктері өкілдеріне арналған *«Тіл мектебі»* жобасының мақсаты – этностар арасында мемлекеттік тілді дәріптеу, оны оқытудың жаңа әдістемелерімен танысуға жағдай жасай отырып, мемлекеттік тілдің қолданыс аясын кеңейту.

Мемлекеттік тілді еркін меңгерген этностар өкілдерінің қатысуымен өтетін *«Ұлы даланың ұлтаралық тілі»* форумының мақсаты – Ассамблея амбассадорларының жеке тәжірибесін көрсету арқылы мемлекеттік тілді меңгеруді кеңінен насихаттау. Форумға тіл білімі саласының сарапшылары, тіл жанашырлары қатысады, этностар өкілдері тіл үйрену тәжірибесімен бөлісіп, мемлекеттік тілдің қолданылу аясын кеңейту жолдары туралы өз ұсыныстарын ортаға салады. Аталған жоба Ассамблеяның мемлекеттік тілді насихаттаудағы сәтті жобалардың біріне айналды.

YouTube-тағы «Сұрауы бар» бар арнасының «Қазақ бол!»/«QAZAQ BOL» жаңаша жобасы аясында өзге ұлт өкілдерімен халқымыздың өткені, бүгіні, ертеңі жайлы, қазақ руханияты, дүниетанымы, ұлттық құндылық туралы сұқбаттасу арқылы ел этностары өкілдерін Тәуелсіздігімізді баянды ету жолында, ұлттық намысты ту етуге бастайтын қадамдар жасауға, ұлт болып ұйысуға, жұрт болып жұмылуға шақыру көзделеді.

«Қоғамдық келісім» республикалық мемлекеттік мекемесінің ұйымдастырумен 2021 жылы қазақ тілінде «Қазақстан халқы ертегілері» кітабы шығарылған болатын. Екі томдық жинаққа Қазақстанның өзбек, корей, неміс, орыс, шешен-ингуш, еврей, грек, мордва, литва, поляк және т.б. 25 ірі этносының 114 халық ертегісі енгізілді. Бұл жобаның ерекшелігі – жоба кітап түрінде басылып шыққанымен қатар, «Қоғамдық келісім» мекемесінің Qoqam. Life арнасындағы «YouTube» платформасында «Ертегілер әлемі» жобасы да іске асырылды. 126 ертегіге бейнероликтер түсіріліп, осы платформада орналастырылды.

2019 жылдан бастап Астана қаласындағы және өңірлердегі Достық үйлерінде өзара қазақ тілінде пікір алмасатын «Мәміле» пікірталас клубтары ұйымдастырылып, жұмыс істеуде. Жоба Қ.Тасыбековтың «Ситуативный казахский» әдістемесі негізінде қазақ тілін үйрену жөніндегі авторлық бағдарлама болып табылады. Астана қаласының Достық үйіндегі қазақ тілі кабинеті базасында мемлекеттік тілді оқыту курсының сабақтарын «Руханият» орталығының оқытушылары жүргізеді.

Мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеру, оның қолданыс аясын кеңейту бағытында тиісті органдарға мынадай ұсыныстар беруге болады:

1. Тіл амбассадорларының пулын жасақтау және олардың тәлімгерлік жұмысы арқылы мемлекеттік тілді меңгерушілер санын арттыру, яғни тіл амбассадорлары, өз тәжірибесі арқылы өз ұлтының кемінде 1-2 өкіліне, мемлекеттік тілді үйренгісі келетін жастарына қазақ тілін меңгеруіне қолдау көрсетуін тұрақты үрдіске айналдыру және басқаларға үлгі етіп ұсыну;

2. Қазақ тілінде қазіргі заман жастарын қызықтыратындай сапалы заманауи контент жасау мәселесіне баса көңіл аудару, яғни балабақшалар мен төменгі сыныптар оқушыларына арналған қазақша фильмдерге, әндерге, ертегілерге және басқа да өнімдерге деген жоғары сұранысты зерделеп, *(телеарналар)* қызықты бағдарламалар санын ұлғайту, қазақ халқының менталитетіне сай заманауи өнімдер шығару, жас таланттарды үлкен сахналарға шығару, балаларға арналған шығармаларды, балалар туралы жазған авторларды жан-жақты қолдау;

3. Қазақ жазушыларының шығармаларымен қатар, орыс классиктерінің шығармаларын, яғни жастардың орыс тілінде оқыған көркем әдебиет туындыларының қазақша аудармаларының кеңінен таралуына жағдай жасауға атсалысу, бұл тіл үйренушінің қазақ тілінде мәтін оқу ынтасын арттырады, себебі шығарманың мазмұнын білгендіктен, оқуға жеңіл болады;

4. Мемлекеттік тілді жеделдете меңгеру үшін әр аудиторияға қажетіне қарай мәтіндер мен сөз тіркестері топтамасын *(Қ.Тасыбековтың әдістемесі сияқты)* әзірлеп, мысалы, әр түрлі тақырыпқа диалогтар топтамасын әзірлеп *(Тіл комитетінің қатысуымен)* көпшілікке ұсыну;

5. Мемлекеттік тілді үйрету бойынша жергілікті әкімдіктердің жыл сайын өткізілетін арнайы жобалары *(облыстар мен республикалық маңызы бар*

қалалар арасында өңірде мемлекеттік тілді үйрету және қолданыс аясын кеңейту бағытындағы жобалары бойынша өзара сайыстар ұйымдастыру. Бұл жарыстарда жоғары көрсеткішке қол жеткізген өңірге немесе қалаға мемлекеттік тілдің қолданыс аясын кеңейтуге жағдай жасау үшін қосымша қаржы бөлу) арқылы ынталандыру;

6. Жергілікті әкімдіктер арқылы LED экрандар немесе басқа да құралдар арқылы көшелерде, аялдамаларда, автобустарда т.б. көпшілік орындарда қазақша-орысша жеңіл сөйлемдер мен сөз тіркестерін ұсыну және оларды ай сайын ауыстырып, толықтырып отыру;

7. Тик-токта қоғамдық пікірді қалыптастыратын белсенділерді тарта отырып, мемлекеттік тілді үйретудің түрлі жобаларын, іске асыру тетіктерін (*Тіл комитетінің қатысуымен*) ұсыну;

8. Қазақстан этностарының тілінде сабақ беретін (*орыс, ұйғыр, өзбек, тәжік және т.б.*) мектептерде қазақ тілі пәнін оқыту сағаттарын ұлғайту және оларды біліктілігі жоғары маман-педагогтармен қамтамасыз ету;

9. Шетелдік мультфильмдер мен көркем фильмдердің көпшілікке танымал, қаралымы жоғары нұсқаларын мемлекеттік тілге аударып, орысша субтитрмен көрсету;

10. Жасөспірімдердің қызығушылығын тудыратын танымдық бағдарламаларды, «Тик-токхаус», подкастарды қазақша жүргізу;

Елде қазақ тілінде сөйлеуді сәнге айналдыруға ықпал ететін түрлі іс-шаралар ойластырып, іске асыру нәтижелі болады. Атап айтқанда, еліміздегі көпке танымал, беделді адамдардың (*мысалы, өзге ұлт өкілдерінің*) қазақ тілінде сөйлегенін үлгі ету арқылы әр азамат өз үйіндегі бала-шағасының, жақын-жуығының қазақ тілінде сөйлеуіне тікелей атсалысуына болады.

Қорыта айтқанда, еліміздегі татулық пен тұрақтылықтың баға жетпес байлығымыз екенін терең ұғына отырып, тілдік ахуалды саясаттандырмай, болашағы біртұтас ұлттың азаматы ретінде тәуелсіздігіміздің тірегі – еліміздің бірлігін нығайтуға атсалысу әрбір саналы да салиқалы азаматтың міндеті.

Еліміздің әр азаматы өзін Қазақстанның патриоты ретінде мемлекеттік тілді меңгеруге талпынып, тіліміздің мәртебесін арттыруға, өз елінің халықаралық аренада мерейі үстем, беделі биік болуына өз үлесін қосуы – азаматтық парыз.

Мемлекеттік тіл барлық қазақстандықтарды біріктірудің, жалпыазаматтық бірегейлік пен қазақстандық патриотизмді қалыптастырудың басты факторы ретінде көпэтносты халқымызды шоғырландырушы рөл атқаруы тиіс.

Дереккөздер мен әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы;
2. «Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» ҚР Заңы;
3. «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» ҚР Заңы;
4. Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» атты екінші отырысында сөйлеген сөзі [эл.ресурс]. – URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-ulttyk-kuryltaydyn-adiletti-kazakstan-adal-azamat-atty-ekinshi-otyrysynda-soylegen-sozi-1752959> ;
5. Қазақ тілінің ұлттық корпусы. Qazcorpus.kz сайтының материалдары [эл.ресурс]. – URL: <https://qazcorpus.kz/>;
6. Frawley, William J. The International Encyclopedia of Linguistics. Oxford University Press, 2003. [эл.ресурс]. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780195139778.001.0001/acref-9780195139778>;

7. Asher, R.E., Moseley, C. Atlas of the World's Languages (2nd ed.). Routledge, 2007. <https://doi.org/10.4324/9781315829845>
8. Как русский парень открыл бесплатный клуб казахского языка в Алматы [эл. ресурс]. – URL: <https://tengrinews.kz/article/russkiy-paren-otkryil-besplatnyiy-klub-kazahskogo-yazyika-1794/>;
9. Цитаты Герольда Бельгера №1 (30.12.2015). литературный портал российских немцев. [эл. ресурс]. – URL: <https://rd-autoren.de/276-belger-gerold-zitaty.html>;
10. Қазақстан халқы Ассамблеясы ресми сайты. [эл. ресурс]. – URL: <https://assembly.kz/>

II. ЭТНОСАЯСИ ТРЕНДТЕР ETHNOPOLITICAL TRENDS ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ ТРЕНДЫ

УДК 338.22
МРНТИ 06.56.31
JEL classification: J23, A12, R1, R2 O15, R23

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Калиев Талгат

Директор Института прикладных этнополитических исследований, к.п.н.
Республика Казахстан, Астана
e-mail: talgat.kaliyev@gmail.com

Гали Динмухаммед *

Директор Центра изучения проблем ксенофобии Института прикладных этнополитических исследований, к.э.н.,
доцент ВАК, ассоциированный профессор по экономике
Республика Казахстан, Астана
e-mail: esenai2020@gmail.com

Аннотация. Мақалада Республика этностары арасындағы экономикалық теңсіздік қарастырылды, «әл-ауқат индексі» арқылы материалдық жағдай деңгейі бағаланды. Этникалық топтардың кіріс көздері мен мөлшері зерттелді. Қаржылық-несиелік мінез-құлықтың ерекшеліктері, кірістерді қалыптастырудың негізгі бағыттары, кәсіпкерлік белсенділік, сондай-ақ тұрғын үй және басқа жағдайлар қарастырылды. Этникалық топтар арасындағы экономикалық айыру мәселелері сарапталды.

Түйін сөздер: экономикалық теңсіздік, экономикалық депривация, әл-ауқат индексі, әл-ауқат деңгейі, этностардың қаржылық-кредиттік мінез-құлқы (кредиттеу), табыс көздері, тұрғын үй және өзге де жағдайлар, этникалық топтардың прекаризациясы/прекариаты.

Abstract. The article deals with economic inequality among the ethnic groups of the republic and assesses the level of material situation through the «Welfare Index». Sources and the size of incomes of ethnic groups are investigated. The features of financial and credit behavior, the main directions of formation of income, entrepreneurial activity as well as living and other conditions are studied. The problems of economic deprivation among ethnic groups are investigated.

Key words: economic inequality, economic deprivation, wealth index, wealth level, financial and credit behavior of ethnic groups (crediting), sources of income, housing and other conditions, precarization/precariousness of ethnic groups.

Аннотация. В статье рассматривается экономическое неравенство среди этносов республики, оценивается уровень материального положения через «Индекс благосостояния». Исследуются источники и размер доходов у этнических групп. Изучаются особенности финансово-кредитного поведения, основные направления

формирования доходов, предпринимательская активность, а также жилищные и иные условия. Исследуются проблемы экономической депривации среди этнических групп.

Ключевые слова: экономическое неравенство, экономическая депривация, индекс благосостояния, уровень благосостояния, финансово-кредитное поведение этносов (закредитованность), источники доходов, жилищный и иные условия, прекаризация/прекариат этнических групп.

Научная и практическая значимость исследования связана с тем, что впервые проведено изучение экономического неравенства среди этносов Казахстана (казахи, русские, узбеки, уйгуры, дунгане, курды и таджики). Результаты, полученные в ходе исследования, могут использоваться для изучения уровня экономического благосостояния, источника и размера доходов у этнических групп. Полученные в ходе исследования данные дают основание полагать, что имеются особенности в финансово-кредитном поведении, в предпринимательской деятельности, в жилищных условиях этносов. Практическая ценность проведенного исследования состоит в том, что рассмотрена экономическая депривация этнических групп (вынужденное неполное потребление или вынужденный отказ потребления материальных благ или услуг) и др. Значимостью данного исследования является также изучение социально-экономических вопросов через призму регионального аспекта, а также в разрезе поселений (город/село). Для изучения уровня материального положения у этносов впервые использован «Индекс благосостояния».

Основные результаты и анализ, выводы статьи: имеются проблемы в материальном положении и экономической депривации среди этносов. Отмечается высокая закредитованность населения, которая особо проявляется у узбеков, уйгуров и казахов. Наблюдается низкий уровень сбережения, в особенности у уйгуров, казахов и курдов. Актуальным является вопрос жилищных условий в особенности среди уйгур, дунган, русских и курдов. У этнических групп планов на переезд из республики не отмечено.

Ценность проведенного исследования: в отдельных положениях данной статьи обозначены основные направления экономической дифференциации регионов с учетом этнического аспекта, осуществлена оценка благосостояния, источников и уровня доходов, финансово-кредитного поведения, занятости, экономической активности, жилищных условий, экономическая депривация и др. Выводы по анализу экономического неравенства проведенного с помощью макроэкономических показателей регионов Казахстана подтвердились данными социологических исследований социально-экономического положения этносов.

Актуальность данной темы. Анализ данных официальной статистики свидетельствует об отсутствии сведений об этнических аспектах экономического неравенства. Изучение вопросов экономической дифференциации этносов с использованием социологических методов исследования ранее не проводилось. Представляет интерес оценка уровня благосостояния, источников и размера доходов, финансово-кредитного поведения, занятости, экономической активности, условий проживания, экономической депривации у этнических групп. Важным моментом является рассмотрение указанных социально-экономических вопросов через призму регионов, а также в разрезе

поселений (город/село).

Объект исследования: этнические группы (казахи, русские, узбеки, уйгуры, дунгане, таджики, курды).

Предмет исследования: этнические особенности социально-экономического неравенства.

Цель исследования: исследование этнических особенностей социально-экономического неравенства. Для достижения поставленной цели поставлены следующие **задачи:**

- по итогам социологического опроса осуществить оценку экономического неравенства среди 7 этносов (казахи, русские, узбеки, уйгуры, дунгане, курды и таджики) Казахстана;
- рассмотреть уровень благосостояния и степень экономической депривации у этносов;
- изучить основные направления формирования источников доходов, а также финансово-кредитное поведение этносов (закредитованность);
- рассмотреть особенности жилищного вопроса у этносов;
- исследовать направления миграционного поведения.

Гипотезы:

- уровень материального благополучия этносов дифференцирован и влияет на показатель экономической депривации;
- источники доходов влияют на уровень жизни, отмечается высокая закрепитованность среди этносов;
- низкая мобильность этнических групп.

Степень изученности темы. Обзор научной литературы в сфере экономического неравенства в этнической сфере показывает, что данный вопрос в отечественной науке изучен крайне мало, чего не скажешь о зарубежных исследователях. В частности, лауреат Нобелевской премии в своей книге описывает влияние неравенства на все сферы жизни [10]. Авторы Alberto Alesina и Eliana La Ferrara рассматривали этническое разнообразие и ее влияние на экономическую политику [3]. Авторами Devah Pager и Hana Shepherd изучался вопрос экономического неравенства через дискриминацию в сфере занятости, жилья, кредитных рынков и взаимодействия с потребителями [4]. Barro R.J. в своей работе рассматривает общую связь между неравенством доходов и темпами роста, а также инвестиций [1]. Jess Benhabib изучает связь между неравенством и экономическим ростом, а также отмечает, что усиление неравенства может отразиться на экономическом росте [2]. Российские авторы Жаромский В.С. Мигранова Л.А. Токсанбаева М.С. отмечают проблему социально-экономического неравенства в области заработной платы и иных доходов населения как одну из ключевых проблем распределительных отношений [5]. Шевяков А.Ю. рассмотрел закономерности влияния относительных показателей неравенства и бедности на экономический рост, демографическую динамику и качество человеческого капитала [11]. С.И. Лошкарева-Имгрунт исследует вопрос неравенства различных групп населения через неравномерности доступа к материальным ресурсам [7].

Введение

Для Казахстана проблема экономической дифференциации регионов, связана с особенностями социально-экономического и пространственного

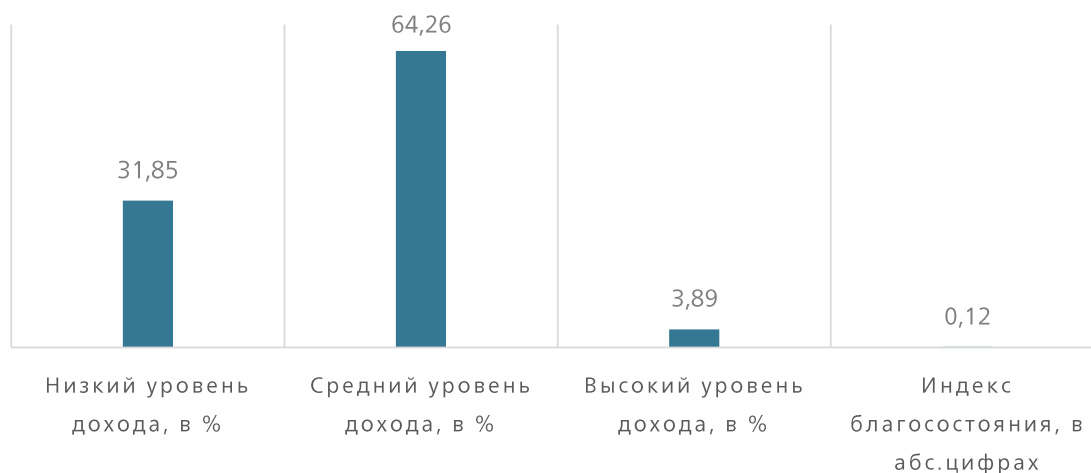
развития. Экономическое развитие Казахстана имеет региональные особенности, которые препятствуют созданию единого комплексного экономического пространства, влияют на дифференциацию доходов, уровень жизни и обеспечению равных и доступных возможностей в экономической среде и др [12].

Неравномерность экономического развития связана с различиями валового регионального продукта на душу населения, который имеет региональную особенность (аграрную, индустриально-сервисную и нефтедобывающую). Для южных регионов республики характерна перенаселенность и трудоизбыточность аграрного населения, сопровождаемая компактным проживанием отдельных этнических групп. Для северных регионов характерен дефицит трудовых ресурсов и естественная убыль населения. В совокупности указанные факторы на юге и на севере усугубляют социально-экономическое неравенство. Отмечаются процессы дифференциации среднедушевых денежных доходов населения между регионами. Высокие значения ВВП на душу населения: Атырауская область (251,6 тысяч тенге.), г. Астана (194 тысяч тенге), г. Алматы (180 тысяч тенге) и низкие в Жамбылской области (90,2 тыс.тенге), г.Шымкент (81,7 тыс. тенге) и Туркестанской области (69,1 тыс.тенге). В совокупности указанные статистические факторы усугубляют процессы социально-экономического неравенства по республике. Таким образом, отмечается значительная дифференциация экономических показателей (номинальный и подушевой ВРП, отраслевая структура экономики и др.) по областям, что влияет на региональное социально-экономическое неравенство населения, в том числе среди этносов.

Для анализа субъективных оценок рассмотрим результаты социологического исследования «Этнические аспекты экономического неравенства регионов Республики Казахстан», проведенного по заказу МИОР РК (далее – исследование) [13]. Исследование выявило следующие актуальные проблемы социально-экономического положения этносов.

Низкий уровень материального положения характерен для всех этносов (казахов, русских, узбеков, уйгуров, дунган, курдов и таджиков). «Индекс благосостояния» населения равен 0,12 (т.е., ниже «1» и очень близок к «0»), что отражает высокую долю населения с низким уровнем материального достатка (Рисунок 1).

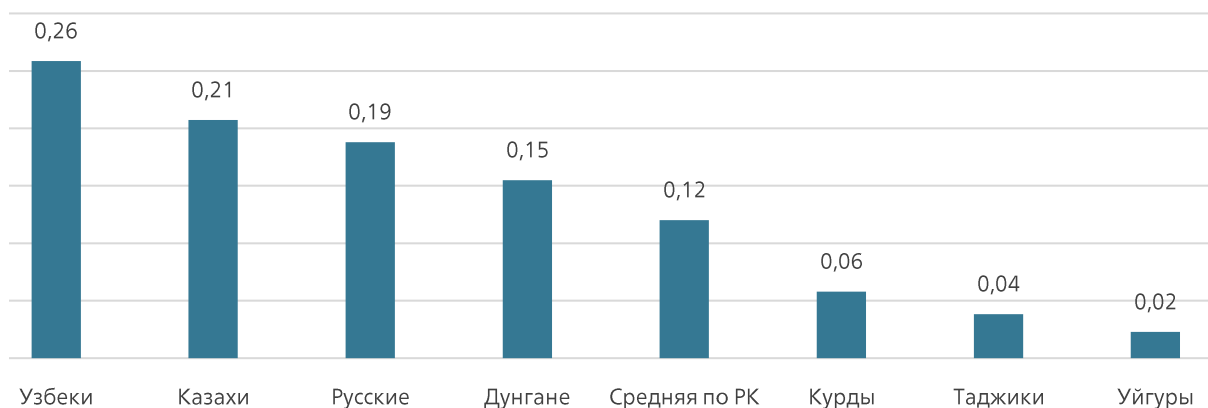
Рис. 1 Оценка уровня материального положения

Примечание: «Индекс благосостояния» рассчитывается как соотношение доли обеспеченных, то есть имеющих «высокий уровень доходов», к доле, испытывающих материальные трудности – «низкий уровень дохода». Критерий оценки «индекса благосостояния» составляется по следующей шкале: индекс «равен 1 и выше» – уровень благосостояния «высокий», индекс равен «0» и ниже – уровень благосостояния «низкий»

Значения «Индекса материального обеспечения» в разрезе этносов представлены на рисунке 2.

Рис. 2 Индекс благосостояния в разрезе этносов

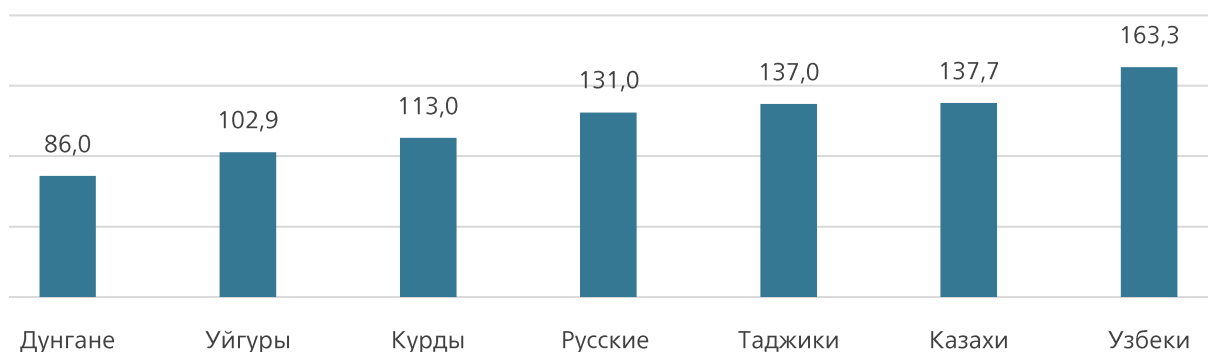

Распределение этносов по индексу благосостояния имеет следующие тенденции. У казахов высокие показатели по индексу отмечены в Костанайской (0,8), Кызылординской (0,61) и Алматинской (0,57) областях, низкие в Восточно-Казахстанской (0,05), Павлодарской (0,04) областях.

Наибольшее число респондентов (47,8%) по уровню среднемесячного дохода на одного члена семьи имеют доход до 100 тыс.тенге, что в 2,5 раза ниже официальных данных БНС (за 2021 г.). Среди этносов указанный доход отмечен у основной части опрошенных дунган (70,7%), у большей части курдов (53,7%), а также 48,1% русских, 47,7% уйгуров, 47,3% таджиков и 46,1% казахов.

Расчет среднего арифметического ежемесячного дохода показывает заметную дифференциацию этносов по уровню доходов. Высокий показатель среднего дохода по выборке отмечен у узбеков, далее следуют таджики, казахи, русские и низкие у уйгуров и дунган (Рисунок 3).

Рис. 3 Средний арифметический ежемесячный доход на одного члена семьи по этническим группам (в тыс.тенге)

Основными источниками доходов в разрезе этносов выступают:

1. Заработная плата наемных работников, среди этносов высокие показатели отмечены у курдов (65%), низкие у дунган (47,8%);
2. Служебные оклады членов семьи (бюджетная сфера), высокие показатели у узбеков (29,7%), низкие у представителей таджикского этноса (7,2%);
3. Доходы от предоставления частных услуг (такси, продажа излишек с огорода, репетиторство, ремонтные работы, уборка помещений и др.). высокие показатели у узбеков (38%) и низкие у представителей курдского этноса (6,5%);
4. Пенсия – большее количество получателей у курдов (20,2%), меньшее у дунган (7,3%);
5. Доля доходов, получаемые от личного подсобного хозяйства, приусадебного хозяйства, включающего содержание скота и птицы, садоводство, огородничество высокие показатели у таджиков (51,2% в три раза больше, чем средний показатель), низкие у представителей дунганского этноса (0,3%);
6. Доходы от предпринимательства высокие у узбеков (24,5%) и низкие у представителей русского этноса (7,7%).

Проблемным аспектом занятости является высокая доля респондентов, работающих в сфере неформальной занятости и получающих доходы в секторе предоставления частных услуг и от личного подсобного хозяйства. Значительная доля прекариата среди отдельных этносов (до 80%) социально не защищена, имеют низкие и сезонные формы дохода.

Для оценки уровня неравномерного распределения доходов в обществе и ограниченного удовлетворения потребностей некоторых индивидов и групп используется комплекс параметров экономической депривации (*задержка по оплате коммунальных услуг, просрочка выплат в финучерждения за кредиты, а также отсутствие возможности покрыть непредвиденные финансовые расходы в сроки*). Экономическая депривация проявляется в вынужденном отказе от потребления материальных благ или услуг, которые необходимы личности для удовлетворения ее базовых потребностей[6]. Степень экономической депривации у этносов оценивается по объективным и субъективным критериям [8].

В исследовании 14,6% домохозяйств (семей) имели просрочку один раз в срок в течение года при оплате коммунальных расходов, 18,2% более двух раз не платили по коммунальным счетам. Среди этносов это чаще отмечали уйгуры (35,5%) и курды (24,7%), реже таджики (7,2%) и русские (12,2%).

Низкая финансовая дисциплина отмечается и по уплате долговых обязательств перед финансовыми и банковскими учреждениями. 18,4% опрошенных не смогли своевременно погасить задолженность хотя бы один раз в течение года, 16,5% более 2-х раз. Среди этносов о просрочках по оплате кредитов два и более двух раз чаще упоминали уйгуры (39,3%), казахи (18,2%) и курды (16%).

Свыше половины опрошенных домохозяйств (52%) не имели финансовых средств для покрытия непредвиденных расходов на сумму 60 тыс.тенге. По этносам: непредвиденные расходы в случае возникновения не могут покрыть 66,3% курдов, 64% уйгуров, 58% дунган и 51,7% казахов. По регионам: отсутствие возможности покрыть непредвиденные расходы отмечали чаще

уйгуры (92%) Алматинской, казахи (88,4%) Павлодарской, русские (81,1%) и дунгане (64,8%) Жамбылской, курды (52%), узбеки (44,8%) и таджики (40,8%) Туркестанской областей.

Только 49% респондентов погасили свои финобязательства своевременно, а 16,5% допускали просрочки два и более раз. Среди этносов более 2-х раз не платили по долгам больше всего у уйгуров (39,3%), казахов (18,2%) и курдов (16%).

Не могли выплачивать платежи по рассрочке (Kaspi Red и др.) более чем два раза – 9,9% респондентов, один раз – 11,6%. При этом среди тех, кто допустил прострочку два и более раза в год: 17% уйгуры, 14,4% казахи, 8,4% русские, 7,7% курды, 3,8% таджики.

Обобщая параметры экономической депривации, можно сделать вывод о том, что определенная социально-экономическая напряженность наиболее заметна среди уйгуров и курдов.

Продолжается тенденция высокой закредитованности населения перед финансовыми учреждениями, в особенности, у населения с низкими доходами. 62,8% опрошенных семей имеют кредиты или микрозаймы, при этом дополнительно планируют взять на себя финансовое обременение 8,6% опрошенных. 4,9% респондентов хотели взять кредит/займ, но им было отказано. В целом, только 23,7% опрошенных не желают брать кредиты.

Наиболее высокая долговая нагрузка в разрезе этносов проявляется у узбеков (74,2%), уйгуров (73,3%) и казахов (68,7%). Среди планирующих взять кредиты больше всего узбеков (14%) и уйгуров (13,7%), что в целом приведёт возможному росту их общей закредитованности до 90%.

В основном услуга рассрочки Kaspi Red направлена для приобретения одежды, обуви и т.д. (68,3%), на продукты питания (44,8%) и сфера услуг (салоны красоты, фитнес и т.п.) (22,7%) и др. По этносам приобретают в долг одежду, обувь и т.д. больше всего расходуют курды (83,7%), уйгуры (78,9%), узбеки (72,2%) и менее дунгане (68,8%), русские (65,5%) и таджики (35,4%). Покупают в рассрочку продукты питания более всего дунгане (69,2%), курды (62,7%) и уйгуры (62,6%), менее казахи (30,6%), узбеки (28,4%) и таджики (22%).

По данным исследования жилищный вопрос может стать определённым триггером социальной напряженности. 57% респондентов проживают в собственном доме/квартире, 19,2% проживают в квартире/в частном доме родителей. 9% в арендованной квартире /комнате/общежитии, 5,4% или 5,6% проживают у родственников/друзей и в квартире/доме взятого в ипотеку, 1,7% проживают в пристройке к частному дому.

В собственных квартирах проживают свыше половины курдов, казахов, русских и таджиков. При этом не имеют собственного жилья большинство уйгуров (57,2%) и дунган (56,5%), соответственно у указанных этносов высока доля проживания в арендованных квартирах. Среди опрошенных казахов данную проблему отметили 35,5% респондентов.

Важным показателем уровня жизни является проживание социально-уязвимого населения в арендованных квартирах. Оплата за аренду квартир является основной статьей расходов в структуре доходов семейного бюджета. Согласно данным исследования, среди представителей этнических групп проживают в арендованной квартире /комнате/общежитии больше всего уйгуры (21,8%), далее, по градации идут дунгане (10%), русские и курды (по

9,3%), казахи (7,2%), низкие показатели у узбеков (3,8%) и таджиков (1,3%). При этом по поселениям доля уйгуров, проживающих в арендованных жилищах, в два раза больше в селах (32,8%), чем в городах (16,2%). В этом направлении крайне важна инициатива Главы государства К.Токаева о субсидировании социально уязвимым категориям 50% от арендной платы. Указанная мера позволяет расходовать высвобожденные от аренды квартир деньги семейного бюджета на другие нужды.

Отмечается потребность в улучшении жилищных условий. Данный вопрос респонденты решают за счет собственных средств т.е. ипотеки. Только у 5,4% опрошенных имеется финансовые средства для оформления ипотечного кредитования. Больше всего берут жилье в ипотеку дунгане (10,2%), в особенности в селах (11,8%). Затем следуют уйгуры и курды (по 7,2%). Менее у таджиков (2,3%) и русских (2,9%).

Усиление регионального экономического неравенства приводит к усилению мобильности населения внутри страны. Основными мотивами миграции населения являются социально-экономические проблемы – низкий уровень доходов (43,1%), поиск работы или трудности с трудоустройством в месте проживания (25,8%), воссоединение с семьей (23%), жилищные проблемы (16,9%) и др. Вопросы экологии становятся актуальными в миграционных настроениях.

Миграционные установки этносов на выезд за пределы республики имеют слабо выраженный характер. Подавляющее большинство этнических групп (67,9%) не планирует сменить место жительства, при этом данная тенденция характерна для всех возрастных групп. Переезд из республики вообще не планируют 88,7% таджиков, 79,7% дунган, 68,7% казахов, 66,8% русских, 66% курдов, 56,7% узбеков и 48,7% уйгур. Миграционные настроения уехать часто проявляют только 6,5% узбеков, 5,3% уйгур, 4,5% русских, 3,8% казахов, 2,8% таджиков, по 1,7% дунган и курдов.

Переезд из-за имеющих низких доходов отметили свыше половины уйгуров (59,7%), узбеков (55,9%), меньше половины русских (47,8%), казахов (45,7%), побуждение уехать в связи проблемами с трудоустройством заметно проявляется у таджиков (36,7%), узбеков (30,4%), дунган (28,6%), казахов (24,3%), русских (22,8%), курдов (21,3%) и уйгур (16,7%). Необходимость воссоединения с семьей в числе причин миграции больше всего указали свыше половины узбеков (52,5%) и 1/3 таджиков (30,6%), далее дунган (20%), казахов (18%), курдов (14,7%), русских (14,4%).

Этнические группы слабо осведомлены о программах поддержки бизнеса. Опрос показал, что только 13,5% узбеков, 11% дунган, 9,3% таджиков и уйгуров, а также 5,4% казахов знают и принимали участие в госпрограммах.

Программа переселения с юга на север является непривлекательной для населения, независимо от этнической принадлежности респондентов. Основная причина – суровый климат, плохие жилищные условия в местах передислокации населения.

Заключение

По итогам исследования можно сделать вывод об имеющемся социально-экономическом неравенстве среди населения, в частности по уровню удовлетворенности жизнью, доходам, обеспеченностью жильем и т.д., что

особенно заметно проявляется у узбеков, уйгуров, дунган, курдов и таджиков.

Данные тенденции среди указанных этносов пока проходят в латентных формах, без открытого проявления. Принимаемые государством комплексные решения по организации трудоустройства и содействию занятости населения реализуются, но масштабы их охвата и вовлечения жителей регионов, в том числе среди компактно проживающих этносов, низкие.

Экономическая дифференциация отмечается в местах компактного проживания этносов (узбеков, уйгуров, курдов, дунган и таджиков), в основном в селах. Традиционные общественные институты (многопоколенные семьи, советы махалля и старейшины и др.) оказывают заметное влияние по материальной поддержке и оказании социально-экономической помощи представителям своих этнических групп.

Список источников и литературы

1. Barro R.J. (2000) Inequality and Growth in a Panel of Countries // *Journal of Economic Growth*. No. 5 (1). P. 5–32.
2. Benhabib J. (2003) The Trade-off Between Inequality and Growth // *Annals of Economics and Finance*. Vol. 4 (2). P. 491–507.
3. Alberto Alesina and Eliana La Ferrara *Journal of Economic Literature* Vol. 43, No. 3 (Sep., 2005), pp. 762-800 (39 pages) Published By: American Economic Association <https://www.jstor.org/stable/4129475>.
4. Pager D, Shepherd H. The Sociology of Discrimination: Racial Discrimination in Employment, Housing, Credit, and Consumer Markets. *Annu Rev Sociol.* 2008 Jan 1;34:181-209. doi: 10.1146/annurev.soc.33.040406.131740. PMID: 20689680; PMCID: PMC2915460.
5. Жаромский В.С. Мигранова Л.А. Токсанбаева М.С. Социально-экономическое неравенство в России: динамика и методы оценки. // *Народонаселение*. – 2018. Т. 21. № 4. – С. 79-95. [Электрон. ресурс]. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-ekonomicheskoe-neravenstvo-v-rossii-dinamika-i-metody-otsenki>
6. Кошарная Г.Б., Каримова Л.Ф., Корж Н.В. Социально-экономические индикаторы депривации малообеспеченного населения в российском регионе (на примере Пензенской области) // *Региониология*. – 2019. - Том 27. - № 3. С. 554-571. [Электрон. ресурс]. – URL <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-ekonomicheskie-indikatory-deprivatsii-maloobespechennogo-naseleniya-v-rossiyskom-regione-na-primere-penzenskoj-oblasti>
7. Лошкарева-Имгрунт С.И. Социальные последствия имущественного неравенства в современной России. // [Электрон. ресурс]. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnye-posledstviya-imuschestvennogo-neravenstva-v-sovremennoy-rossii/viewer>
8. Материальные депривации как составная часть показателя многомерной бедности. Совещание экспертов по измерению бедности и неравенства. Будва, Черногория 26-27 сентября 2017 года. [Электрон. ресурс].-URL:https://unesco.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.15/2017/Expert-meeting-Montenegro-2017/Informations/PPT_s/Latvia_presentation_rus.pdf
9. Неравенство — сокращение разрыва. Программа развития Организации Объединенных Наций / [Электрон. ресурс]. - URL: <https://www.un.org/ru/un75/inequality-bridging-divide>
10. Стиглиц Дж. Цена неравенства. Чем расслоение общества грозит нашему будущему. – М., 2015, с. 144–14.
11. Шевяков А.Ю. Экономическое неравенство: тормоз демографического роста. // [Электрон. ресурс]. - URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/6424315.pdf>
12. емирова А.Б., Абдимомынова А.Ш. Социально-экономическая

дифференциация регионов Республики Казахстан. // Вестник РУДН, серия Экономика, 2016, № 1, с. 58-68. // [Электрон. ресурс]. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-ekonomicheskaya-differentsiatsiya-regionov-respubliki-kazahstan>

13. Исследование «Этнические аспекты экономического неравенства регионов Казахстана» проведено Институтом прикладных этнополитических исследований, 2022 год (N= 6800 респонентов)

**ИНТЕРКУЛЬТУРАЛИЗМ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОСАРАЛЫҚ
ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ БАСЫМ МОДЕЛІ РЕТІНДЕ: ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН
ӘДІСТЕМЕЛЕРІ****Адилет Амиров**

Қолданбалы этносаяси зерттеулер институтының әдістемелік және білім беру бағдарламалары орталығының менеджері, әлеуметтік ғылымдар магистрі
Қазақстан Республикасы, Астана
e-mail: adilet.k.amirov@gmail.com

Аннотация: Бұл мақалада Қазақстандағы этносаралық интеграцияның басым үлгісі ретіндегі интеркультурализм тақырыбы қарастырылған. Мақала қазіргі геосаяси және әлеуметтік-экономикалық ландшафттағы этносаралық интеграцияның өзектілігін, сондай-ақ оның қоғам бірлігі, экономикалық даму және әл-ауқат үшін маңыздылығын көрсетеді. Мақаланың негізгі мақсаты – интеркультурализмді этносаралық қатынастарға жаңа көзқарас ретінде қарастыру, оның әртүрлі мәдениеттер арасындағы белсенді өзара әрекеттесуді, ортақ құндылықтар табу мен қоғамдық келісімді ілгерілетуді ынталандырудағы рөлін атап көрсету.

Мақалада этносаралық интеграция, мультикультурализм және интеркультурализм ұғымдары талқыланып, Қазақстандағы этносаралық интеграцияның басым үлгісі ретіндегі интеркультурализм рөліне қатысты кешенді талдаудың жетіспеушілігі анықталады. Ол әдебиеттерге сыни шолу жасау және қазақстандық контексте мәдениетаралық мәдениеттің әлеуеті туралы түсінік беру арқылы осы алшақтықты жоюдың маңыздылығын көрсетеді. Сонымен қатар, мақала қазіргі білім қорындағы шектеулер мен олқылықтарды мойындайды және әлеуметтік келісімді ілгерілетудегі, этникалық теңсіздіктерді шешудегі және азаматтар арасындағы Қазақстанға тиесілілік сезімін тәрбиелеудегі интеркультурализмнің тиімділігін зерттеу үшін көбірек эмпирикалық зерттеулер жүргізу қажеттілігін анықтайды.

Тұтастай алғанда, бұл мақала Қазақстандағы этносаралық интеграцияның басым үлгісі ретінде интеркультурализмді түсінуге ықпал етуді, одан әрі зерттеу үшін ұсыныстар беруді және этносаралық интеграция саласындағы қызметкерлерді ақпараттандыруды көздейді.

Түйін сөздер: интеркультурализм, этносаралық интеграция, Қазақстан, этникалық әртүрлілік, әлеуметтік келісім, мультикультурализм

Annotation: This article explores the topic of interculturalism as a dominant model of interethnic integration in Kazakhstan. It highlights the relevance of interethnic integration in the current geopolitical and socio-economic landscape, as well as its significance for societal unity, economic development, and well-being. The main objective of the article is to examine interculturalism as an approach to interethnic relations, emphasizing its ability to encourage active interaction, respect for different cultures, and the promotion of shared values and social cohesion.

The article also discusses the concepts of interethnic integration, multiculturalism, and interculturalism, identifying a lack of comprehensive analysis regarding the role of interculturalism as a dominant model of interethnic integration in Kazakhstan. It highlights the importance of bridging this gap through a critical review of the literature and providing insights into the potential of interculturalism in the Kazakhstani context. Furthermore, the article acknowledges limitations and gaps in the current knowledge base and identifies

the need for more empirical research to examine the effectiveness of interculturalism in promoting social cohesion, addressing ethnic inequalities, and fostering a sense of belonging in Kazakhstan.

Overall, this article aims to contribute to the understanding of interculturalism as a dominant model of interethnic integration in Kazakhstan, provide recommendations for further research, and inform workers in the field of interethnic integration.

Keywords: interculturalism, interethnic integration, Kazakhstan, ethnic diversity, social cohesion, multiculturalism.

Аннотация: В данной статье исследуется тема интеркультурализма как доминирующей модели межэтнической интеграции в Казахстане. В нем подчеркивается актуальность межэтнической интеграции в современном геополитическом и социально-экономическом ландшафте, а также ее значение для общественного единства, экономического развития и благополучия. Основная цель статьи - изучить интеркультурализм как подход к межэтническим отношениям, подчеркнув его способность поощрять активное взаимодействие, уважение к различным культурам, продвижение общих ценностей и социальной сплоченности.

В статье также обсуждаются концепты межэтнической интеграции, мультикультурализма и интеркультурализма, выявляется недостаточность всестороннего анализа роли интеркультурализма как доминирующей модели межэтнической интеграции в Казахстане. Подчеркивается важность преодоления этого разрыва посредством критического обзора литературы и предоставления информации о потенциале интеркультурализма в казахстанском контексте. Кроме того, в статье признаются ограничения и пробелы в существующей базе знаний и определяется необходимость проведения дополнительных эмпирических исследований для изучения эффективности межкультурного взаимодействия в содействии социальной сплоченности, преодолении этнического неравенства и воспитании среди граждан чувства принадлежности к Казахстану.

В целом, данная статья призвана внести вклад в понимание интеркультурализма как модели межэтнической интеграции в Казахстане, дать рекомендации для дальнейших исследований и информировать специалистов в области межэтнической интеграции.

Ключевые слова: интеркультурализм, межэтническая интеграция, Казахстан, этническое разнообразие, социальная сплоченность, мультикультурализм

Кіріспе

Қазақстан халқының этномәдени әртүрлілігі мемлекеттік және өңірлік деңгейлерде этносаралық қатынастар саласын дамытуға кешенді көзқарасты қажет етеді. Этносаралық интеграцияны ынталандыру мәселесі ХХІ ғасырдың үшінші декадасында ел халқына әсер ететін сыртқы қарама-қайшылықтардың, әлеуметтік-экономикалық сын-қатерлердің және геосаяси процестердің күшеюі аясында өзекті болып отыр. Этностар мен мәдениеттердің үйлесімді өзара әрекеттесуін көтермелеу қоғамның бірлігіне, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына және жалпы әл-ауқаттың өсуіне кепілдік беру үшін қажет. Қазақстанның этникалық қауымдастықтар арасындағы үйлесімді қарым-қатынастарды нығайтуға деген ұмтылысы оның Конституциясында және этносаралық қатынастарды дамытуға бағытталған саясаттарында бекітілген.

Бұл мақаланың мақсаты – Қазақстандағы этносаралық интеграцияның басым үлгісі ретінде интеркультурализмді зерттеу. Интеркультурализм этносаралық қатынастарға деген көзқарас ретінде қоғам топтарын белсенді араласуға, өзара құрметке және әртүрлі мәдениеттерді бағалауға

ұмтылдырады. Ол ортақ құндылықтар мен әлеуметтік біртұтастықты ілгерілету кезінде мәдени сәйкестіктерді тануға баса назар аударады. Интеркультурализмнің бірегей ерекшеліктері мен артықшылықтары оны қазақстандық контекстке ерекше қолайлы етеді. Интеркультурализм концепциясын және оның бірегей ерекшеліктерін қарастыра отырып, бұл мақала оның Қазақстандағы этносаралық интеграцияның басым үлгісі ретіндегі рөлін ашуға бағытталған. Осы мақала саясаткерлер, институттар және мүдделі тараптар үшін Қазақстандағы этносаралық интеграцияны дамытудың тиімді стратегиялары мен тәсілдері туралы түсінік береді.

Этносаралық интеграция, интеркультурализм және соған байланысты концепциялар туралы әлемдік ғылыми жазбалар этникалық қарым-қатынастардың динамикасына құнды түсініктер береді және әртүрлі қауымдастықтар арасындағы үйлесімді өмір сүруді түсіну мен ілгерілетудің теориялық негіздерін ұсынады. Этносаралық интеграция бойынша әртүрлі теорияларды, тәсілдер мен үлгілерді зерттеді. Ассимиляция, мультикультурализм және интеркультурализм әдебиетте талқыланатын көрнекті ұғымдардың қатарына жатады. Қолданбалы этносаяси зерттеулер институтының эмпирикалық пен теоретикалық талдаулары Қазақстандағы этносаралық қатынастар жағдайын түсіндіріп, этносаралық интеграцияның негізі ретінде қолданыла алады. Алайда Қазақстандағы әдебиетте интеркультурализмнің этносаралық интеграцияның басым үлгісі ретіндегі рөліне жан-жақты талдау жетіспейді. Бұл мақала бар әдебиеттерді сыни тұрғыдан қарастыру және қазақстандық контексттегі интеркультурализмнің әлеуеті туралы түсінік беру арқылы осы алшақтықты жоюға бағытталған.

Сонымен қатар, әдебиеттерге шолу осы тақырып бойынша қазіргі білімдер жиынтығындағы шектеулер мен олқылықтарды анықтайды. Ол Қазақстандағы әртүрлі қауымдастықтар арасында әлеуметтік бірлікке жәрдемдесудегі, этникалық теңсіздіктерді шешудегі және тиістілік сезімін тәрбиелеудегі интеркультурализмнің тиімділігін зерттейтін эмпирикалық зерттеулердің көбірек қажеттілігін көрсетеді. Бұл мақала осы үдерістің дамуына үлес қосуға және Қазақстандағы этносаралық интеграция мәселелері бойынша одан әрі зерттеулер мен саясатты әзірлеуге негіз болуға ұмтылады.

Бұл мақала Қазақстандағы этносаралық интеграцияның басым үлгісі ретіндегі интеркультурализм тақырыбын зерттеудің кешенді тәсілін қолданады. Ол, ең алдымен, Қазақстандағы этносаралық интеграцияға қатысты қолданыстағы әдебиеттерді, бағдарламалық құжаттар мен есептерді қоса алғанда, қосымша деректер көздеріне сүйенеді. Мәліметтерді жинау процесі этносаралық интеграция және соған байланысты ұғымдар туралы түсініктерді жинау үшін тиісті әдебиеттерді жүйелі шолуды қамтиды. Бұған ғылыми мақалалар, кітаптар, мемлекеттік басылымдар және беделді ұйымдардың баяндамалары кіреді. Әдебиеттерге шолу қазақстандық контекстке ерекше назар аудара отырып, әртүрлі контексттердегі этносаралық интеграцияның қолданыстағы теорияларын, тәсілдерін және модельдерін мұқият тексеруге мүмкіндік береді. Қосымша деректерді талдау әртүрлі көздерден алынған ақпаратты синтездеуді, жалпы тақырыптарды, тенденцияларды және әдебиеттердегі олқылықтарды анықтауды қамтиды. Бұл зерттеуге бастапқы деректерді жинау қосылмағанымен, қосымша деректерге сүйену Қазақстандағы этносаралық интеграция туралы қазіргі білім мен түсінікті

мұқият тексеруге мүмкіндік береді. Қолданыстағы әдебиеттерді сыни тұрғыдан бағалай отырып, бұл зерттеу қазіргі білім қорындағы олқылықтарды немесе шектеулерді анықтауға үлес қосуға және одан әрі зерттеулер мен саясатты әзірлеуге ұсыныстар ұсынуға бағытталған.

Қазақстандағы этносаралық интеграцияның контексті

Этносаралық интеграция – бұл әртүрлі этникалық топтардың үйлесімді және біртұтас қоғамды қалыптастыруға ықпал ететін біртұтас жүйеге бірігуі [1]. Бұл процесс әртүрлі этникалық топтардағы адамдар арасындағы өзара түсіністікті, сыйластықты және ынтымақтастықты нығайтуды қамтиды, бұл оларға әлеуметтік, экономикалық, саяси және мәдени салаларға тең негізде қатысуға мүмкіндік береді. Этносаралық интеграция әлеуметтік келісім мен тұрақтылық үшін өте маңызды, өйткені ол кедергілерді жеңуге және әртүрлі топтар арасындағы шиеленісті азайтуға көмектеседі. Жалпы тиесілілік сезімін нығайта отырып, ол әртүрлі топтарды қоғамның ұжымдық әл-ауқатына ерекше үлес қосуға шақырады. Әртүрлілікті қабылдау және құптау арқылы этносаралық интеграция этникалық тиістілігіне қарамастан барлық азаматтар өркендей алатын инклюзивті ортаны құруға ықпал етеді.

Тарихқа көз жүгіртсек, дәуірлер бойы Қазақстан территориясы қазақтар, орыстар, өзбектер, украиндар және басқа да көптеген этностардың мекені болған. 1991 жылы Кеңес Одағының ыдырауы Қазақстан үшін бейбіт қатар өмір сүру мен қоғамдық келісімді қамтамасыз ету үшін инклюзивті саясатты құру қажеттілігін тудырған жаңа дәуірді әкелді. Қазақстан үкіметі этносаралық интеграцияны дамыту мақсатында жүйелі саясат пен бастамаларды жүзеге асырды. Конституция барлық азаматтардың этникалық тегіне қарамастан тең құқықтары мен мүмкіндіктеріне кепілдік береді. Қазақстан халқы Ассамблеясы мен оның институттары әртүрлі этностар арасындағы сыйластықты, төзімділікті және ынтымақтастықты дамытуға ықпал етеді және түрлі этникалық қауымдастықтар арасындағы диалог алаңы болып табылады.

Алайда, мұндай күш-жігерге қарамастан, Қазақстандағы этносаралық интеграция үдерісі әртүрлі сын-қатерлерге тап болып отыр. Мәдени айырмашылықтар, тілдік кедергілер және стереотиптер әлеуметтік жіктелуді тудырып, тиімді интеграцияға кедергі келтіруі мүмкін. Әртүрлі этникалық топтар арасындағы экономикалық мәселелер мүмкіндіктердің теңсіздігіне және әлеуметтік мобильділіктің шектелуіне әкелетін қиындықтар туғызуы мүмкін. Этникалық азшылықтардың өкілдігі және шешім қабылдау үдерістеріне қатысуы сияқты саяси факторлар этносаралық қатынастардың динамикасына әсер етуі мүмкін.

Жан-жақты талдау жасау үшін Қазақстандағы этносаралық қатынастарға әсер ететін мәдени, әлеуметтік, экономикалық және саяси факторларды зерттеу өте маңызды. Мәдени факторлар этникалық топтар арасындағы қарым-қатынасты қалыптастыратын дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды және құндылықтарды қамтиды. Әлеуметтік факторларға әлеуметтік бірігу, неке аралық қатынас және әлеуметтік өзара әрекеттесу жатады. Экономикалық факторлар табыстағы, жұмысбастылықтағы және ресурстарға қолжетімділіктегі теңсіздікті қамтиды. Саяси факторлар басқару құрылымдарындағы этникалық азшылықтардың өкілдігін, қатысуын және инклюзивтілігін қамтиды. Осы факторларды зерттеу Қазақстандағы этносаралық интеграцияның күрделілігін көрсете алады. Мысалы, қалалардағы этникалық азшылық

қауымдастықтарының тәжірибесін талдау, тіл саясатының тілдік әртүрлілікке әсерін зерттеу немесе әртүрлі этникалық топтар арасындағы экономикалық теңсіздіктерді зерттеу этносаралық интеграцияның қиындықтары мен мүмкіндіктері туралы құнды түсініктер бере алады.

Халықаралық практикадағы интеграциялық саясат модельдері, олардың Қазақстанда қолданылу практикасы мен мүмкіндіктері

Ғалымдар қоғамдағы әртүрлі этникалық топтарды біріктіру процесіне қалай қарайтынын түсіндіру үшін этносаралық интеграцияның бірнеше модельдерін ұсынды. Бұл модельдер әмбебап болмаса да, олар этносаралық интеграцияны ынталандыру үшін қолданылатын әртүрлі стратегияларды түсінуге пайдалы негіз береді. Ең көп таралған модельдер – ассимиляция, балқыту қазандығы (*melting pot*), мультикультурализм, плюрализм, интеркультурализм. Бұл модельдер бір-бірін жоққа шығармайды және әртүрлі қоғамдар өздерінің бірегей тарихи, мәдени және әлеуметтік аспектілеріне байланысты осы тәсілдердің әртүрлі комбинацияларын немесе вариацияларын пайдалана алады.

Этносаралық интеграцияны ілгерілетудің әрбір моделінің тиімділігі бірқатар факторларға, соның ішінде қоғамның алдында тұрған міндеттерге және оның мүшелерінің интеграциялық процеске қатысуға дайындығына байланысты. Жұмыстың осы бөлімінде бірнеше модельдер қарастырылып, жергілікті тарихи және әлеуметтік-саяси контекстке сүйене отырып, Қазақстанда этносаралық интеграцияны іске асыру үшін ең тиімдісі айқындалады.

Ассимиляция

Бұл модель этникалық топтар басым топтың тілін, мәдениетін және нормаларын қабылдайды, осылайша өз мәдени ерекшеліктерін жоятынын білдіреді. Мақсат – бұл үлкен әлеуметтік келісімге әкеледі деген оймен біртекті қоғам құру. Ассимиляция мәжбүрлі және ерікті болуы мүмкін.

Бұл интеграциялық модель ХХ ғасырдың екінші жартысына дейін кең таралған болды, ол байырғы тұрғындарға (АҚШ, Австралия, Канада, КСРО), мигранттарға (Ұлыбритания, Франция, АҚШ) және этникалық азшылықтарға (Германия, Түркия, Жапония, КСРО) қолданылды.

Ассимиляция үш негізгі себеп бойынша сынға ұшырайды. Біріншіден, ассимиляция басым мәдениеттің болуын талап етеді. Екіншіден, басым мәдениет құндылықтары біртекті, яғни ішкі қайшылықтары жоқ деп ұйғарылады. Ақырында, ассимиляция мәдениеттердің қатар өмір сүруінің жалғыз жолын ұсынады: азшылық мәдениеті жоққа шығып кетуі керек [2].

Қазақстанда этностарды ассимиляциялау мынадай себептер бойынша қолданыла алмайды:

- мәдени әртүрлілікті жоғалту: көпшілік мәдениетін қабылдау Қазақстандағы мәдени әртүрліліктің жоғалуына әкеледі;
- этностардың қарсылығы: этникалық топтар өздерінің мәдени бірегейлігі жойылып бара жатқанын түсініп, ассимиляция қысымына қарсы тұра алады;
- теріс тарихи байланыстар: мәжбүрлі ассимиляция Кеңес өкіметі кезіндегі Қазақстан тарихының бір бөлігі болды, осы жайт қазіргі жағдайда бұл көзқарасты жағымсыз етуі мүмкін.

Балқыту қазандығы (*melting pot*)

«Балқыту қазандығы» моделі әртүрлі этникалық топтардың бірігіп, жаңа, ерекше мәдени формаларды құруын ұсынады. Бұл тәсіл әртүрлі топтар

арасындағы өзара әрекеттесу мен алмасуды ынталандырады, уақыт келгенде жалпы мәдени сәйкестікті қалыптастырады [2].

«Балқыту қазандығы» термині АҚШ-пен кеңінен байланысты, сол жерде әртүрлі ортадан келген иммигранттардың мәдени сәйкестігі жалпы «американдық» сәйкестікке араласқан. Басқа елдерде ас үй, сән, музыка және сәулет сияқты салаларда мәдени араласудың әртүрлі дәрежесі байқалды, соның ішінде Канадада, Австралияда және Бразилия мен Аргентина сияқты бірқатар Оңтүстік Америка елдерінде [2].

«Балқыту қазандығы» моделі әртүрліліктің төмендеуі, бірегей дәстүрлердің жоғалтылуы және оны мемлекеттік саясат арқылы жүзеге асыру қажеттілігі үшін сынға ұшырады. «Балқыту қазандығы» ассимиляцияның неғұрлым инклюзивті модельдерімен қатар АҚШ пен басқа елдердің саяси дискурсында интеграция моделі ретінде осы күнге дейін қолданылып отыр [3].

«Балқыту қазандығының» моделі Қазақстанға сәйкес келмейтін себептер:

- жекелеген мәдени дәстүрлердің жоғалу ықтималдығы: «балқыту қазандығы» моделі түрлі мәдени дәстүрлердің араласуын білдіреді, ол Қазақстанның этникалық топтарының бірегей аспектілерін әлсіретуі мүмкін;
- кейбір мәдени әдеттердің үйлесімсіздігі: кейбір мәдени салттар мен нанымдар бір-бірімен оңай үйлеспейді, бұл қоғамдағы шиеленістер мен қақтығыстарды тудыруы мүмкін.

Мультикультурализм

Бұл модель әртүрлі этникалық топтардағы адамдарды өздерінің ерекше мәдени ерекшеліктерін сақтауға және білдіруге ынталандыру арқылы қоғамдағы мәдени әртүрлілікті тануға ықпал етеді. Бұл модельде барлық этникалық топтарға тең құқықтар мен мүмкіндіктер беріледі, ал әртүрлілік қоғамды байытатын күш ретінде қарастырылады [4].

Мультикультурализмнің болашағы туралы пікірлер әртүрлі, кейбіреулер оны мәдениетаралық қатар өмір сүрудің негізі ретінде қарастырады, ал басқалары оны этникалық топтардың бірегейлігі мен сәйкестігіне қауіп төндіреді деп санайды [5].

Кейбір теоретиктер мультикультурализм мәдени топтар арасында құрмет үшін бәсекелестік туғызады деп санайды, олардың ойынша бұл үстем мәдениеттің мүшелерін өздерінің осалдығын сезінуге әкелуі мүмкін. Этномәдени аспектілерге назар аудару коалициялық қозғалыстарға экономикалық және гендерлік теңсіздікті жою сияқты басқа да маңызды мәселелерді шешуге кедергі келтіруі мүмкін [6].

Қазақстанда мультикультурализм моделі этникалық топтардың мәдени мұрасын, тілдері мен дәстүрлерін сақтауды ынталандыруда көрініс табады. Осыған қарамастан, мультикультурализм тәсілі келесі тәуекелдерге байланысты Қазақстанда басым бола алмайды:

- әлеуметтік-мәдени сепаратизм: мультикультурализм жеке мәдени бірегейліктерді нығайтуға ықпал етіп, олардың мәртебесін жалпыұлттық бірегейліктен жоғары көтеріп, әлеуметтік пен ұлттық бірліктің дамуына кедергі болуы мүмкін;

- өзара әрекеттесудің болмауы: мультикультурализмге басымдық беру мәдени топтардың шынайы түсіністікті, өзара әрекеттесуді немесе интеграцияны дамытпай, алшақ өмір сүруіне әкелуі мүмкін.

Плюрализм

Мультикультурализм сияқты плюрализм қоғамдағы әртүрлі мәдени бірегейліктердің қатар өмір сүруін қолдайды. Бұл модель басым мәдениеттің идеалдары мен заңдарына сәйкес келетін жағдайда өздерінің жеке бірегейліктерің, құндылықтары мен әдет-ғұрыптарын сақтайтын үлкен қауымдастық ішінде шағын топтардың болуын талап етеді.

Бұл тәсілді мозаикамен немесе салатпен салыстыруға болады, мұнда жеке компоненттер жалпы тұтастыққа ықпал етеді. Ассимиляциядан немесе «балқыту қазандығынан» айырмашылығы, плюрализмде әрқайсысы өзінің әртүрлі және тең рөлін сақтайды [7]. Бұл тәсілді Швейцария, Бельгия, Үндістан және Оңтүстік Африка сияқты елдерде көруге болады.

Алайда, сыншылар плюрализм топтар арасында бөліну мен шиеленісті тудыруы мүмкін деп, бұл жалпыұлттық сәйкестілік пен ортақ құндылықтарды қалыптастыруды қиындатады, сонымен қатар ынтымақтастық пен коммуникацияны шектейді деп есептейді [8]. Сонымен қатар, плюрализм топтар оқшауланған және әлеуметтік жағынан бөлек болып қалатын параллель қоғамдардың пайда болуына әкелуі мүмкін [9].

Интеграцияға қазақстандық көзқарас ішінара плюралистік болып табылады, өйткені ол әртүрліліктің құндылығын мойындайды және әртүрлі мәдени, тілдік және діни ерекшеліктерді құрметтейтін, ескеретін инклюзивті қоғам құруға бағытталған. Мемлекет тілдер мен этникалық бұқаралық ақпарат құралдарының дамуын қолдайды, сондай-ақ мемлекеттік органдар елдің этникалық әртүрлілігін көрсетуге тырысады.

Осыған қарамастан, плюралистік модельді шамадан тыс күшейту Қазақстан үшін мынадай себептер бойынша тиімсіз:

- билік құрылымдарының дезинтеграциясы: плюрализмді ұстанатын елдерде мәдени топтар арасында билікті бөлу туралы келісімдер жиі кездеседі. Бұл басқару құрылымдарының тұтастығын бұзады және Қазақстанның біртұтас құрылымына сәйкес келмейді;

- этносаралық шиеленістің артуы: плюрализм топтық айырмашылықтарға баса назар аударады, бұл Қазақстандағы әртүрлі мәдени топтар арасындағы шиеленісті байқаусызда ушықтыруы мүмкін.

Интеркультурализм

Интеркультурализм қарым-қатынасты нығайту және барлық мәдени қауымдастықтардың үлестерін ескере отырып, адамдар арасындағы ортақ тиесілілік сезімін қалыптастыру арқылы біртұтас қоғам құруға бағытталған. Ол этномәдени топтар арасындағы тиімді интеграция мен ынтымақтастыққа ықпал ететін бірнеше негізгі аспектілерге негізделген.

Біріншіден, интеркультурализм қоғамдық жобалар, мәдени алмасу бағдарламалары және диалог алаңдары арқылы диалог, тәжірибе алмасу және өзара оқыту мүмкіндіктерін құру арқылы өзара әрекеттесу мен коммуникацияны ынталандырады.

Екіншіден, интеркультурализм мәдени әртүрлілікке мән беріп, адамдарды басқа мәдениеттердің маңыздылығын тереңірек түсінуге және бағалауға шақырады.

Үшіншіден, интеркультурализм инклюзивті қоғам құруға бағытталған, онда әрбір этномәдени топ өзін маңызды сезінеді және әлеуметтік, экономикалық және саяси өмірге толық қатыса алады, бұл жалпы тиесілік

сезімін қалыптастырады.

Төртіншіден, интеркультурализм ортақ мәселелерді шешу және ортақ мақсаттарға жету үшін коммуникация мен ынтымақтастықты ынталандырады, бұл мәдени қауымдастықтар арасында байланыс орнатуға ықпал етеді.

Интеркультурализм, сонымен қатар, әртүрлі мәдени ортада даму үшін қажет эмпатия, ашық көзқарас және бейімделу сияқты дағдылар мен білімді дамыту қажеттілігін мойындай отырып, мәдениетаралық құзыреттіліктің маңыздылығын атап көрсетеді [10].

Мультикультурализмнен осы модельге біртіндеп көшуді қазір Ұлыбритания (аймақтық), Канада (Квебекте), Австралия, Жаңа Зеландия, сондай-ақ Испания, Германия, Италия, Норвегия сияқты бірқатар Еуропа елдері жүзеге асырады.

Қазақстанның этносаралық қатынастары саласында бұл модель Қазақстан халқы Ассамблеясы құрылғаннан бастап қолданылады, сонымен қатар, интеркультурализм интеграцияның басым моделі ретінде 2022 жылы ҚР Президентінің 2022 жылғы 15 қыркүйектегі Жарлығымен бекітілген «Қазақстан халқы Ассамблеясын дамыту тұжырымдамасында» институционалды түрде танылды [11].

Қазақстан үшін интеркультурализм моделінің басым болуының негізгі себептері:

- этникалық топтардың алуан түрлілігі: Қазақстан бай және әртекті мәдени ландшафтқа ие, елде 120-дан астам этникалық топтар тұрады. Интеркультурализм осы топтар арасындағы диалог пен өзара әрекеттесуді ынталандырады, өзара түсіністік пен құрметке ықпал етеді;

- ұлттық және әлеуметтік бірлік: интеркультурализм барлық мәдени топтар тиесілілік пен құштарлықты сезінетін біртұтас қоғам құруға бағытталған. Бұл Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және саяси дамуы үшін қажет ұлттық бірлік пен тұрақтылықты нығайтуға ықпал етуі мүмкін;

- экономикалық өсу және даму: интеркультурализм инклюзивті және әр түрлі жұмыс күшінің қалыптасуына ықпал етуі мүмкін. Әртүрлі мәдениеттердегі адамдардың дағдыларын, білімдері мен көзқарастарын ескере отырып, ел өзінің адами капиталының әлеуетін толық пайдалана алады;

- білім беру мүмкіндіктері: интеркультурализм мәдени алмасуға ықпал етеді, бұл Қазақстанның оқушылары мен студенттеріне білім беру тәжірибесін байыта алады. Мәдени өзара түсіністік пен құрметке ықпал ете отырып, ел өз жастарын барған сайын жаһанданған және өзара байланысты әлемде кәсіби дамуға дайындай алады;

- халықаралық бедел: интеркультурализм моделін іске асыра отырып, Қазақстан инклюзивтілікке, төзімділікке және мәдени әртүрлілікті құрметтеуге өзінің бейілділігін көрсете алады. Бұл модельді табысты қолдану Қазақстанның этносаралық интеграция саясатын іске асырудағы көшбасшылығын нығайта отырып, көптеген басқа көпмәдениетті елдер үшін үлгі бола алады. Бұл елдің халықаралық беделін арттырып, әлемдік аренада оның «жұмсақ күшін» арттыра алады.

Интеркультурализм моделінің негізінде Қазақстандағы этносаралық интеграция саясатын дамыту

Үйлесімді, тұрақты және дамитын қоғам құру – көптеген мемлекеттік органдардың ұзақ мерзімді ақпараттық және координациялық әрекеттесуін

талап ететін күрделі процесс. Этносаралық интеграцияны мемлекеттік деңгейде тиімді ілгерілету үшін барлық мүдделі тараптардың белсенді қатысуына кепілдік беретін арнайы саясатты енгізу ұсынылады, бұл көпэтносты халықтың барлық әлеуетін іске асыруға мүмкіндік береді.

Саясатты әзірлеу

Этносаралық интеграцияның сәттілігін қамтамасыз ету елдегі әртүрлі қауымдастықтардың алдында тұрған бірегей қажеттіліктер мен қиындықтарды ескеретін саясатты әзірлеуді талап етеді. Ауқымды зерттеулер жүргізу, қоғаммен кеңесу және сарапшылардың пікірлерін жинау саясаттың тиімділігі мен өзектілігіне кепілдік береді.

Саясатты әзірлеу кезінде жұмыстың келесі бағыттарын ескеру қажет:

1) *әлеуметтік өзара әрекеттесу және мәдени алмасу*: күнделікті өмірде әр түрлі этникалық тектегі адамдар арасындағы өзара әрекеттесу мен қарым-қатынасты ынталандыру, этностардың мәдени өзара түсіністігіне ықпал ету, әртүрлі этностардың құндылығы және олардың елдің мәдени құрылымына қосқан ерекше үлесі туралы хабардарлықты арттыру;

2) *тілдік интеграция*: тілдік әртүрлілікті сақтай отырып, мемлекеттік тілді дамыту, мемлекеттік мекемелерде, білім беруде және БАҚ-та мемлекеттік тіл мен диаспора тілін қолдау;

3) *экономикалық интеграция*: кез келген этникалық тиістіліктегі адамдар үшін экономикалық мүмкіндіктер мен ресурстарға тең қолжетімділікті қамтамасыз ету, экономикалық теңсіздіктерді жою және еңбек пен экономикалық белсенділік үшін инклюзивті ортаны ілгерілету;

4) *саяси өкілдік*: барлық этникалық топтардың әділ өкілдігін насихаттау, саяси, әлеуметтік-экономикалық мәселелер бойынша әртүрлі этникалық топтар арасындағы диалог пен ынтымақтастықты ынталандыру;

5) *құқықтық қорғау*: кемсітушілікке тыйым салатын және барлық этникалық топтар үшін тең құқықтарды қамтамасыз ететін заңдарды қабылдау және орындау арқылы этникалық тегіне қарамастан барлық адамдар үшін қорғауды қамтамасыз ету;

6) *білім беру интеграциясы*: білім беру жүйесіндегі әртүрлі мәдениеттер мен этникалық топтарды түсінуге, құрметтеуге және тануға ықпал ету;

7) *кеңістіктік интеграция*: қоғамдағы әртүрлі этникалық топтардың таралуын шешу және бөлінген (анклавтық) қауымдастықтардың пайда болуына жол бермеу.

Осы саясат шеңберінде жоспарланатын іс-әрекеттер мен шараларды әртүрлі қоғамдық ұйымдар мен мемлекеттік ведомстволар арасында міндеттерді тиімді бөлу үшін дұрыс жіктеу керек.

Саясатты іске асыру

Этносаралық интеграцияның белгіленген мақсаттарына қол жеткізу үшін саясатты тиімді іске асыру қажет. Жеткілікті ресурстарды бөліп, осы саясаттың әсерін бақылау мен бағалаудың тиісті тетіктерін құру қажет.

Келесі аспектілер ерекше назар аударуды қажет етеді:

- *ведомствоаралық үйлестіру*: Үкімет әртүрлі секторлардағы этносаралық интеграция саясатын іске асыруды қадағалау және үйлестіру үшін ведомствоаралық жұмыс тобын құруы керек;

- *әлеуетті арттыру*: Үкімет этносаралық интеграция саясатын тиімді іске асыру үшін қажетті дағдылар мен білім бере отырып, мемлекеттік мекемелер

мен мемлекеттік қызметшілердің әлеуетін арттыруға инвестиция салуы тиіс;

- *қоғамдастықтың қатысуы*: мемлекет жергілікті қоғамдастықтар мен азаматтық қоғам ұйымдарын зардап шеккен қауымдастықтардың нақты қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін интеграциялық саясатты әзірлеуге және жүзеге асыруға тартуы керек.

Мониторинг және бағалау

Жақсартуды қажет ететін салаларды анықтау және белгіленген мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін этносаралық интеграция саясатының іске асырылу барысын үнемі қадағалап, бағалау қажет.

Деректерді жинау: мемлекет этносаралық қатынастар мен интеграция процесі туралы деректерді жинау мен талдаудың кешенді жүйесін әзірлеуі керек.

Әсерді бағалау: жүзеге асырылып жатқан саясаттың тиімділігіне тұрақты бағалау жүргізу және жақсартуды қажет ететін аспектілерді анықтау қажет.

Кері байланыс механизмі: жұртшылыққа этносаралық интеграция саясатына қатысты кез келген мәселелер туралы үлес қосуға және хабарлауға мүмкіндік беретін кері байланыс механизмін құру қажет.

Интеграциялық саясатты әзірлеуге және іске асыруға азаматтар мен қоғамдық ұйымдарды тарту

Қазақстанда этносаралық интеграция саясатын тиімді әзірлеу және іске асыру үшін барлық мүдделі тараптарды шешім қабылдау процесіне тарту өте маңызды. Мүдделі тұлғалардың қатысу дәрежесін жақсырақ түсіну және арттыру үшін шешім қабылдау процестеріне қоғамның қатысуының әртүрлі деңгейлерін сипаттайтын Ш.Арнштейн азаматтық қатысу баспалдағы деп аталатын модельді пайдалануға болады. Баспалдақ қатыспаудан бастап толық азаматтық бақылауға дейінгі сегіз сатыдан тұрады [12]:

1-2. *Манипуляция және терапия (қатыспау)*: бұл төменгі сатылар азаматтардың шынайы қатысуының жоқтығын білдіреді. Олардың нақты мақсаты – адамдарға бағдарламаларды жоспарлауға немесе өткізуге қатысуға мүмкіндік беру емес, билікке азаматтарды олардың пассивтілігіне байланысты ауытқулардан манипуляциялауға немесе «емдеуге» мүмкіндік беру. Этносаралық интеграция үшін азаматтардың қатысуын осы деңгейден жоғары көтеру маңызды.

3. *Ақпараттандыру*: этносаралық интеграцияны іске асырудың жоспары, мақсаттары мен барысы туралы ашық және нақты ақпарат беру қажет. Бұл азаматтарға саясаттың мәнмәтіні мен негіздемесін түсінуге мүмкіндік береді, олардың көбірек хабардар болуына және сенімді қарым-қатынастарды қалыптастыруға ықпал етеді.

4. *Консультациялар*: азаматтар мен мүдделі тараптардың пікірін қоғамдық консультациялар, фокус-топтық зерттеулер және сауалнамалар арқылы сұрау керек. Саясатты әзірлеудің алғашқы кезеңдерінде азаматтарды тарту құнды ақпарат алуға және әртүрлі қауымдастықтардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді.

5. *Тыныштандыру (көңілін аулау)*: әртүрлі этникалық топтардың өкілдерінің қатысуымен консультативтік органдар құру, оларға өз қажеттіліктерін білдіру және ұсыныстар енгізу үшін платформа беру.

Қатысудың 3-5 сатысы қамтамасыз етілгенде (символдық шаралар) азаматтар тыңдай алады және оларды ести алады. Алайда, бұл билік олардың

пікіріне жеткілікті назар аударатынына кепілдік бермейді. Бақылау мүмкіндігі болмаса, жағдайдың өзгеруіне нақты әсер мен сенімділік жоқ.

6. *Серіктестік*: мемлекеттік органдар, жергілікті қауымдастықтар және қоғамдық ұйымдар арасында серіктестік құру арқылы кооперативті тәсілге қол жеткізуге болады. Бұл серіктестіктер бірлесіп шешім қабылдауға және саясатты жүзеге асыру үшін бірлескен жауапкершілікке ықпал етуі мүмкін.

7. *Өкілеттіктерді беру*: бұл деңгейде шешім қабылдау өкілеттіктері азаматтар тобына немесе қоғамдық ұйымдарға беріледі. Этносаралық интеграцияға осы тәсілді қолдану жергілікті ұйымдарға өз қауымдастықтарының бірегей қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған жобаларды немесе бастамаларды әзірлеуге және іске асыруға мүмкіндік беруді білдіреді.

8. *Азаматтық бақылау*: азаматтардың қатысуының ең жоғары деңгейі – шешімдер мен ресурстарды толық бақылау. Бұл мемлекеттік деңгейдегі саясаттың көптеген аспектілерін жүзеге асыру кезінде мүмкін болмаса да, азаматтық бақылауға жергілікті ұйымдар мен қоғамдық бастамаларды күшейту арқылы қол жеткізуге болады.

Азаматтарды қатысудың жоғары деңгейлеріне тарту жалпы жауапкершілікті дамытуға ықпал етеді, бұл сайып келгенде, саясатты іске асырудың табысты және тұрақты нәтижелеріне әкеледі.

Акторлар арасындағы рөлдердің бөлінісі

Мемлекет этносаралық интеграцияға жәрдемдесуде шешуші рөл атқарады. Нақты деректерге негізделген кешенді саясатты қабылдай отырып, жергілікті қауымдастықтармен өзара әрекет жасай отырып және тиімді мониторинг пен бағалауды қамтамасыз ете отырып, қарапайым азаматтармен қатар мемлекеттік мамандарды ғана емес, қоғам қайраткерлерін де барынша тартуға болады.

Этносаралық интеграцияны тиімді ынталандыру үшін акторлардың рөлдері бөлінуі тиіс:

Ғылыми-сараптамалық қауымдастық қазақстандық этносаяси және әлеуметтік-экономикалық контекстке бейімделген мультикультурализм, плюрализм және интеркультурализм тәсілдерінің синтезі негізінде этносаралық интеграцияның ғылыми-практикалық моделін дамыту жөніндегі жұмысты күшейтіп, ғылыми-практикалық модель негізінде этносаралық интеграция саясатын әзірлеуде орталық мемлекеттік органдарға қолдау көрсете алады.

Орталық мемлекеттік органдар ауқымды зерттеулер жүргізіп, жұртшылықпен кеңесу және сарапшылардың пікірлерін жинау негізінде әртүрлі бағыттар бойынша жұмыс жоспарын құра отырып, этносаралық интеграция саясатын әзірлей алады. Ведомствоаралық қызметті үйлестіру, мамандардың дағдылары мен біліктерін дамыту, жұртшылықты серіктестікке тарту және мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуді бақылау этносаралық интеграцияны дәйекті түрде ынталандыруды қол жеткілікті ете алады. Өзекті деректер негізінде іс-әрекеттерді жедел түзету және қайта конфигурациялау үшін жұмыстың мониторингі мен бағалауын жүргізу қажет.

Жергілікті атқарушы органдар жергілікті қоғамдастықтарда, білім беру мекемелерінде және еңбек ұжымдарында мәдени, білім беру және спорттық іс-шараларды біріктіру арқылы жергілікті деңгейде этносаралық интеграцияға жәрдемдесе алады. Олар этносаралық интеграция саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру кезінде орталық мемлекеттік органдарға қол жеткізілген

нәтижелер мен туындайтын проблемалар туралы уақытылы кері байланыс беріп, жергілікті жағдайлардың ерекшелігін және әртүрлі этникалық топтардың қажеттіліктерін ескере отырып, бағдарламалар мен стратегияларға түзетулер ұсына алады. Осы жұмыс барысында жергілікті этникалық және әлеуметтік топтардың өкілдерін жергілікті және мемлекеттік деңгейдегі этносаралық интеграцияны әзірлеу және іске асыру процесіне тарту, сондай-ақ олардың іс-әрекеттерді бағалау, мониторингілеу және түзету үшін консультативтік кеңестерге қатысуын қолдау аса маңызды. Әртүрлі этностардың мәдениетаралық қарым-қатынасы, тарихы мен мәдениеті бойынша семинарлар, тренингтер мен мастер-кластар ұйымдастыру, сондай-ақ тиісті білім беру және ақпараттық материалдарды тарату арқылы қоғамда және этносаралық қатынастар саласында жұмыс істейтін мамандардың мәдени сауаттылығын арттыруға болады.

Қорытынды

Бұл мақалада Қазақстандағы этносаралық интеграцияның басым моделі ретінде интеркультурализм концепциясы қарастырылды. Келтірілген негізгі тұжырымдар мен дәлелдер елдегі этностар арасындағы үйлесімді қарым-қатынастарды нығайтудағы оның маңыздылығын көрсетеді. Осы модельді бейімдеу арқылы Қазақстан өзінің көпмәдениетілігін пайдаланып, әлеуметтік бірліктікке, экономикалық дамуға және саяси тұрақтылыққа жол аша алады.

Қазақстандағы этносаралық интеграцияның басым үлгісі ретіндегі интеркультурализмнің маңыздылығы оның ортақ бірегейлік пен ортақ құндылықтар сезімін дамыта отырып, мәдениеттердің әртүрлілігін тану және бағалауында жатыр. Болашақта Қазақстан жағдайында интеркультурализмді жүзеге асырудың практикалық салдарын талдау үшін қосымша зерттеулер қажет. Зерттеушілер мәдениетаралық ықпалдастықты қолдау және оның этносаралық интеграцияға ұзақ мерзімді әсерін бағалау үшін талап етілетін нақты саясат шеңберлерін, институционалдық шараларды және білім беру бастамаларын зерттей алады. Сонымен қатар, озық тәжірибелерді анықтау және олардан үйрену үшін интеркультурализмді жүзеге асырған басқа елдермен салыстырмалы зерттеулер жүргізу маңызды.

Қорытындылай келе, интеркультурализмді этносаралық интеграцияның басым үлгісі ретінде қабылдау Қазақстанға өзінің көпмәдениетті әлеуетін пайдаланудың және біртұтас, инклюзивті және гүлденген қоғам құрудың перспективалы жолын ұсынады. Мәдени әртүрліліктің маңыздылығын мойындау және мәдениетаралық түсіністікке жәрдемдесу арқылы Қазақстан өзінің барлық азаматтары үшін үйлесімді және тұрақты болашаққа жол аша алады.

Дереккөздер мен әдебиеттер тізімі

1. Жаңа азаматтық бірегейлікке апаратын жол. Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты [эл. ресурсы]. – URL: <https://iaer.kz/ru/item/121-put-k-novoj-grazdanskoj-identichnosti>
2. Брушкова, Л. А. Әлеуметтану: жоғары оқу орындарына арналған оқулық және практикум / Л.А. Брушкова. — Мәскеу: Юрайт баспасы, 2022. - 104-106 б.
3. Melting Pot. European Center for Populism Studies [эл. ресурсы]. – URL: <https://www.populismstudies.org/Vocabulary/melting-pot/>

4. Ivison, D. Multiculturalism. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. Pergamon, 2001. p. 10169-10175. ISBN: 9780080430768.
5. Яшкова, Т. Салыстырмалы саясаттану: бакалаврларға арналған оқулық – 3-ші басылым. – М.: ИТК «Дашков и Ко», 2022 – 606 б.
6. Eagan, Jennifer L. «multiculturalism». Encyclopedia Britannica [эл. ресурс]. – URL: <https://www.britannica.com/topic/multiculturalism>.
7. Melting Pot vs. Cultural Pluralism. Educational Theory and Policy: Diversity [эл. ресурс]. – URL: <https://sites.google.com/site/edthpdiversity/cultural-pluralism>
8. Plural society tensions. The Encyclopedia of World Problems and Human Potential [эл. ресурс]. – URL: <http://encyclopedia.uia.org/en/problem/137309>
9. Advantages & Disadvantages of Cultural Pluralism. Classroom by Leaf group. [эл. ресурс]. – URL: <https://classroom.synonym.com/advantages-disadvantages-of-cultural-pluralism-12083466.html>
10. Verkuyten, M, Yogeeswaran, K, Mepham, K, Sprong, S. Interculturalism: A new diversity ideology with interrelated components of dialogue, unity, and identity flexibility. Eur J Soc Psychol. 2020; 50: 505–519. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2628>
11. Шаукенова З.К., Курганская В.Д., Дунаев В.Ю. Қазақстан халқы Ассамблеясы мәдениетаралық саясат институты ретінде // Адам әлемі. – 2023. – №1(95). – 73-83 б.
12. Arnstein, S. A ladder of citizen participation. Journal of the American Planning Association, 35(4), 216–224.

АДАПТАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ ИЗ УКРАИНЫ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Бузаров Андрей

младший научный сотрудник кафедры государственного управления
и политических наук факультета социальных и гуманитарных наук Клайпедского
университета, к.ф.н.

Литва, Клайпеда

e-mail: buzarov.andrey@gmail.com

Аңдатпа. Ресей Федерациясы 2022 жылдың ақпан айында Украинаға қарсы бастаған соғысты көптеген сарапшылар болжай алды, бірақ украиндықтардың ел ішінде және сыртқа қоныс аудару ауқымы көпшілікке тосын болды. Украиндықтардың ЕО елдеріне бейімделуі мен интеграциялануы үшін орасан зор құқықтық және институционалдық-саяси, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық және халықаралық күш-жігер салуына қарамастан, Украинада соғыстың әлі жалғасып жатуы себепті украиндықтардың бейімделу процесінің көптеген аспектілері осы күнге дейін өзекті болып қалуда.

Бұл зерттеу РФ агрессиясы басталғаннан кейін қалыптасқан ЕО-дағы әлеуметтік жағдайға тән қоныс аударушылардың интеграциялану процестерінің жаңа сапалық аспектілері мен нақты ерекшеліктерін анықтауға бағытталған. Мақалада әлеуметтік қатынастардың жаңа құрамдас бөліктеріне ерекше назар аударылады, олар туралы білімнің жинақталуы қақтығыс тудыратын жаңа факторларына ден қоюға, көші-қон нәтижесінде келетін адамдардың сапалық ерекшелігіне сәйкес инклюзивтілік пен төзімділікті дамытуға мүмкіндік береді. Талдау мен қорыту авторға қолжетімді бірқатар кейстерді пайдалану негізінде, оның гуманитарлық және журналистік қызметіне сүйене отырып жүргізіледі және мәселені одан әрі зерттеу үшін эвристикалық негіз құрайды. Еуропалық елдердегі украиндықтардың бейімделуінің институционалдық процестерінің қазіргі жағдайын зерттей отырып, автор жергілікті украин қауымдастықтарының рөлі жоғары болғанына қарамастан, қоныс аудару және бейімделу процесінде қоныс аударушылардың өзіндік әлеуметтік және институционалдық байланыстары басты рөл атқарды деген қорытындыға келеді.

Түйін сөздер: Украинадан мәжбүрлі қоныс аударушылар, ЕО-дағы ұжымдық қорғаныс, қоныс аударушылардың бейімделуі, қоныс аударушылардың интеграциялануы, украин қауымдастықтары, көші-қон

Abstract. The war that the Russian Federation launched against Ukraine in February 2022 was predictable for many analysts, but few were able to foresee the scale of the resettlement of Ukrainians within the country and beyond. This study is aimed at identifying new qualitative aspects and specific features of the processes of integration of migrants, which are inherent in the social situation in the EU that has developed after the start of the aggression of the Russian Federation. Particular attention is paid to the new components of social relations, the accumulation of knowledge about which will make it possible to respond to new conflict factors, develop inclusiveness and tolerance in accordance with the qualitative specifics of people arriving as a result of migration. The analysis and generalizations are based on the use of a number of cases available to the author, on his humanitarian and journalistic activities. Describing the current state of the institutional processes of adaptation of Ukrainians in European countries, the author comes to the

conclusion that, despite the high role of local Ukrainian communities, the main role in the process of resettlement and adaptation was played by the displaced persons' own social and institutional contacts.

Key words: forced migrants; collective protection in the EU; adaptation of migrants; integration of migrants; Ukrainian community; migration

Аннотация. Война, которую начала РФ против Украины в феврале 2022 г. для многих аналитиков была прогнозируемой, однако мало кто смог предвидеть масштабы переселения украинцев внутри страны и за её пределы. Несмотря на огромные правовые и институционально-политические, а также социально-экономические и международные усилия по адаптации и интеграции украинцев в странах ЕС, из-за продолжающейся войны в Украине, многие аспекты процесса адаптации украинцев остаются актуальны до сих пор.

Данное исследование направлено на выявление новых качественных аспектов и специфических черт процессов интеграции переселенцев, которые присущи сложившейся после начала агрессии РФ социальной ситуации в ЕС. Особое внимание в статье уделяется именно новым компонентам социальных отношений, накопление знаний о которых позволит реагировать на новые конфликтогенные факторы, развивать инклюзивность и толерантность в соответствии с качественной спецификой прибывающих в результате миграции людей. Анализ и обобщения произведены на основе использования ряда кейсов, доступных автору, исходя из его гуманитарной и журналистской деятельности и формирует эвристическую базу для дальнейшего исследования проблемы. Исследуя текущее состояние институциональных процессов адаптации украинцев в странах Европы, автор приходит к выводу, что, несмотря на высокую роль местных украинских общин, основную роль в процессе переселения и адаптации играли собственные социальные и институциональные контакты перемещенных лиц.

Ключевые слова: вынужденные переселенцы из Украины, коллективная защита в ЕС, адаптация переселенцев, интеграция переселенцев, украинские общины, миграция

Введение

События, которые начались в связи с агрессией РФ против Украины в феврале 2022 г., заставили по-другому смотреть на проблемы миграции в ЕС. Масштаб потока переселенцев, который устремился из Украины в ЕС, огромен.

Европейский Союз принял украинских беженцев, разрешив им въезжать в 27 стран-членов без виз, жить и работать там до трех лет. С 24 февраля 2022 года по состоянию на январь 2023 г. Управление Верховного комиссара ООН по делам беженцев (УВКБ ООН) зафиксировало не менее 5 миллионов беженцев из Украины в странах Европы, и ожидает, что к марту 2023 г. появится еще 2 миллиона беженцев [44].

По состоянию на 31 января 2023г. УВКБ ООН регистрирует уже 8 046 560 беженцев из Украины по всей Европе. Это составляет около 19% населения Украины (по оценке Евростата на 2021 год). 4 823 326 беженцев зарегистрировались для получения временной защиты в Европе [57].

С геополитической точки зрения война РФ против Украины, а также противостояние РФ с Западом в целом имеют все признаки долгосрочного международного кризиса. Исследователи отмечают, что «массовый исход украинских беженцев не случайность – это часть плана Путина по дестабилизации Европы» [20]. В этой связи актуальным становится изучение проблем, связанных с адаптацией и интеграцией огромного количества

граждан Украины, которые приехали в ЕС и которые из-за затянувшейся войны могут остаться там на длительный срок. Следовательно, многие ответы на вопросы связанные с процессом интеграции переселенцев в ЕС, нужны именно сейчас.

Исследователи из Института Клингендаля, отслеживающие конфликты и миграционные потоки в Европе после российского вторжения 24 февраля, призывают политиков активизировать действия [22]. Они призывают общества как на европейском, так и на национальном уровне лучше начать готовиться к долгосрочной защите и социальному участию миллионов украинских беженцев на континенте, а не к временному кризисному приему. Исследователи выделяют следующие характеристики сложившейся ситуации:

«Ход конфликта. Шансы на быстрое перемирие или окончание невелики, вероятность тупиковой ситуации возрастает.

Дальнейшая миграция. Больше беженцев, вероятно, переместится из соседних стран, таких как Польша, Словакия, Венгрия и Румыния, дальше в ЕС, поскольку конфликт продолжается, а экономические перспективы в этих странах первого прибытия ухудшаются.

Намерение вернуться. Каждый четвертый украинец еще до войны хотел мигрировать. Женщины и дети относительно менее склонны возвращаться, особенно когда продолжительность их пребывания увеличивается. Варианты воссоединения семьи за границей будут иметь решающее значение» [22].

В дискуссиях, посвященных миграционной политике ЕС отмечается, что, хотя в краткосрочной перспективе мигранты представляют собой чистые издержки, в долгосрочной перспективе они являются налогоплательщиками. Некоторые ассимилируются и поселятся в ЕС, тем самым помогая решить проблему нехватки рабочей силы и демографического кризиса [61].

Украинцы, прибывающие в ЕС, как правило, обладают высоким образовательным статусом и трудовыми навыками. «Имеющаяся в настоящее время ограниченная информация об уровне образования украинских беженцев свидетельствует не только о том, что среди них выше доля лиц с высшим образованием, чем среди других групп беженцев, но и о том, что они более образованны, чем население Украины в целом. В трудоспособном населении Украины в 2020 г. 56% женщин и 43% мужчин имели высшее образование... Хотя нет систематических данных о социально-экономических характеристиках, в частности, из соседних с Украиной стран ЕС, имеется некоторая информация по отдельным принимающим странам. Опрос украинских беженцев, проведенный в Германии Федеральным министерством внутренних дел и общин в третью неделю марта, показал, что среди всех опрошенных взрослых 73% имели высшее образование, 19% – полное среднее образование и 7% – низкий уровень образования. В Испании 61% всех зарегистрированных взрослых украинских беженцев имеют высшее образование, 11% имеют полное среднее образование и 25% имеют профессиональную квалификацию, а менее 1% не имеют никакого образования» [16].

Однако по сравнению с другими категориями иммигрантов беженцы, как правило, сталкиваются с особыми препятствиями на пути интеграции на рынке труда принимающих стран. Из-за вынужденного характера их миграции и нередко связанных с ней травмирующих переживаний они часто

страдают психологическими расстройствами и инвалидностью. Поскольку они не решили мигрировать до того, как началась война, у них, как правило, не было возможности подготовиться к жизни в новой стране, особенно к изучению языка. Как правило, они прибывают со слабой привязанностью или связью с принимающей страной. Если таковая имеется, то сказывается то, что они получили квалификацию в другой системе образования, а также имеют опыт работы в других условиях рынка труда. Более того, многие не могут предоставить надлежащую документацию, подтверждающую их уровень образования или навыков.

Из практики исследования процессов миграции известно, что высокообразованные беженцы, прошедшие обучение за границей, сталкиваются с трудностями в получении признания и оценки их квалификации на рынках труда принимающей страны. Эти рынки имеют тенденцию к обесцениванию иностранных квалификаций, что влияет на занятость, приводит к чрезмерной квалификации и снижению заработной платы [4].

С точки зрения работодателей наем беженцев может представлять риск, поскольку они могут столкнуться с трудностями в оценке навыков, которыми они обладают, с точки зрения формальной квалификации, предыдущего профессионального опыта и, в более общем плане, в понимании своих способностей и мотивации (ОЭСР/УВКБ ООН (2018 г.). Взаимодействие с работодателями при приеме на работу беженцев – многосторонний план действий из 10 пунктов для работодателей, беженцев, правительств и гражданского общества [13]. Все это создает риски перспективам их полноценной социализации в новых обществах.

В контексте недавних официальных заявлений о получении Украиной статуса кандидата на вступление в Евросоюз, а также возможной упрощенной процедуре вступления Украины в ЕС, естественным образом возникают практические и исследовательские вопросы следующего характера: какое будущее миллионов украинцев, которые получили в странах ЕС временную коллективную защиту? Имеют ли граждане Украины, которые вынужденно переехали в ЕС статус, который, по сути, выше статуса беженца, но ещё не является статусом аналогичному гражданину ЕС? И можно ли рассматривать введение Директивы 2001/55/ЕС о временной защите в случае массового притока перемещенных лиц в отношении перемещенных лиц из Украины как фактический этап интеграции украинцев в ЕС в контексте будущего вступления Украины в союз? На эти и другие вопросы поможет найти ответ в будущем настоящее исследование касательно процесса адаптации и интеграции украинцев в ЕС после событий 24 февраля 2022 г.

Все вышеуказанные вопросы составляют лишь небольшую часть возникшей серьезной многоплановой проблемы, которая детерминирует возникновение множества других научных проблем, связанных с беспрецедентностью ситуации. Результаты научных исследований интеграции и реинтеграции предыдущих волн миграции в ЕС не в полной мере применимы в данной ситуации, поскольку речь идет о специфическом составе мигрантов (культурная близость, высокое образование, профессиональные навыки и т.п.) и новом масштабе самого процесса.

В предлагаемом материале рассматриваются и обобщаются институциональные аспекты процессов миграции, обусловленной агрессией РФ

против Украины в особом аспекте – с точки зрения опыта адаптации украинцев в составе различных общин, а также организаций и центров, которые были созданы украинцами и их коллегами из европейских стран для ускорения процесса помощи и адаптации в новой социальной среде. Не вдаваясь в глубокий теоретический анализ понятий «адаптации» и «интеграции», для целей настоящего исследования, под «адаптацией» будет подразумеваться первоначальный этап интеграции, где иностранный гражданин, прежде всего, получает официальный статус и легализирует свое пребывание в конкретной стране. В то время как «интеграция» подразумевает более глубокое включение конкретного индивида в систему отношений конкретного общества с получением права на временное или постоянное проживание.

На основании анонимного анкетирования и изучения доступной в публичном поле информации о деятельности конкретных общин (организаций) украинцев в ЕС, а также на основании различных статистических данных и отчетов, проведена также классификация групп переселенцев из Украины с учётом их фактического статуса и целей переезда в ЕС. Страны и украинские общины, которые анализируются в этой статье, были выбраны автором исходя из своей собственной гуманитарной деятельности и личной коммуникации с представителями большинства из соответствующих групп переселенцев.

Для решения задач исследования поведения вынужденных переселенцев из Украины в рамках украинских общин в разных странах ЕС, в настоящей работе используется в том числе метод «case study», позволяющий осуществить эмпирическое исследование объектов в реальном контексте, с возможностью использования множества количественных и качественных источников данных и методов их анализа. Р. Йин определяет этот метод как эмпирическое исследование, направленное на изучение современного феномена в реальном контексте, в особенности, когда границы между феноменом и контекстом размыты, и использование нескольких источников доказательств [60].

Этот метод обладает эвристическим потенциалом изучения феноменов, являющихся актуальной научной проблемой, но не обладающих достаточной изученностью на момент исследования. При этом он позволяет реализовать целостность научного исследования, обладающего теоретическим обоснованием постановки проблемной задачи, формированием гипотезы, ее верификацией, модификацией и генерацией нового знания. Методу кейс-стади также свойственна когнитивная целостность познания, выраженная в эмпирическом (сборе и первичном анализе данных) и теоретическом (связанном с интерпретацией результатов) характере исследования. Особенностью этого метода считается также гибкая и адаптивная методологическая структура, позволяющая вносить необходимые коррективы в процесс исследования, а также холистический подход, направленный на изучение целостного феномена неотделимого от контекста, позволяющий применять кейс-стади к исследованиям сложных систем. Метод кейс-стади направлен на получение уникальных знаний о человеке, организациях, социальных и политических феноменах в ситуации неопределённости, поскольку путем его применения возможно получение детальной информации о латентных процессах и механизмах социальных отношений. Исследование контекстных факторов позволяет провести изучение текущей динамики явлений в ракурсе изменения среды и

последствия влияния различных факторов. Существенно также и то, что данные, получаемые методом кейс-стади, могут быть использованы и в последующих исследованиях.

1. Теоретическая основа

1.1 Общий обзор литературы по теоретическим и методологическим аспектам миграции внутри Украины и ЕС до событий 24 февраля 2022 г.

Исследования процессов миграции в европейском научном сообществе имеют основательную традицию. Исследование проблем миграции в экономическом и демографическом смыслах проводились такими западными учеными, как К. Кэри, У. Изард, У. Вадицкий, У. Алонсо, И. Лоури, М. Гринвуд, А. Роджерс, Р. Векерман, Т. Хегерстрандом, Л. Сьяастадом и др. Основы социологических подходов к изучению миграции заложены в трудах М. Вебера, К. Маркса, Г. Зиммеля, Т. Парсонса.

Появились концепции «притяжение – выталкивание», теории миграционной системы связей (сетей), ассимиляционной теории, а также теории культурологического и этносоциологического направлений. Современная социологическая мысль изучает проблемы сложных взаимосвязей миграционных процессов и адаптации мигрантов к принимающей социальной среде, изучаются условия приспособления, факторов, определяющих ее ход, степени, времени приспособления в различных типах ситуаций, проблемы толерантности и конфликтогенности в контексте взаимодействия этнических мигрантов с местным населением принимающих социальных сообществ.

Очевидно, что по сравнению с периодом 2014–2022 гг., изучаемый отрезок времени, необходимый для глубоких научных исследований, не такой уже и большой. И комплексных научных работ, посвященных проблематике перемещенных лиц из Украины в ЕС, несмотря на значительное внимание, уделяемое исследователями практически во всех странах Европы, еще недостаточно много – особенно, принимая во внимание характер и масштабность еще только возникающих социальных, политических и научных проблем. В историческом эпицентре событий еще только возникают новые проблематизации происходящего и вырабатываются соответствующие научные подходы.

Не удивительно, что значительную чувствительность к рассматриваемому нами предмету проявляют ученые из Украины. Среди работ, в которых достаточно глубоко изучались проблемы временно перемещенных лиц в Украине после первой агрессии РФ в 2014 г., к примеру, можно выделить научную работу О. Михеевой – социологическое исследование «Современные украинские внутренне перемещенные лица: основные причины, стратегии». Научная ценность указанной работы заключается в том, что она была написана фактически сразу после окончания «горячей фазы» первой агрессии РФ против Украины и после подписания второго пакета Минских соглашений в феврале 2015 г., когда с политической точки зрения региональная ситуация была более или менее ясна и можно было исследовать, и спрогнозировать тенденции по переселению граждан Украины с оккупированных регионов. О. Михеева и В. Серета обратили внимание ещё тогда на актуальные, и для сегодняшнего процесса переселения украинцев

из Украины в ЕС, тенденции: «В целом процесс переселения осуществляется без существенных социальных или межнациональных конфликтов, но ведет к социальной изоляции перемещенных лиц и необходимости дополнительной культурной и социальной адаптации (в некоторых регионах Украины больше, в некоторых меньше)... Процесс переселения в основном осуществляется по индивидуальной траектории движения, а не в рамках организованных групп. Соответственно, основную роль в процессе переселения играют собственные социальные и институциональные контакты перемещенных лиц. В случаях отсутствия таких контактов основная ответственность ложится на волонтерские организации» [32].

Среди других авторитетных исследований, посвященных перемещенным лицам внутри Украины вследствие первой агрессии РФ против Украины в 2014 г., также следует выделить работы Е. Иващенко-Стадник и исследование «Война и переселение. Украинский кейс», где затронута специфика взаимоотношений между переселенцами и местной принимающей общиной. «Вопрос о взаимном уважении между принимающими и перемещенными группами предполагает не только доверие и сочувствие, но и равное распределение гражданских прав и обязанностей. Как показывают данные, после двух лет конфликта значительная часть населения принимающей страны по-прежнему воспринимает ВПЛ как полуграждан, имеющих ограниченный доступ к жизни в обществе» [24].

Отдельными авторами в рамках коллективных монографий были также сделаны научно обоснованные попытки классификации разных групп переселенцев. «Благодаря своему междисциплинарному подходу и учету сравнительных аспектов – ВПЛ по сравнению с перемещенными лицами в России; ВПЛ из Донбасса и Крыма и ВПЛ по сравнению с остальным населением – эта особая проблема дает представление о широком спектре политических, социально-экономических, культурных и правовых вопросов, связанных с перемещением. Эта проблема затрагивает три основные темы: отношения и самобытность перемещенных лиц; социальная и экономическая интеграция перемещенных лиц; и региональный контекст в двух частях Донбасса» [46].

Среди исследователей в ЕС тема миграции традиционно занимает важное место. В этой связи научной литературы по общим проблемам миграции существует достаточно много. Периодически также ведущими профильными институтами осуществляются обзоры касательно сценариев и прогнозов миграции, в которых отмечается рост подобных публикаций в последние десятилетия: «Цель этих систематических обзоров литературы заключается в оценке ее состояния по вопросам сценариев и прогнозов миграции, а также оценке их развития. Как сценарии, так и прогнозные публикации значительно возросли с 1990-х годов» [48]. Поэтому отметим далее лишь исследования по данной тематике, которые касаются процесса адаптации и интеграции мигрантов в конкретное сообщество (общину), хотя парадигмы (блоки) исследований могут быть весьма обширны: «Акцент на траектории миграции включает в себя несколько классических дихотомий в исследовании миграции: между отправляющей и принимающей страной, между временной и постоянной миграцией, а также в разрезе вынужденной и добровольной миграция» [47].

Например, достаточно большое внимание среди ученых ЕС уделялось

вопросам миграции из Восточной и Центральной Европы в контексте расширения ЕС, а также адаптации и интеграции мигрантов. Был введен термин «неполноценная (незавершенная) миграция». «Этот термин означает временную миграцию за рубеж, с различной степенью легализации, без какого-либо постоянного поселения, в основном связанную с работой во вторичном сегменте рынка труда в чужой стране» [35].

В контексте последствия для ЕС событий в Украине и «Брексита», некоторые ученые изучили перспективы и направления пребывания поляков в Великобританию, используя термин «социальная привязка». «Анализируя ориентиры и стратегию польских мигрантов перед лицом постбрекситской неопределенности, мы определили гибкие идеальные типы отношений между социальной привязкой, отношением к мобильности и риском. Мы обращаем внимание на то, что только более «гибридные» типологии ориентации мигрантов позволяют нам охватить оба тренда и типа во времени и могут быть применены в долгосрочной перспективе» [52].

Актуальным для Украины в будущем может оказаться опыт научных исследований европейских коллег в контексте такого феномена отношений между мигрантами за рубежом и своей родиной как «социальные переводы», а также изучение опыта адаптации и интеграции украинцев в Польшу ещё до событий 24 февраля 2022 г. «Можно установить значительную связь между понятиями социальных переводов и социального капитала. Расширение объема ресурсов, имеющихся в распоряжении мигрантов и их родных общин, является многообещающим шагом вперед как в свете критического взаимодействия между индивидуумами, семьями и общинами на протяжении всего процесса миграции, так и социальной ценности, и влияния денежных переводов» [3]. «Хотя местный, круговой характер украинской миграции в Польшу по-прежнему доминирует, природа этой мобильности становится все более сложной. Сравнительно слабо растет число оседлых мигрантов. Это изменение особенно заметно с начала военного конфликта в Украине, но это также результат административных решений, предусматривающих, в частности, стимулы для долгосрочного пребывания; облегчение доступа на рынок труда для особых категорий мигрантов» [5].

Таким образом, как видно из вышеприведенного обзора различной литературы по изучаемой тематике перед 24 февраля 2022 г. были опубликованы специальные научные исследования украинских ученых, посвященных вопросам адаптации украинских граждан, выехавших из Крыма, отдельных районов Донецкой и Луганской областей, после оккупации этих регионов РФ. В этих работах были изучены многие актуальные и для настоящего времени вопросы касательно интеграции и адаптации украинцев в конкретной громаде (общине): взаимоотношения с принимающей стороной, интеграция на рынок труда, психологические аспекты адаптации на новом месте и т.д. Это позволило оперировать более некоторыми демографическими данными и дало возможность понимать мотивацию как людей, которые не хотят возвращаться в Украину, так и тех, которые вернулись в течение 2022 г. после событий 24 февраля.

Что касается европейских исследований, то для целей настоящего исследования отмечены те научные работы и статистические отчеты, в которых изучались тенденции, предпосылки и характер миграции в целом

как феномена, а также демографические тенденции до событий 2022 г. В ЕС тема миграции является широко изучаемой, поэтому миграционные процессы изучаются в рамках различных дисциплин и более детально с середины 1990-х годов.

В течение последних 30 лет миграция, особенно когда она происходит вне регламентированных схем и контролируемых путей, в первую очередь представлялась и осмыслялась в исследовательской литературе как «кризис», как ненормальное явление, нарушающее обычный ход социальной и экономической деятельности [30].

В Европе представление миграции как кризиса укрепило секьюритизированный взгляд на миграцию, что сделало ее главной проблемой в политической повестке дня Европейского союза (ЕС) (с особым упором на управление вынужденной миграцией, возникающей в результате конфликтов в Сирии, Ираке, Афганистане, Ливии) и в других местах) [17]. В некоторых определениях «кризис предоставления убежища» или «кризис беженцев» семантически обращается к «беженцам» или «мигрантам» как к основной причине «кризиса», а не к расследованию реальных причин чрезвычайной ситуации [11].

В ряде других определений понятие кризиса используется в качестве объяснения его последствий для различных акторов и систем, в частности, для «Европы», «ЕС» или «государств-членов ЕС», таких как «европейский кризис с беженцами», «европейский гуманитарный кризис» [9], европейский «кризис солидарности» [21], «Европа в кризисе», а также как идентичность и «расовый кризис, который в основном проистекает из постколониального состояния «Европы» в целом» [12].

Выше были приведены примеры исследований, в которых глубоко проанализированы тенденции транзита мигрантов, проблемы их адаптации на новом месте, специфика миграции внутри ЕС, влияние событий в Украине после 2014 г. на внутреннюю миграцию в ЕС, понятия «незавершенной миграции» и «социальных переводов» и т.д. Все результаты этих исследований используются при анализе вынужденной миграции украинцев в ЕС из-за второй агрессии РФ против Украины в 2022 г. Также следует отметить, что делать подобный анализ в рамках одной какой-то теории миграции или какого-то одного метода исследования нецелесообразно, так как проблема изучения адаптации и интеграции переселенцев из Украины требует более широкого междисциплинарного подхода, компаративистики процессов адаптации и интеграции переселенцев внутри Украины и ЕС как после первой агрессии РФ против Украины в 2014 г., так и после февраля 2022 г. с учётом практических аспектов внедрения Директивы Совета 2001/55/ЕС о временной защите в контексте правоприменительной практике в различных странах ЕС.

1.2 Изучение проблемы адаптации и интеграции вынужденных переселенцев из Украины в ЕС

После 24 февраля 2022 г. масштаб, характер и последствия миграции для Украины и ЕС в целом существенно изменились. Вторая агрессия РФ против Украины привела к колоссальным демографическим изменениям внутри Украины и большой волне переселенцев в страны ЕС. Исследователям миграции во всем мире было сложно комплексно в первые месяцы войны

отслеживать всё динамику выезда людей из Украины и последующую их активность. Следует также отметить, что масштаб и характер влияния на страны Евросоюза новой волны беженцев, отличающихся своими социокультурными характеристиками от выходцев из стран Африки и Ближнего Востока еще не успел в полной мере проявиться и не стал предметом глубоких исследований. Необходима рефлексия текущих результатов, принимаемых странами ЕС организационных и политико-правовых решений с целью их оперативной корректировки и оптимизации.

По этому поводу исследователи отмечают: «Весьма трудно проследить передвижение наших мигрантов после пересечения границы, поскольку страны, граничащие с Украиной, довольно часто являются транзитными для перемещения мигрантов в другие страны ЕС. Все страны используют различные методы для изучения и регистрации мигрантов, используют различные данные о миграции, которые препятствуют разработке сводных показателей миграции для наших мигрантов и их пребывания в стране и т.д.» [42].

Как справедливо отмечает исследователь миграции И. Малик, «международные организации и различные общественные организации и структуры, участвующие в анализе миграционных процессов в мире в целом не прогнозировали «Украинский миграционный кризис» в 2022 г. и не дали должной оценки таким образом гипотетическим рискам, связанным с ним» [6].

После начала агрессии РФ против Украины проблема вынужденной миграции из Украины является широко изучаемой в Украине на разных уровнях. В том числе затрагивается проблематика адаптации и интеграции украинцев за рубежом, поддержание с ними связей в условиях возможной затяжной войны. Например, в рамках исследований украинского Национального института стратегических исследований (НИСИ) отмечается, что: «Длительный характер войны, разрушение экономической структуры Украины и трудный период социально-экономического восстановления государства повышают риск невозвращения значительной части мигрантов в свои дома. В то же время численность молодежи также сокращается – все это угрожает подорвать качество демографического потенциала страны в среднесрочной и долгосрочной перспективе. Продолжающаяся война будет стимулировать украинцев к продолжению их выезда за границу. Интенсивность и вектор этого процесса будут зависеть от многих факторов: расширения или сужения диапазона боевых действий; прогресса в части деокупации оккупированных территорий; устойчивости местной критически важной инфраструктуры; непосредственного обстрела российскими войсками населенных пунктов; возникновения кризисных явлений техногенного или природного характера; уровня социально-экономического восстановления освобожденных территорий; изменения на рынке труда и экономической структуры различных регионов Украины и др.» [40].

Как справедливо отмечает ряд украинских исследователей, «Ситуация с иммиграцией в Украине сложная и дать определенную оценку сложно. Нет никаких сомнений в том, что такое количество перемещенных лиц или международных мигрантов приведет к настоящему коллапсу сейчас и после войны» [37]. Очевидно, что определенная часть (возможно, большая часть) украинских переселенцев, которая выехала на территорию ЕС, может остаться там на долгое время. Осознают это и европейские исследователи, которые

начали переосмысливать миграционные процессы в ЕС с учётом новых реалий. Кроме того, большой интерес к этому вопросу и среди европейских исследователей. Ведь уникальным и беспрецедентным оказалось не только то количество людей, которые стремились выехать из Украины в первые недели войны, но и масштаб вызова, с которым столкнулся ЕС.

Как следствие, в ЕС с новой силой начались дебаты и дискуссии по поводу модернизации существующей системы предоставления убежища мигрантам: «Реакция ЕС на войну в Украине и беженцев, бежавших из страны, указывает на необходимость переосмыслить концепцию «солидарности» ЕС в целях борьбы с расизмом и дискриминацией, которые неизменно характеризуют в ЕС любые дебаты по вопросам миграционной политики и проблемам предоставления убежища [8].

А. Вольффхардт в своем докладе отметил, что: «Активация директивы о временной защите привела в действие процесс между государствами-членами ЕС и интеграции лиц, покинувших Украину. Этот процесс все еще продолжается, динамичен и постоянно внедряется правительствами в таких областях национальной политики, как образование, жилье, занятость, социальное обеспечение и здравоохранение... Таким образом, правительства государств-членов должны рассматривать нынешний кризис как возможность создания более всеобъемлющих систем интеграции беженцев, основанных на учёте всех аспектов интеграции, оказывая жизненно важную поддержку всем группам с необходимой инфраструктурой на местах [59].

Например, некоторые исследователи, сравнив это с тем, какая ситуация была на границе ЕС в связи с приездом беженцев из Ближнего Востока отметили, что «ЕС был гораздо более гостеприимным для украинцев, чем для просителей убежища с Ближнего Востока, Африки и Афганистана, которые были встречены с яростным отказом во въезде в Польшу, Италию или Грецию и далее. Часто подобные «встречи» были с участием пограничного агентства ЕС Фронтекс... Радужный прием украинских беженцев впечатляет, но не означает аналогичное отношение к беженцам из других стран. Члены ЕС, в том числе Польша, Венгрия и другие страны, которые приветствовали украинцев, продолжают отталкивать других просителей убежища» [25].

Как отмечается в итоговом отчете Агентства Европейского Союза по вопросам убежища (EUAA), «Быстрое реагирование на кризис в Украине со стороны Европы и принятие решений о защите стали возможными, поскольку законодательный документ в виде Директивы о временной защите [10], был уже готов и доступен для использования, несмотря на то, что к ней никогда раньше не обращались» [2]. Это дало возможность оперативно отреагировать на волну переселенцев из Украины, ведь на 23 апреля 2022 года по данным Управления Верховного комиссара ООН по делам беженцев, более 5,1 миллиона человек уехали из Украины. Большинство людей покинули Украину в интервал с 27 февраля по 9 марта. За этот период границу Украины пересекли 1 649 088 человек, из которых более 150 тысяч ежедневно покидали страну. 6 марта границу пересекли 210 526 человек, что является самым большим показателем за один день. С 17 марта 2022 г. число тех, кто уезжает, постепенно начало уменьшаться, что указывало на спад первой волны [18].

Несмотря на то, что Еврокомиссия решила продлить по меньшей мере до марта 2024 г. действие директивы о временной защите для украинцев,

которые из-за войны вынужденно выехали в ЕС [29], множество проблем с переселенцами остаются нерешенными.

С одной стороны, как правильно отмечают шведские аналитики, нынешнее положение свидетельствует о том, что вопросы, касающиеся приема беженцев, во многом лежат в политической плоскости. То есть, когда есть четкая политическая воля принять беженцев, то даже очень большое количество людей могут быть приняты и размещены без какого-либо чрезмерного разочарования и политических беспорядков. И прием беженцев представляется положительным моментом и не воспринимается в качестве угрозы [39].

С другой стороны, как отмечают испанские эксперты: «В ближайшей перспективе принятие беженцев создает проблему координации между государственными и частными инициативами, в то время как в различных областях в среднесрочной и долгосрочной перспективе возникают проблемы. В первом случае это связано с интеграцией вновь прибывших (надлежащая перестройка системы образования, доступ к жилью и занятости), во втором – с наличием организационных, административных и финансовых ресурсов, выделяемых этим и другим беженцам. Необходимо не допустить, чтобы этот кризис монополизировал и без того скудный потенциал, для того, чтобы потом удовлетворить потребности тех, кто спасается от конфликтов в других частях мира [19].

Как отмечают также европейские эксперты, возможны коллизии на стыке применения национальных законодательств: «Фундаментальный вопрос, затрагивающий все рассматриваемые юрисдикции, хотя и в различной степени, – это непосредственная сфера применения схемы национальной временной защиты. Ведь все проанализированные страны предоставляют временную защиту как гражданам Украины, так и гражданам третьих стран, и лицам без гражданства, которые пользуются международной защитой или ее эквивалентом [14].

В контексте помощи спасающимся от войны переселенцам, в ЕС изучают как разные прикладные теории интеграции и адаптации переселенцев - например, стратегии выживания и жизнестойкости этой категории беженцев [38], так и конкретные формы оперативной помощи, которая была оказана переселенцам в Польше в первые дни войны [34].

Таким образом, анализируя реакцию различных исследователей внутри Украины и ЕС на волну переселенцев из Украины, вызванную второй агрессией РФ против Украины, то можно сделать следующие выводы.

В рамках Украины, после событий февраля 2022 г. в научной среде больше делается акцент на изучении последствий миграции украинцев за рубеж и демографические проблемы, с которыми Украина может столкнуться в ближайшие годы из-за войны. Изучение внутри Украины проблем адаптации и интеграции украинцев за рубежом сейчас затруднены из-за динамичности процесса миграции и отсутствия точных статистических и эмпирических материалов.

В то же время европейские исследователи, которые имеют больше доступа к переселенцам из Украины в ЕС, смотрят на проблему гораздо шире, как в контексте общеевропейских проблем международной миграции, так и на уровне правоприменительной практики в рамках конкретных национальных

законодательств государств-членов ЕС.

Анализируя конкретных европейских исследователей, с точки зрения их сфер исследования проблемы то, в целом, можно выделить три направления изучения миграционного кризиса: политическое восприятие самого феномена миграционной волны из Украины на уровне ЕС, сравнение этой волны с предыдущими миграционными волнами, а также проблем процесса интеграции переселенцев из Украины в ЕС. Наличие политической воли среди всех стран ЕС показало, что при желании институции союза могут находить быстрые решения для ускоренных форматов принятия беженцев.

Эффективные меры европейских правительств и обществ по оказанию помощи украинским беженцам от войны имеют также и другие стороны, к которым следует проявлять чувствительность. Так, в интервью итальянскому общественному телевидению RAI Папа римский Франциск заявил, что в Европе беженцев из Украины, которые спасаются от войны, принимают лучше, чем людей из других частей света. Отвечая на вопрос журналистки, он сказал, что беженцев делят на «первый и второй классы», «по цвету кожи» и по тому, из какой страны приехали эти люди. «Мы – расисты, а это плохо», – сказал он [50]. Судьи апелляционного суда в Гааге заявили, что Нидерландское государство нарушает международные стандарты в организации размещения лиц, ищущих убежища. «Апелляционный суд также заявил, что голландское государство провело незаконное различие между беженцами из Украины и просителями убежища из других стран. «Обе группы бегут от войны и насилия, и не должно быть никаких различий в приеме этих групп», – заявил суд. Поэтому государство должно одинаково относиться к этим группам» [1].

В аналитической записке «Украина: смена парадигмы политики ЕС в отношении предоставления убежища?» [43] Лукас Раше пишет, что нынешний прием украинских беженцев является не столько изменением парадигмы в политике ЕС в отношении убежища и миграции, сколько примером возросшей политизации доступа к защите. Исследователь делает вывод, что в последние годы общая политика ЕС в области предоставления убежища и миграции была объединена целью сдерживания прибывающих, что привело к систематическому использованию выталкивания на внешней границе. Однако насильственное воспрепятствование въезду не прекратилось с прибытием украинских беженцев. В Польше приветствуют украинских беженцев, в то время как просителям убежища, пытающимся въехать в страну из Беларуси, по-прежнему отказывают в доступе к защите. Учитывая угрозу войны на собственных границах и тесные культурные связи, понятно, что украинских беженцев приветствуют в соседних государствах-членах. Но две разные пограничные политики также иллюстрируют, как ЕС по-разному относится к лицам, ищущим убежища, в зависимости от политического контекста, в который они прибывают.

Рассматривая подобную проблематику, Жан-Кристоф Дюмон и Аве Лорен в своей статье «Потенциальный вклад украинских беженцев в рабочую силу в европейских принимающих странах» пишут, что украинские беженцы «не соответствуют типичному портрету беженцев: некоторые их характеристики, скорее всего, улучшат их интеграционные перспективы, а другие, наоборот, могут им помешать» [16]. Авторы статьи подчеркивают, что относительно высокая доля украинских беженцев имеет высшее образование, что само по

себе создает им хорошую перспективу трудоустройства. Кроме того, они лучше подготовлены к изучению языков стран-реципиентов, чем другие беженцы, не владеющие грамотой. Кроме того украинские беженцы обладают опытом трудоустройства в восточноевропейских странах (прежде всего в Польше), что также повышает их шансы на трудоустройство. Следует учесть, полагают авторы статьи, также то обстоятельство, что на конец 2020 года 1,35 миллиона граждан Украины имели действующий вид на жительство в стране ЕС. Украинская диаспора представляет собой третью по величине группу граждан третьих стран в ЕС, что также может рассматриваться как ресурс трудоустройства новой волны беженцев. Наконец, страны ЕС предприняли беспрецедентные меры для облегчения въезда и пребывания украинских беженцев. В большинстве государств-членов ЕС лица, которым предоставлена временная защита, имеют право работать без каких-либо ограничений или отсрочки, как только они получают вид на жительство или, в некоторых странах, временное свидетельство.

Сбалансированная интеграция и адаптация украинских переселенцев из Украины, должна проходить без дискриминации других групп беженцев в ЕС и с учётом специфики, тенденций и реалий экономической, региональной и геополитической ситуации в целом.

2. Результаты

2.1. *Некоторые черты общего портрета украинских вынужденных переселенцев*

Согласно исследованию настроений (среди выезжавших в Европу граждан Украины), проведенному украинским «Центром Разумкова» на пограничных пунктах Закарпатья (март 2022 г.), подавляющее большинство беженцев (83%) составляли женщины, и 67,4% опрошенных выезжали за границу с детьми или внуками. Наибольшее количество жителей – из юга-востока Украины (51,5%), а также северо-востока, в частности из Харьковской области (19%). Жители города Киева и Киевской области составляли 31%, жители западных областей – только 4%. Кроме того, этот экспресс-опрос показал также, что 79,2% беженцев хотят вернуться в Украину после окончания войны, но около 10% не имели таких намерений и 11% не ответили на вопрос. Ещё тогда в апреле 2022 г. специалисты из Национального института стратегических исследований Украины обратили внимание на то, что: «Возрастает риск потери части населения в результате миграции. И эти потери будут формироваться в основном за счет экономически активных, образованных, молодых граждан. Слишком многие страны, в которые выехали переселенцы, заинтересованы в пополнении своих человеческих ресурсов, и уже сейчас создают условия для консолидации определенных категорий мигрантов на своей территории» [56].

Анализируя ситуацию по прошествии 10 месяцев войны, согласно новым данным Управления Верховного комиссара ООН по делам беженцев, по состоянию на 08.11.2022 года зафиксировано 7 824 440 украинских беженцев, зарегистрировано для временной защиты или аналогичных национальных схем защиты в Европе по состоянию на 8 ноября – 4 699 333. В странах, не входящих в ЕС, для целей временной защиты было зарегистрировано такое число украинских беженцев: Турция – 145 000 человек (на 19.05.2022), Великобритания – 143 100 человек (на 08.11.2022), Швейцария – 68 620 человек

(на 08.11.2022), Норвегия – 31 798 человек (на 08.11.2022). По данным СМИ, более 100 тысяч украинских беженцев находятся в США (по состоянию на июль 2022 г.) и 32 тысячи в Канаде (по состоянию на июнь 2022 года) [54].

Из вышеприведенных данных видно, что большинство переселенцев – это женщины, преимущественно выходцы из Юго-Востока Украины. Кроме того, из данных также видно, что основной регион куда выехали переселенца на постоянное местожительство – страны ЕС. Также динамичны настроения переселенцев касательно возможного возвращения в Украину – из-за нестабильной ситуации многие из них оказались в «подвешенном» состоянии и не определились окончательно, что делать дальше.

Отчёт Управления Верховного комиссара ООН по делам беженцев (лето 2022 г.), который касался изучения среднестатистического переселенца из Украины на базе нескольких фокус-групп в Европе отметил следующее: «Большинство респондентов имеют высокий уровень образования (77% имеют законченное техническое, профессиональное или университетское), указывая на потенциальный экономический вклад в принимающие страны, однако незнание местных языков и потребности в уходе за детьми могут ограничивать такие возможности [28].

Таким образом, потенциально, во многом из-за высокого уровня образования, трудовые навыки украинцев на европейском рынке могут быть очень востребованы. В этом контексте «Организация экономического сотрудничества и развития», анализируя трудовой потенциал переселенцев из Украины отметила, что: «В конечном итоге общее воздействие на рабочую силу в Европе примерно в два раза превышает показатель притока беженцев в Европейский союз в 2014–2017 гг. Большая часть из этого влияния будет наблюдаться в нескольких странах (в относительном выражении, в Чешской Республике, Польше и Эстонии) и, учитывая различия в профиле мигрантов 2014–2017 годов по сравнению с сегодняшними (с большим количеством женщин и высокообразованных мигрантов), наиболее затронутые сегменты рынка труда будут отличаться друг от друга – вероятно, меньше неквалифицированного ручного труда и больше профессий в сфере услуг [51].

Таким образом, для некоторых стран ЕС украинские переселенцы представляют квалифицированную рабочую силу для отдельных секторов экономики, преимущественно сферы услуг. Это, в частности, подтверждается и исследованиями, проведенными «Норвежским советом по делам беженцев» в Польше [33].

Следующей важной особенностью общего потока переселенцев из Украины в ЕС, является то, что среди них большое количество несовершеннолетних. По данным Главного управления по вопросам миграции и внутренних дел Европейской комиссии, по состоянию на начало 2023 г. 737 118 украинских детей интегрированы в системы школьного образования Европейского союза. Следует отметить, что эта статистика не включает данные о численности украинских студентов в Великобритании, США, Канаде и других странах [31].

По данным Министерства образования и науки Украины, по состоянию на 12.09.2022 г. насчитывалось 488 045 детей школьного возраста за рубежом. В то же время первый заместитель министра образования и науки Украины Андрей Витренко на брифинге 14.10.2022 г. объявил о наличии за рубежом

около 505 тысяч украинских детей школьного возраста [58]. Очевидно, что уже более 500 000 тысяч украинских детей являются уже частью образовательной системы Евросоюза.

Ещё одним важным аспектом в изучении общего профиля вынужденного переселенца из Украины за рубежом является незнание ими местного языка. Во многих странах ЕС, эксперты обращают внимание на создание необходимых дополнительных условий для граждан Украины в изучении языка страны-пребывания. Так, например, голландские эксперты отмечают, что «Поскольку ситуация может оставаться неопределенной в течение более длительного периода времени, структурная поддержка правительством изучения языка становится все более насущной необходимостью для лучшей интеграции беженцев в принимающее общество с точки зрения общения, образования и работы» [49].

Адаптация переселенцев длилась в первые месяцы прибытия их в принимающую страну и обобщающий портрет украинских беженцев в ЕС в этот период включал в себя следующие характеристики: женщина среднего возраста, с высшим образованием (профессиональным, техническим или университетским), знанием английского языка (но незнанием местного), средним доходом; наличие собственных детей, обычно двоих, в редких случаях один или трое; контакт с членами своей семьи (отцом или матерью); около 50% из них ищут возможности получения преимущественно бесплатных услуг и бесплатного питания, а также периодически обращаются за психологической помощью.

2.2. Украинские общины в ЕС как важный индикатор актуальных тенденций среди украинских вынужденных переселенцев

В данном разделе исследования проанализированы те данные, которые были предоставлены представителями различных украинских общин (сообществ, организаций, групп и т.д.) в ЕС как в письменной форме в рамках анонимного анкетирования, так и взяты автором с различных публичных источников (социальных сетей, официальных сайтов и т.д.). Также большую пользу принесли многочисленные интервью, которые брал автор статьи у различных активистов и волонтеров в разных странах ЕС в рамках своей гуманитарной деятельности. Перечень общин (организаций) и стран был выбран исходя из критерия личного общения автора с большинством из исследуемых организаций. Именно эти данные являются основой для применения метода case study для настоящего исследования. Цель этого метода для исследования в этом разделе – уточнить актуальность тех характеристик образа переселенцев из Украины, которые были выявлены выше на основании статистических данных, а также выявить дополнительные процессы адаптации и интеграции в рамках конкретной общины страны ЕС. Также это даст возможность провести классификацию групп переселенцев исходя из их фактического статуса и дальнейшего места пребывания.

Анализ и обобщения в данном разделе осуществлены на основе использования тех кейсов, которые были доступны автору исходя из его гуманитарной и журналистской деятельности. Некоторые страны, как, например, Польша, Румыния, которые приняли большое количество переселенцев и которые являются хорошей средой для соответствующих

научных исследований не вошли в настоящий анализ, так как автор пока не имел возможности проводить там гуманитарную работу. Однако в будущем этим и другим странам также уделено особое внимание в рамках изучения процессов адаптации и интеграции переселенцев из Украины.

Федеративная Республика Германия

В Германию с начала российского вооруженного вторжения в Украину прибыло почти один миллион украинских беженцев, сообщило федеральное статистическое ведомство 10 октября 2022 г. Данные статистики охватывают показатели за период с конца февраля по август [45]. В этом контексте, Германия представляет особый интерес для исследования. Для настоящего исследования в данной статье взяты в качестве примера украинские организации (общины) городов Берлин и Аугсбург (Баварии).

Представитель одной из украинских общин Берлина исходя из своих наблюдений процесса адаптации и интеграции переселенцев, отметила в анонимном интервью автору статьи следующие тенденции. «На сегодняшний день постоянные участники общины это 70-80 членов семей, включая 55 детей. В начале создания общины участников было больше, но часть получила жилье в других районах Берлина. В Украину вернулось всего 4 семьи. Работы официальной у большинства нет и поэтому многие состоят на учете в центре занятости и обязательно посещают языковые курсы. Дети посещают сады и школы. Работу можно получить официально только после сдачи экзамена по немецкому языку. В общей сложности период обучения длится примерно 6 месяцев (A1, A2) и 9 месяцев (B1)». Среди дополнительных факторов активности местных переселенцев также представитель Берлинской общины украинцев выделила: «1) активность лидера и членов общины в социальных сетях (Фейсбук, Инстаграм, Ютуб. 2) Самоорганизация местных украинцев с целью реализации творческих способностей членов общины, прежде всего детей. 3) Активное участие в пропагандистских мероприятиях в пользу Украины, совместное празднование различных памятных дат, сбор и отправка гуманитарной помощи, различные информационные кампании и т.д.».

В свою очередь соучредитель и первый заместитель председателя одной из украинских общин (Союза) Аугсбурга отметил: «После 24 февраля 2022 г. на базе общины был создан координационный штаб, который сформировал специальные комитеты из состава участников Союза (около 40) и волонтеров (около 200 в разное время) по эффективной работе следующих направлений: 1) Гуманитарный склад для сбора и распределения помощи Украине и содействию адаптации вновь прибывших беженцев из Украины в Германию, а также оказание психологической и реабилитационной помощи жертвам войны. 2) Активные меры по популяризации украинской культуры (концерты, спектакли, участие в местных ярмарках, культурные мероприятия), а также субботняя школа для детей-беженцев из Украины (более 300 детей). 3) Активное проведение информационной и политической кампании, организация встреч, привлечение представителей местных партий в поддержку Украины – одно из основных направлений деятельности общины. Благодаря средствам массовой информации проводится мобилизация спонсоров, доноров и медиа-партнеров».

Австрийская Республика

Австрия с начала полномасштабного вторжения России приняла более 150 тысяч украинских переселенцев. Там обустроили множество гуманитарных центров, где помогают украинцам. Многие переселенцы в Австрии получили временную защиту – голубую карту. Она дает право легально находиться в стране в течение года, получать медицинскую помощь и образование [23]. Традиционно, одним из наиболее привлекательных городов в Австрии для приезжающих на постоянное местожительство является Вена. Помимо общих тенденций (указанных выше), для переселенцев из Украины, характерных по всему ЕС, в Австрии есть определенные дополнительные механизмы адаптации некоторых групп переселенцев – например, помощь в адаптации в научной среде. Как следует из анкеты доктора экономических наук, профессора, представителя украинской общины Вены: «Научные и академические институты Австрии активно и эффективно организовали конкурсы на получения грантов и стипендий во всех сферах науки в марте 2022 г. Она, как одна из стипендиатов ведет исследование на тему: «Временно перемещенные лица из Украины в Европейском Союзе: социальная адаптация и интеграция на рынке труда». Профессор в своем исследовании пришла к выводу, что: «В Вене австрийскую сторону впечатляет уровень образования украинцев. Среди зарегистрированных временно перемещенных лиц – 80% имеют образовательные уровни (бакалавр, магистр и выше). Это сказывается на деловой активности, которая с каждым месяцем повышается. Отличительной чертой также являются лингвистические способности, так больше 60 процентов владеют тремя-четырьмя языками, что, безусловно, способствует социальной адаптации и вхождению на местный и международный рынок труда. Многие украинцы, которые принимали участие в исследовании, высказались, что с большей вероятностью рассматривают варианты открытия собственного малого или среднего бизнеса, чем наемный труд. Возможно, это связано с тем, что они обозначают свой уровень дохода до войны как средний и выше среднего, соответственно имеют сбережения, которые могут сейчас использовать».

Интересно также мнение другого респондента для настоящего исследования, также представителя украинской общины Вены, основательницы школы, которая находится в Вене и работает согласно требованиям Министерства образования Украины. Респондент отмечает следующее: «В целом, в Австрии дети, приехавшие из Украины, столкнулись с главной проблемой – это язык, без языка трудно понимать в школах предметы, а также трудно наладить коммуникацию. В австрийских школах часто к украинским детям на помощь направляют русских детей и таким образом их «мирят» – это иногда провоцирует ненужные конфликты, а также вынуждает детей к общению на русском там, где они должны были бы учить немецкий». Именно по этой причине респондент создала школу, где учится на сегодняшний день 58 детей. Проект помогает интегрировать детей в новую обстановку чужой страны и продолжать образование по родным стандартам.

Литовская республика

Литва, по данным обновленного рейтинга «Друзей Украины» Forbes, входит в пятерку стран, которые наиболее всего поддерживают Украину на различных уровнях [27]. Литовцы, как и представители других стран Балтики,

искренне переживают за происходящее в Украине и стараются различными способами помогать Украине, включая помощь временно перемещенным лицам. Среди литовской научной и журналистской среды прослеживается большой интерес к данной проблематике. Изучим данные анонимного анкетирования, которые были предоставлены из городов Клайпеда и Каунас местными активистами украинских общин.

В контексте адаптации и интеграции переселенцев из Украины, представитель Клайпедской общины украинцев отметила следующие тенденции. «Все временно перемещенные лица находятся в близком контакте с друзьями и родственниками как в Украине, так и за её пределами. Многие получили временный вид на жительство, стабильно получают финансовую помощь от государства, успешно трудоустроились и обучаются на курсах литовского языка, которые проводят разные сообщества (Красный крест, культурные центры и т.д.). Что касается детей, то большинство из них пошли в садики и школы (в некоторых школах даже открыты украинские классы). Так, например, при местном украинском центре работает украинская воскресная школа и на данный момент там учится 128 детей. Также с 24 февраля 2022 г. на базе центра был создан волонтерско-информационный центр совместно с украинскими студентами из христианского университета. Работа была направлена в основном на сбор гуманитарной помощи и расселении беженцев, их адаптацию, оказание психологической помощи».

В рамках анонимного интервью другой представитель украинской общины Литвы из г. Каунас, который еще в 2014 г. был вынужден выехать из Донецка в Чернигов, позже в Киев (став внутренним переселенцем), а после 24 февраля 2022 г. как многодетный отец выехал в Литву, где получил временную защиту (разрешение на временное проживание в Литовской Республике для временной защиты) отметил в Литве высокую активность местного гражданского общества. «Местные представители литовского гражданского общества начали активно содействовать в процессе адаптации и социализации многих украинцев, проживающих в Литве и в Каунасе, в частности. Группа взаимопомощи начиналась с 40 человек, на сегодняшний день охватывает примерно 155 семей. При прямой поддержке местных литовских организаций и его партнеров, с помощью актива группы, участники, дети в первую очередь, систематически, несколько раз в месяц, уже более полугода, получают продукты питания и вещи. Бизнес-сообщество Каунаса помогают участникам группы в трудоустройстве в своих компаниях с адекватной уровню жизни оплатой труда, и минимальными языковыми барьерами».

Словацкая Республика

Как отмечает Международная организация по миграции, с 24 февраля 2022 г. по 13 апреля 2022 г. словацкие власти сообщили о 326 997 прибывших из Украины из них 301 772 – украинские беженцы [55]. Украинская община Словакии достаточно многочисленна и представлена различными словацкими или словацко-украинскими общественными организациями. В частности, в рамках анкетирования для настоящей статьи директор словацкой общественной организации из г. Братислава, которая в силу своей благотворительной активности создала вокруг себя большое коммуникационное поле из украинцев и словаков, привлеченных на помощь украинцам и Украине, отметила следующие закономерности. «Несмотря на

большие усилия по оказанию помощи украинскому сообществу, необходимо больше внимания к следующим проблемам: 1. Необходимо значительное улучшение медицинского обслуживания. Из-за отсутствия соответствующего доступа, многие предпочитают ехать лечиться в Украину, что дороже. 2. Создание больших возможностей для работы по своей специальности. Для этого необходимо улучшить процедуру нострификации документов. 3. Улучшить работу с инвалидами (разных категорий) как одну из действительно насущных проблем. Например, лечение посттравматического синдрома. 4. Необходимо больше уделять внимания матерям и детям в возрасте от двух до четырех лет. У этой категории уже есть потребность в общении со сверстниками, однако в условиях чужой страны – это сделать сложно».

Исходя из вышеуказанных характеристик образа переселенцев из Украины, а также данных, полученных из анонимного анкетирования разных представителей украинских общин из тех стран ЕС, где автор осуществлял гуманитарную деятельность, можно вывести определенную классификацию групп переселенцев, исходя из их целей пребывания в конкретном месте (принцип оседлости). Важно отметить, что попытки классификации переселенцев и создание их портретов, исходя из разных признаков, предпринимаются различными исследователями регулярно, в том числе и автором статьи [26].

Исходя из фактического статуса временно перемещенных лиц из Украины в ЕС, с учётом юридических, социальных и других аспектов, очевидно, что все эти люди неоднородны. Кто-то действительно выехал из зон активной фазы боевых действий, а кто-то нет. Кто-то реально нуждается в социальном пособии и защите, а для кого-то это просто дополнительные деньги к основному заработку. Понимание реального статуса того или иного переселенца даёт возможность ответственным органам определить приоритетность той или иной группы и выбрать соответствующий инструментарий для поддержки. По прошествии почти года войны, анализируя ситуацию с миграцией, можно проследить следующие условные группы переселенцев в зависимости от их статуса и целей пребывания в конкретной стране:

1) Переселенцы, которые постоянно проживают в рамках конкретной общины (населенного пункта) ЕС и которые имеют возможность вернуться домой. Сюда относятся те временно перемещенные граждане Украины, которые выехали после 24 февраля 2022 г., но дома которых не были оккупированы либо были деокупированы Вооруженными Силами Украины. При этом на сегодняшний день, практически сложно установить достоверную информацию о том, сколько переселенцев зарегистрировано и сколько реально проживает в конкретном населенном пункте ЕС. Главная причина такой сложности – перманентная миграция части этой группы переселенцев.

2) Переселенцы, которые постоянно проживают в рамках конкретной общины (населенного пункта) ЕС и которые не имеют возможность вернуться в дом. После освобождения территорий Киевской, Сумской, Черниговской, части Харьковской и Херсонской областей от войск РФ часть переселенцев из Европы предпочло вернуться в места своего постоянного проживания. Однако остается немалое количество переселенцев, из восточных и южных областей (Донецкая, Луганская, Запорожская и Херсонская), которые пока не могут вернуться в свои дома, так как они оккупированы РФ [7].

3) Переселенцы, которые получили статус коллективной защиты в ЕС, однако могут вернуться или вернулись на постоянное местожительство в Украину. Ещё в мае 2022 официальные лица в Украине заявили, что на Родину вернулось 4,7 млн. украинцев [36]. Норвежский совет по делам беженцев, который в своем отчёте, изучив опыт переселенцев вернувшихся из Польши в Украину, пришёл к выводу, что большинство опрошенных ВПЛ (60%) намереваются оставаться в Украине не менее двух-трех месяцев, однако многие указали, что это решение может измениться в зависимости от ситуации в области безопасности; 30% заявили, что еще не приняли решения о своих планах [15]. В рамках этой группы можно выделить отдельную подгруппу мигрирующих переселенцев, по сути живущих на два дома. Существует большая группа переселенцев, которая в первые месяцы войны оформила себе в ЕС статус временной защиты, но предпочла по семейным или рабочим обстоятельствам вернуться в Украину, однако из-за соображений безопасности выезжает оттуда периодически.

4) Дважды переселенцы. Граждане Украины (из Донецкой, Луганской областей и Крыма), которые из-за боевых действий стали сначала внутренне перемещенными лицами (ВПЛ) в Украине с соответствующим юридическим статусом, а после 24 февраля 2022 г. получившие статус коллективной защиты в соответствующей стране ЕС. Эти граждане, потеряв родной дом ещё в 2014–2015 годах, смогли начать новую жизнь в других регионах Украины после первой агрессии РФ. После 24 февраля 2022 г. некоторые из них выехали в ЕС, где получили соответствующий статус защиты, некоторые же, остаются в Украине.

Следует отметить, что в Украине, уже на государственном уровне разработан план «Возвращения граждан, временно переселенных, в частности за границу, и их интеграции в социально-экономическую жизнь государства» [41]. В июле 2022 г. в ходе международной конференции высокого уровня в Лугано (Швейцария) [53] по планированию восстановления Украины, украинские власти представили проект Национального плана восстановления. Одним из приоритетов является удовлетворение потребностей возвращающейся диаспоры и ВПЛ, в том числе с помощью надлежащих мер социальной защиты. Правительство Украины также недавно приступило к пересмотру Национальной стратегии по интеграции ВПЛ, принятой в конце 2021 г. Эти действия нацелены на то, чтобы скорректировать общенациональную политику с учетом нынешних условий и масштабов перемещения и расширить ее, включив в нее положение о возвращении беженцев из-за границы.

Вышеуказанный анализ различных украинских общин, куда входят в том числе переселенцы, которые сформировались по всем странам ЕС вследствие второй агрессии РФ против Украины можно было бы продолжать. Однако не реферативный анализ активности всех украинских общин является предметом настоящего исследования. Благодаря данным, регулярно обрабатываемым общинами, видно те актуальные проблемы по адаптации и интеграции переселенцев из Украины, которые существуют до сих пор. Кроме того, важен также ретроспективный анализ и сравнение условий и среды различных европейских стран (не только ЕС), куда приехали переселенцы и проходят первоначальный процесс адаптации. Без сомнения, Польша, Румыния, Молдова и другие страны накопили бесценный с научной точки зрения

эмпирический опыт по практическому решению многих проблем, который возникли в этих странах из-за беспрецедентного гуманитарного кризиса, вызванного агрессией РФ против Украины. Этот опыт требует более глубокого и немедленного изучения для выработки соответствующих рекомендаций органами власти и представителями гражданского общества в будущем, ведь правовое положение переселенцев из Украины требует необходимой корректировки.

Что касается результатов анализа анкет переселенцев посредством метода кейс-стади, то можно заметить, что данные подтверждают, что основные параметры образа вынужденного переселенца из Украины, которые сформировались в первые месяцы войны на основании наблюдений волонтерских и международных организаций до сих пор сохраняются. К ним относятся такие факты, как то, что большая часть переселенцев – это женщины с несовершеннолетними детьми. Большая часть из них имеет высшее образование и т.д. Однако некоторые важные черты, характеризующие определенные аспекты (стадии) адаптации и интеграции вынужденных переселенцев из Украины в странах пребывания ЕС не были учтены. К таким чертам, например, относится активность и важность украинских общин в ЕС как своего рода первоначальных центров по адаптации и интеграции определенной части вынужденных переселенцев.

В силу многих факторов, спустя многие месяцы после начала войны РФ против Украины, некоторые из этих общин стали активными субъектами общественных и международных отношений в различных странах, что дало им возможность аккумулировать бесценную информацию и опыт коммуникации в экстренных ситуациях. Соответственно, те наблюдения и информация, которая у них накопилась представляет собой эксклюзивные данные, которые могут быть использованы в качестве необходимого материала для более глубокого анализа проблематики интеграции и адаптации переселенцев из Украины в европейскую среду. По сути, во многих случаях, именно украинские общины за рубежом, совместно с местными волонтерами, в силу обстоятельств, брали на себя функции по первоначальной адаптации и дальнейшей интеграции вынужденных переселенцев из Украины в конкретную среду.

3. Заключение

В отличии от последствий первой агрессии РФ против Украины в 2014–2015 годах, когда в основном большая часть вынужденных переселенцев из Донецкой и Луганской областей Украины, а также Крыма переместились на постоянное местожительство внутри Украины, вторая агрессия России против украинского государства в феврале 2022 г. привела к вынужденной миграции украинцев за пределы Украины. В результате чего, страны ЕС столкнулись с беспрецедентным миграционным вызовом, который превзошел масштабы аналогичного кризиса в 2015–2017 годах, вызванного войной в Сирии.

Из проведенного исследования видно, что в европейском сообществе, возникший миграционный кризис из-за большого притока переселенцев из Украины спровоцировал в информационном, экспертном и политическом пространствах давно назревшую дискуссию по унификации и модернизации национальных миграционных систем разных государств, входящих в ЕС. При

этом как количество зафиксированных беженцев, так и зарегистрированных для временной защиты продолжает расти, что говорит о возможном конечном увеличении людей, выехавших из Украины из-за войны. Во многом именно политическая воля в таких беспрецедентных ситуациях играет основную роль при формировании базиса для дальнейших шагов.

Анализ показал, что после событий 24 февраля 2022 г. в ЕС была задействована специальная правовая база, которая обеспечила на многие месяцы правовые основания для пребывания временно перемещенных лиц из Украины в ЕС, а также соответствующую основу для адаптации и интеграции. Уникальность ситуации с переселенцами из Украины заключается в том, что большое количество граждан Украины были де-юре интегрированы во многих европейских странах в первые недели и месяцы войны, а де-факто адаптация эти людей проходила после получения ими права на временное проживание.

Установлено, что основной массив данных касательно проблем временно перемещенных лиц из Украины публикуется в различных международных отчетах, социологических исследованиях и публицистических материалах. В этой связи детально были изучены и проанализированы различные статистические отчёты и эмпирические данные авторитетных международных организаций, которые помогли выделить некоторые характерные черты образа переселенца из Украины. Однако особый акцент на изучение опыта (кейсов) по адаптации вынужденных переселенцев из Украины со стороны различных общин, организаций и центров, которые были созданы украинцами и их коллегами из европейских стран для ускорения процесса помощи переехавшим украинцам. Следует отметить, что полноценный социологический анализ среды переселенцев сейчас затруднен. Исследование выявило качественные характеристики (образ) перемещенных лиц в местах компактного проживания как новой группы, которая взаимодействует с различными местными представителями власти и гражданским обществом стран ЕС для налаживания коммуникации в целях успешной интеграции.

Доказано, что война РФ против Украины мобилизовала в поддержку Украины огромное количество украинцев, которые проживали за пределами своей страны. К ним постепенно присоединялись некоторые переселенцы, которые интегрировались в соответствующие украинские общины в разных странах ЕС. Многие из этих общин создали свои общественные организации, фонды, союзы, ассоциации для взаимопомощи и поддержки Украины и украинцев.

Исходя из эмпирических и практических наблюдений, признаками первой волны (самой крупной) переселения людей из зон боевых действия на безопасные территории Украины и за рубеж были:

– Хаотичный характер переселения. В первые дни войны, люди из зон боевых действий выезжали хаотично и старались остановиться в любых местах на Западной Украине либо в приграничных с Украиной территориях, где была хоть какая-то возможность приюта (тут существенно помогали волонтеры) либо же останавливались у знакомых, друзей, родственников и т.д.

– Активное участие в переселении беженцев со стороны властей местных территориальных общин и представителей местных органов власти за рубежом. Местные сообщества, представленные выборными органами власти на местах, сыграли ключевую роль не только в первоначальном переселении и оказании

помощи вынужденным переселенцам, но и в их последующей постоянной поддержке и частичной социализации. При этом деятельность представителей местного самоуправления была скоординирована с различными местными активистами и общественными деятелями, которые стали волонтерами. Это касается и зарубежных общин.

– Действенное участие в помощи переселенцам международных гуманитарных организаций. Огромную роль, особенно в помощи и расселении в приграничных с другими европейскими странами территориях сыграли различные международные организации, которые, имея подобный опыт, полученный в других конфликтах, смогли наладить соответствующую инфраструктуру в западных областях Украины.

– Особая роль украинских общин за рубежом в процессе интеграции и адаптации переселенцев из Украины. Украинские общины в разных странах ЕС зачастую были главными коммуникаторами между прибывшими переселенцами и местными властями. Кроме того, высокая общественная, информационная, гуманитарная и социальная активность украинской диаспоры за рубежом обеспечила высокую мобилизационную базу для поддержки украинцев и Украины. В ходе своей деятельности эти сообщества накопили большой эмпирический опыт.

Также установлено, что основную роль в процессе переселения играли собственные социальные и институциональные контакты перемещенных лиц. В случаях отсутствия таких контактов основная ответственность ложится на волонтерские организации. Другими словами, после начала второй агрессии РФ против Украины, когда часть украинцев, которая выезжала в ЕС направлялась либо к тем знакомым (друзьям, родственникам), которые уже на тот момент проживали в европейских странах либо же местные волонтерские организации содействовали в оказании первоначальной помощи и последующем размещении переселенцев.

На практике, в зависимости от их статуса в принимающей стране, переселенцев можно разделить на следующие группы: переселенцы, постоянно проживающие в определенной общине (населенном пункте) ЕС и имеющие возможность вернуться на родину; переселенцы, постоянно проживающие в определенной общине (населенном пункте) ЕС и не имеющие возможность вернуться на родину; переселенцы, которым был предоставлен статус коллективной защиты в ЕС, но которые могут вернуться или уже вернулись на постоянное место жительства в Украину; дважды переселенцы. Также необходимо учитывать, что интеграция тех групп переселенцев из Украины, которые планируют оставаться в европейских странах на постоянной основе, должна происходить с учётом их языков, возрастных, образовательных, трудовых и социальных особенностей.

Очевидно, что дальнейшее полноценное возвращение переселенцев в Украину зависит от масштабов последствий агрессии РФ. Есть вероятность затягивания войны и переход ее в состояние неопределенности на длительный период.

В таких условиях страны Европейского союза, в контексте интеграции Украины в ЕС, должны разработать более глубокие, ускоренные программы интеграции украинских граждан в европейское сообщество на различных уровнях

Список источников и литературы

1. Appeal court says refugee housing is bad but can't be solved short term. Dutchnews, 20 December 2022. [Website]. – URL: <https://www.dutchnews.nl/news/2022/12/appeal-court-says-refugee-housing-is-bad-but-cant-be-solved-short-term/> (дата обращения: 16.06.2023).
2. Asylum Situation Report 2022: Final Report. EUAA, European Union Agency for Asylum. [Website]. – URL: <https://euaa.europa.eu/uk/publications/zvit-pro-sytuatsiyu-u-sferi-nadannya-prytulku-za-2022-rik-pidsumkovyy-zvit> (дата обращения: 16.06.2023).
3. Boccagni P., Decimo F. Mapping social remittances // Migration Letters. 2013. Vol. 10. No. 1. P. 1–10. [Website]. – URL: <https://migrationletters.com/ml/article/view/106/99>; DOI <https://doi.org/10.33182/ml.v10i1.106> (дата обращения: 16.06.2023).
4. Bonfantii S., Xenogiani T. Migrants' skills: Use, mismatch and labour market outcomes – A first exploration of the International Survey of Adult Skills (PIAAC). OECD ilibrary. 18 September 2014. [Website]. – URL: https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/matching-economic-migration-with-labour-market-needs/migrants-skills-use-mismatch-and-labour-market-outcomes-a-first-exploration-of-the-international-survey-of-adult-skills-piaac_9789264216501-11-en; DOI 10.1787/9789264216501-11-en (дата обращения: 16.06.2023).
5. Brunarska Z., Kindler M., Szulecka M., Toruńczyk-Ruiz S. Ukrainian Migration to Poland: a "Local" Mobility? // Fedyuk O., Kindler M. (editors). Ukrainian Migration to the European Union. Lessons from Migration Studies. 2016. No. 8978. P. 115–131. [Website]. – URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-41776-9_7; DOI 10.1007/978-3-319-41776-9_14 (дата обращения: 16.06.2023).
6. Buchin M., Dorosh L., Lemko Y. (eds.). The security architecture of European and Euro-Atlantic spaces. Riga: Baltija Publishing, 2022. 267 p.
7. Buzarov A. Problems of Internally Displaced Persons (IDPs) in Ukraine // The Lithuania Tribune. 17 October 2022. [Website]. – URL: <https://lithuaniatribune.com/проблемы-внутренне-перемещенных-лиц/?fbclid=IwAR3Ni9KU4ay-mfY9RmSZkywzc1uWrQRuP8M-9i8EVKnjmfctlsH6fCzKOjU> (дата обращения: 16.06.2023).
8. Carrera S., Ineli-Ciger M., Vosyliute L., Brumat L. The EU grants temporary protection for people fleeing war in Ukraine. Time to rethink unequal solidarity in EU asylum policy // CEPS Policy Insights. March 2022. [Website]. – URL: https://www.ceps.eu/download/publication/?id=35838&pdf=CEPS-PI2022-09_ASILE_EU-grants-temporary-protection-for-people-fleeing-war-in-Ukraine-1.pdf (дата обращения: 16.06.2023).
9. Carrera S., Santos J., Strik T. (eds.). The external dimensions of EU migration and asylum policies in times of crisis. Edward Elgar Publishing, 2019. [Website]. – URL: <https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2019/07/9781788972475-Constitutionalising-the-External-Dimensions-of-EU-Migration-Policies-in-Times-of-Crisis-The-external-dimensions-of-EU-migration-and-asylum-policies-in-times-of-crisis.pdf> (дата обращения: 16.06.2023).
10. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. // EUR-Lex. 07 August 2001. [Website]. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:32001L0055> (дата обращения: 16.06.2023).
11. Crawley H., Skleparis D. Refugees, migrants, neither, both: categorical fetishism and the politics of bounding in Europe's 'migration crisis' // Journal of Ethnic and Migration Studies. 2017. Vol. 44. No. 1. P. 48–64. [Website]. – URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369183X.2017.1348224> (дата обращения: 16.06.2023).
12. De Genova N. The "migrant crisis" as racial crisis // Ethnic and Racial Studies. 2018. Vol. 41. No. 10. P. 1765–1782.
13. Deutsche Welle. 10-point plan for refugees from Ukraine: what the EU Council

agreed on. Baltijas Balss. 29 March, 2022. [Website]. – URL: <https://bb.lv/statja/voina-na-ukraine/2022/03/29/plan-iz-10-punktov-dlya-bezhencev-iz-ukrainy-o-chem-dogovorilsya-sovet-es> (дата обращения: 16.06.2023).

14. Dobiás K., Homem F. EU cities and regions welcoming Ukrainian refugees – mapping multilevel coordination. European Committee of the Regions. 2022. [Website]. – URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9049c590-63ce-11ed-92ed-01aa75ed71a1/language-en; DOI 10.2863/060380> (дата обращения: 16.06.2023).

15. Dudinska G., Michou H., Mohamed C. Ukrainian Homecoming: A Study of Refugee Returns from Poland. NRC. July–August 2022. [Website]. – URL: https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/ukrainian-homecoming/final-nrc-ceero-returns-survey_ukraine_poland_05092022.pdf (дата обращения: 16.06.2023).

16. Dumont J.-Ch., Lauren A. The potential contribution of Ukrainian refugees to the labour force in European host countries. OECD, 27 July 2022. [Website]. – URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-potential-contribution-of-ukrainian-refugees-to-the-labour-force-in-european-host-countries-e88a6a55> (дата обращения: 16.06.2023).

17. Estevens J. Migration crisis in the EU // Comparative Migration Studies. 2018. No. 6. [Website]. – URL: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-018-0093-3>; DOI 10.1186/s40878-018-0093-3 (дата обращения: 16.06.2023).

18. Filipchuk L., Lomonosova N., Syrbu O., Kabanets Yu. Forced migration and war in Ukraine (February 24 – March 24, 2022). Cedos, 29 March 2022. [Website]. – URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznya-2022> (дата обращения: 16.06.2023).

19. González Enríquez C. The welcome given to Ukrainian refugees: some challenges and uncertainties. Real instituto elcano, 18 April 2022. [Website]. – URL: <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/the-welcome-given-to-ukrainian-refugees-some-challenges-and-uncertainties/> (дата обращения: 16.06.2023).

20. Grey M. A. The big exodus of Ukrainian refugees isn't an accident – it's part of Putin's plan to destabilize Europe. The conversation, 24 May 2022. [Website]. – URL: <https://theconversation.com/the-big-exodus-of-ukrainian-refugees-isnt-an-accident-its-part-of-putins-plan-to-destabilize-europe-182654> (дата обращения: 16.06.2023).

21. Grimmel A., Giang, S. (eds.). Solidarity in the EU a fundamental value in crisis. Springer, XI, 2017. 175 p.

22. Ho Sie Dhian M., Deen B., Drost N. Long-term protection in Europe needed for millions of Ukrainian refugees. Clingendael, September 2022. [Website]. – URL: <https://www.clingendael.org/pub/2022/long-term-protection-in-europe-needed-for-millions-of-ukrainian-refugees/> (дата обращения: 16.06.2023).

23. How Ukrainian migrants live in Austria. // TV channel "Dom". 04 October 2022. [Website]. – URL: <https://kanaldom.tv/ru/kak-ukraynskye-pereselency-zhyvut-v-avstryi/> (дата обращения: 16.06.2023).

24. Ivashchenko-Stadnik K. The Social Challenge of Internal Displacement in Ukraine: The Host Community's Perspective. // Migration and the Ukraine Crisis: A Two-Country Perspective. Editors: Pikulicka-Wilczewska, Agnieszka, and Uehling, Greta. E-IR, Bristol, UK, April 2017. [Website]. – URL: https://www.researchgate.net/publication/316277288_The_Social_Challenge_of_Internal_Displacement_in_Ukraine_The_Host_Community's_Perspective (дата обращения: 16.06.2023).

25. Karasapan O. Ukrainian refugees: Challenges in a welcoming Europe. Brookings, 14 October 2022. [Website]. – URL: <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2022/10/14/ukrainian-refugees-challenges-in-a-welcoming-europe/> (дата обращения: 16.06.2023).

26. Kozub T. Volunteer: "Control over humanitarian aid should not turn into a witch hunt". Vesti.ua. 29 May 2022. [Website]. – URL: <https://vesti.ua/politika/volonter-kontrol-za-gumpomoshhyu-ne-dolzhen-prevrashatsya-v-ohotu-na-vedm> (дата обращения: 16.06.2023).

27. Landa V. Poland, Estonia, USA and 17 other countries that help the most during the war. Rating of friends of Ukraine from Forbes // Forbes. 24 August 2022. [Website]. – URL: <https://forbes.ua/ru/inside/polshcha-estoniya-ssha-ta-shche-17-krain-yaki-naybilshe-dopomagayut-pid-chas-viyni-reyting-druziv-ukraini-vid-forbes-24082022-7895> (дата обращения: 16.06.2023).
28. Lives on Hold: Profiles and Intentions of Refugees from Ukraine #1. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), July 2022. [Website]. – URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/94176> (дата обращения: 16.06.2023).
29. Lutsenko Ye. The European Commission extended the mechanism of temporary protection for Ukrainians until 2024 // Hromadske. 10 October 2022. [Website]. – URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/evrokomissiya-prodlila-do-2024-goda-dejstvie-mehanizma-vremennoj-zashity-dlya-ukraince-v/> (дата обращения: 16.06.2023).
30. Martin S., Weerasinghe S., Taylor A. (eds.). Humanitarian crises and migration: Causes, consequences and responses. London: Routledge, 2014. 400 p. [Website]. – URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780203797860/humanitarian-crises-migration-susan-martin-sanjula-weerasinghe-abbie-taylor> ; DOI 10.4324/9780203797860 (дата обращения: 16.06.2023).
31. Migration management: Welcoming refugees from Ukraine // Migration and Home Affairs, EU. 2022. [Website]. – URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migration-management/migration-management-welcoming-refugees-ukraine_en (дата обращения: 16.06.2023).
32. Mikheeva O., Sereda V. Modern Ukrainian internally displaced persons: main reasons, resettlement strategies and adaptation problems // Strategies of transformation and prevention of border conflicts in Ukraine. Lviv: Galicia Publishing Union, 2015. P. 9–49.
33. Norwegian Refugee Council in Poland. Economic Inclusion of Ukrainian Refugees in Poland. NRC, 10 July 2022. [Website]. – URL: <https://www.nrc.no/resources/reports/economic-inclusion-of-ukrainian-refugees-in-poland/> (дата обращения: 17.06.2023).
34. Оцера-Кичиńska E. Forms of Aid Provided to Refugees of the 2022 Russia–Ukraine War: The Case of Poland // Int. J. Environ. Res. Public Health. 2022. Vol. 19. No. 12. [Website]. – URL: <https://www.mdpi.com/1660-4601/19/12/7085> ; DOI 10.3390/ijerph19127085 (дата обращения: 17.06.2023).
35. Okólski M., Black R., Engbersen G., Pantîru C. Continent Moving West?: EU Enlargement and Labour Migration from Central and Eastern Europe. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010. 344 p. [Website]. – URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt46n229> (дата обращения: 17.06.2023).
36. “Only 17% of business does not work”: Shmygal called a shocking number of Ukrainians who have already returned to their homeland // TSN. 09 May 2022. [Website]. – URL: <https://tsn.ua/ru/ato/ne-rabotaet-tolko-17-biznesa-shmygal-nazval-shokiruyushee-kolichestvo-ukraincev-uzhe-vernuvshih-sya-na-rodinu-2057254.html> (дата обращения: 17.06.2023).
37. Ostapets Yu, Palinchak M. (eds). The format of the development of relations between Ukraine and the countries of Central Europe in the context of the Russian-Ukrainian war: Materials of the VII International Scientific and Practical Conference. Uzhgorod: LLC “RIK-U”, 2022. 382 p. [Website]. – URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/45103/1/Матеріали%20конференції2022_2A5.pdf
38. Oviedo L., Seryczyńska B. (eds). Coping and Resilience Strategies among Ukraine War Refugees // Int. J. Environ. Res. Public Health. 2022. Vol. 19. No. 20. [Website]. – URL: <https://www.mdpi.com/1660-4601/19/20/13094> ; DOI 10.3390/ijerph192013094 (дата обращения: 17.06.2023).
39. Parusel B., Varfolomieieva V. The Ukrainian Refugee Situation: Lessons for EU Asylum Policy. Sieps. 2022. [Website]. – URL: <https://www.sieps.se/en/publications/2022/the-ukrainian-refugee-situation-lessons-for-eu-asylum-policy/> (дата обращения: 17.06.2023).
40. Potapenko V., Kaplan Yu. (eds.). Socio-demographic situation in Ukraine: ways to

overcome the consequences of the war. NISS, November 2022. [Website]. – URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/sotsialno-demohrafichna-sytuatsiya-v-ukrayini-shlyakhy-podolannya> (дата обращения: 17.06.2023).

41. Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group “Return of citizens temporarily displaced, in particular abroad and their integration into the socio-economic life of the state”. KMU. The National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War. July 2022. [Website]. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/return-of-temporarily-displaced-citizens.pdf> (дата обращения: 17.06.2023).

42. Protsyk I. S., Mykhalyk M. V. Reasons and features of migration of Ukrainians // Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development. 2018. No. 899. P. 110–119.

43. Rasche L. Ukraine’s refugee plight. A paradigm shift for the EU’s asylum policy? Hertie School Jacques Delors Centre, 23 March 2022. [Website]. – URL: https://www.delorscentre.eu/fileadmin/2_Research/1_About_our_research/2_Research_centres/6_Jacques_Delors_Centre/Publications/20220323_Ukraine_Asylum_Rasche.pdf (дата обращения: 17.06.2023).

44. Refugees from Ukraine in Europe (January 2023 Snapshot) – European Countries Implement Temporary Protection Schemes to Respond. Reliefweb, 13 January 2023. [Website]. – URL: <https://reliefweb.int/report/world/refugees-ukraine-europe-january-2023-snapshot-european-countries-implement-temporary-protection-schemes-respond> (дата обращения: 17.06.2023).

45. Romashenko S. About a million refugees from Ukraine arrived in Germany in six months. DW, 10 October 2022. [Website]. – URL: <https://www.dw.com/ru/za-polgoda-v-germanii-pribylo-okolo-milliona-bezencev-iz-ukrainy/a-63390971> (дата обращения: 17.06.2023).

46. Sasse G. War and Displacement – The Case of Ukraine // Europe-Asia Studies. 2020. Vol. 72. No. 3. P. 347–355. [Website]. – URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09668136.2020.1728087> ; DOI 10.1080/09668136.2020.1728087 (дата обращения: 17.06.2023).

47. Snel E., Bilgili Ö., Staring R. Migration trajectories and transnational support within and beyond Europe // Journal of Ethnic and Migration Studies. 2021. Vol. 47. No. 14. P. 3209–3225. [Website]. – URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1369183X.2020.1804189> ; DOI 10.1080/1369183X.2020.1804189 (дата обращения: 17.06.2023).

48. Sohst R., Tjaden J., Valk H., Melde S. The Future of Migration to Europe: A Systematic Review of the Literature on Migration Scenarios and Forecasts. International Organization for Migration, Geneva, and the Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute, the Hague. 2020. [Website]. – URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/the-future-of-migration-to-europe.pdf> (дата обращения: 17.06.2023).

49. Tasbas K. The integration challenges of Ukrainian refugees in the Netherlands: What’s next? Beyond the Horizon. 1 September 2022. [Website]. – URL: <https://behorizon.org/the-integration-challenges-of-ukrainian-refugees-in-the-netherlands-whats-next/> (дата обращения: 17.06.2023).

50. The Pope called racism the fact that Ukrainian refugees in Europe are treated better than others. Panarmenian, 16 April 2022. [Website]. – URL: <https://www.panarmenian.net/rus/news/299703/> (дата обращения: 17.06.2023).

51. The potential contribution of Ukrainian refugees to the labour force in European host countries. OECD. Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine. 27 July 2022. [Website]. – URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-potential-contribution-of-ukrainian-refugees-to-the-labour-force-in-european-host-countries-e88a6a55/> (дата обращения: 17.06.2023).

52. Trąbka A., Pustułka P. Bees and Butterflies: Polish Migrants’ Social Anchoring, Mobility and Risks Post-Brexit // Journal of Ethnic and Migration Studies. 2020. Vol. 46. No.

13. P. 2664–2681.

53. Ukraine Recovery Conference. 2022. URC. London, UK. [Website]. – URL: <https://www.urc2022.com/> (дата обращения: 17.06.2023).

54. Ukraine Refugee Situation. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). 2023. [Website]. – URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата обращения: 17.06.2023).

55. Ukraine Response 2022 – Slovakia displacement surveys Ukrainian refugees and third country nationals // IOM UN Migration. [Website]. – URL: https://migration.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_SVK_Displacement_Surveys_09-30.03.2022_final.pdf (дата обращения: 17.06.2023).

56. Ukrainian refugees of the war abroad. NISS, 30 April 2022. [Website]. – URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinski-bizhentsi-viyny-za-kordonom> (дата обращения: 17.06.2023).

57. Ukrainians in the UK. CReAM research team. An overview of what is known about Ukrainians in the UK. CReAM, 18 March 2022. [Website]. – URL: <https://cream-migration.org/ukraine-detail.htm> (дата обращения: 17.06.2023).

58. Where and how do Ukrainian children study during the war: problems, suggestions, recommendations. Educational Ombudsman of Ukraine, 16 November 2022. [Website]. – URL: <https://eo.gov.ua/de-i-iak-navchajutsia-ukrainski-dity-v-chasy-viyny-problemy-propozytsii-rekomendatsii/2022/11/16/> (дата обращения: 17.06.2023).

59. Wolffhardt A. New policy brief: 'Caught by surprise? How underdeveloped refugee integration policies will impede the integration of those displaced by the war in Ukraine'. Migration policy group. 2022. [Website]. – URL: <https://www.migpolgroup.com/index.php/2022/08/03/new-policy-brief-caught-by-surprise-how-underdeveloped-refugee-integration-policies-will-impede-the-integration-of-those-displaced-by-the-war-in-ukraine/> (дата обращения: 17.06.2023).

60. Yin R. K. Case study research: Design and methods. Beverly Hills, CA: Sage, 1984.

61. Zimmermann K. F., Vernon V. Why Fortress Europe won't solve the migration crisis – and what will. Open democracy, 11 January 2023. [Website]. – URL: <https://www.opendemocracy.net/en/podcasts/podcast-borders-belonging/europe-migration-crisis-fortress-wall/> (дата обращения: 17.06.2023).

III. ЭТНОСТАР ЖӘНЕ ТАРИХ

ETHNIC GROUPS AND HISTORY

ЭТНОСЫ И ИСТОРИЯ

UDC 327
IRSTI 11.15.37

REDEFINING ISRAELI NATIONAL IDENTITY: UNDERSTANDING THE ROLE OF MILITARISM AND SETTLER-COLONIALISM

Nurlan Muminov

Head of Regional Studies Department
Abilai Khan Kazakh International Relations and World Languages University, PhD
Kazakhstan, Almaty
e-mail: n.muminoff@gmail.com

Abstract. Israeli national identity is a widely debated topic, with existing studies emphasizing the significance of Zionism, Judaism, the Holocaust, liberal democracy, and Westernism as the primary components. However, the role of militarism and settler-colonialism in shaping Israeli national identity has been overlooked. This study aims to explore the influence of militarism and settler-colonialism on Israeli national identity. The research question is how these phenomena have contributed to the formation of Israeli national identity. The study initially discusses the position of Zionism, Judaism, the Holocaust, liberal democracy, and Westernism within the Israeli identity. Subsequently, it investigates the process of formation and manifestations of militarism and settler-colonialism within the Israeli identity. Secondary sources form the primary basis for this research.

Key words: Israeli national identity, Zionism, Judaism, Holocaust, liberal democracy, Westernism, militarism, settler-colonialism

Аңдатпа. Израильдің ұлттық бірегейлігі кеңінен талқыланатын тақырып. Қазіргі зерттеулер Израиль ұлттық бірегейлігінің негізгі құрамдас бөліктері ретінде сионизмнің, иудаизмнің, Холокосттың, либерал демократияның және батысшылдықтың маңыздылығына баса назар аударған. Алайда милитаризм мен қоныстанушы-отаршылдықтың Израильдің ұлттық бірегейлігін қалыптастырудағы рөлі назардан тыс қалды. Бұл зерттеу милитаризм мен қоныстанушы-отаршылдықтың Израильдің ұлттық бірегейлігіне әсерін зерттеуге бағытталған. Зерттеу сұрағы мынадай: осы құбылыстар Израильдің ұлттық бірегейлігінің қалыптасуына қалай ықпал етті? Зерттеу ең алдымен сионизмнің, иудаизмнің, Холокосттың, либерал демократияның және батысшылдықтың Израильдің ұлттық бірегейлігіндегі орнын талқылайды. Содан кейін Израильдің ұлттық бірегейлігіндегі милитаризм мен қоныстанушы-отаршылдықтың қалыптасу процесі мен көріністерін зерттейді. Қайталама дереккөздер бұл зерттеудің негізін құрайды.

Түйін сөздер: Израильдің ұлттық бірегейлігі, сионизм, иудаизм, Холокост, либерал демократия, батысшылдық, милитаризм, қоныстанушы-отаршылдық

Аннотация. Национальная идентичность Израиля является широко обсуждаемой темой, и существующие исследования подчеркивают значимость сионизма, иудаизма, Холокоста, либеральной демократии и западничества как основных компонентов. Однако роль милитаризма и поселенческого колониализма в формировании

израильской национальной идентичности остается недооцененной. Целью данного исследования является изучение влияния милитаризма и поселенческого колониализма на израильскую национальную идентичность. Исследовательский вопрос заключается в том, как эти явления способствовали формированию израильской национальной идентичности. Исследование начинается с обсуждения позиции сионизма, иудаизма, Холокоста, либеральной демократии и западничества в рамках израильской идентичности. Затем исследуется процесс формирования и проявления милитаризма и поселенческого колониализма в израильской идентичности. В основу исследования положены вторичные источники.

Ключевые слова: Израильская национальная идентичность, сионизм, иудаизм, Холокост, либеральная демократия, западничество, милитаризм, поселенческий колониализм

Introduction

Israeli national identity has been a subject of extensive debate and research, highlighting the significance of various components such as Zionism, Judaism, the Holocaust, liberal democracy, and Westernism. These elements have often been identified as the primary factors shaping Israeli national identity. However, one crucial aspect that has received limited attention is the role of militarism and settler-colonialism in the construction of Israeli national identity. This study aims to address this research gap by exploring the influence of militarism and settler-colonialism on the formation of Israeli national identity.

The complex nature of Israeli national identity is intricately intertwined with its historical, cultural, and political context. Zionism, the national movement for the establishment and preservation of a Jewish homeland, has played a central role in shaping the Israeli identity. It encompasses both the ideological and practical aspects of the Jewish national aspirations and has been a fundamental force in the establishment and development of the State of Israel. Similarly, Judaism, as the dominant religion of the Israeli population, holds significant importance in defining the collective identity of the nation.

The Holocaust, with its profound impact on Jewish history and collective memory, has also played a crucial role in shaping Israeli national identity. The collective trauma and remembrance of the Holocaust have influenced the national psyche, engendering a strong sense of historical victimhood, resilience, and determination to ensure the survival and security of the Jewish people.

Furthermore, the principles of liberal democracy and Westernism have been integral to the Israeli national identity. The democratic ideals and institutions that underpin Israeli society are often regarded as essential elements of the nation's self-perception and its commitment to democratic governance, individual freedoms, and the rule of law. The connection to Western values, cultural heritage, and alliances has also contributed to the formation of Israeli national identity, positioning the country within a broader international context.

While these components have received significant attention in previous research, the role of militarism and settler-colonialism in shaping Israeli national identity has been relatively neglected. Militarism, characterized by the strong influence of the military establishment and a robust defense apparatus, has been intrinsic to Israel's national identity and security concerns. The ongoing conflicts and security challenges faced by Israel have deeply influenced the collective consciousness and shaped the nation's self-perception as a militarized state.

Settler-colonialism, particularly in the context of the Israeli–Palestinian conflict and the establishment of Israeli settlements in the occupied territories, has also played a pivotal role in shaping Israeli national identity. The territorial disputes, the colonization of land, and the complex dynamics between Israelis and Palestinians have generated a distinct sense of identity, rooted in the occupation and the contested narratives of historical and religious connection to the land.

This study seeks to delve into the influence of militarism and settler-colonialism on the formation of Israeli national identity. By examining their historical development, manifestations, and interplay with other components of Israeli identity, a comprehensive understanding of their impact on national consciousness and identity construction can be achieved. Through an analysis of secondary sources, including scholarly works, historical documents, and relevant literature, this research aims to shed light on the often-overlooked aspects of Israeli national identity and contribute to the broader discourse on national identity formation.

Zionism

Zionism is a nationalist movement that emerged in response to the rise of antisemitism at the end of the 19th century (Rotenstreich, 2007; Vital, 1990). Despite attempts at secularization and assimilation, secular and assimilated Jews in the 20th century still experienced feelings of exclusion and rejection (Rabkin, 2014). These sentiments, combined with the occurrence of antisemitic events, led a group of Jews to form the Zionist movement, based on the belief that the establishment of a Jewish state was essential for ensuring the safety of Jews. The Zionist movement, which originated in Central Europe as a response to the persecution and suffering of Jews, played a decisive role in the creation of the state of Israel. Its objective was to construct a modern, secular, and “normal” Jewish State following Western ideals (Hazony, 2001). However, the realization of this goal posed several challenges that the Zionists had yet to overcome. These challenges included: 1) uniting Jews worldwide under a secular collective identity, 2) developing a common language, 3) facilitating Jewish immigration to Palestine, and 4) attaining political and economic dominance in the “old new land” (Rabkin, 2014, p. 27).

These goals of Zionism, which were not fully achieved during the Palestine Mandate period, persisted following the establishment of the state of Israel. David Ben-Gurion, the first and founding Prime Minister of Israel, endeavored to unite Jews from around the world under a singular identity within the framework of Zionist ideology (Kimmerling, 1989; Peleg, 1998). Ben-Gurion sought to build a “normal” nation by bringing together Jews who had immigrated to Israel from diverse backgrounds under a shared identity. The notion of normalization was one of the two fundamental pillars of the Zionist movement, and it found expression in Ben-Gurion’s foreign policy through the concept of a “nation like all nations.” When Israel was established, Ben-Gurion aimed to integrate the country into the international community as a “normal” State on par with others. However, this effort for integration faced significant challenges, with Israel finding itself surrounded and isolated by hostile Arab states. In the 1990s, under Israeli Prime Minister Yitzhak Rabin, the concept of normalization regained prominence in Israeli foreign policy (Sucharov, 2005, pp. 49-50; Waxman, 2006, p. 121).

Judaism

While the aspiration of Zionism to establish a secular Israeli identity has encountered challenges, the significance of religion in Israeli identity has grown

in recent years (Kimmerling, 2001). However, the role of Judaism in shaping Israeli identity has been influenced by the relationship between the state and religion. Unlike Western-style states that advocate for the separation of church and state, the establishment of the State of Israel did not adhere to this principle. In other words, while European states opposed the involvement of religion in politics, Zionism gave rise to a politicized and institutionalized Jewish religion that influenced Israel's path towards secularism (Levy, 2011). Consequently, the state-religion relationship has remained a topic of ongoing discussion in Israel (Cohen & Susser, 2000; Shafir & Peled, 2002).

Judaism, as a religion, has presented a challenge in reconciling ethnic Jewish identity with Israeli identity in Israel. While the Declaration of Independence emphasizes Israel as a Jewish state, it also aimed to assimilate Jews from diverse cultural backgrounds under the Israeli identity (Kimmerling, 1989; Peleg, 1998). However, the State of Israel has not officially recognized an Israeli identity, as doing so would entail including the Arab minority within this identity. To circumvent this issue and preserve a "pure" Jewish identity and secularism, the state turned to Judaism. Consequently, Judaism played a role in delineating the boundary between Jews and non-Jews in Israel, while also enabling the state to present itself as "Jewish and democratic" (Ram, 2008).

Since the Jewish religion possesses a diasporic nature, the Zionist movement initially aimed to exclude religious elements from its nationalist project. However, the Jewish religious Zionist movement still played a role in advancing its political objectives. Baruch Kimmerling identified five contributions of the Jewish religion to the Zionist movement. Firstly, it provided a means for Jewish religious Zionists to designate the land (Zion), resolving the issue of nation-land relations. Secondly, religious symbols were utilized to create symbols representing the Zionist movement. Thirdly, the Jewish religion contributed to ideological and cultural distinctions that unified Jews under the Zionist collective. Fourthly, the social boundaries of the Zionist collective were delineated in relation to the Jewish religion. Lastly, within the context of the Arab-Jewish conflict, the Jewish religion served as the primary mechanism for legitimizing the Jewish collective as a political entity in the Middle East (Kimmerling, 2008, p. 87). Ahmad Ashkar, who examines the relationship between Zionism and the Jewish religion, also highlights commonalities between the Zionist movement and Judaism (Ashkar, 2015). However, the importance of Judaism in Israeli identity diminished until the 1967 war. Following the war, Judaism gained significant prominence, taking on a new meaning. Being Jewish now implied not being Arab. Consequently, a new amalgamation of Israel (Israeliness) and Judaism emerged as a "civil religion." In this transformed Judaism or Religious Zionism, land and nation became primary principles of emphasis, while God and religious beliefs assumed a secondary position (Ram, 2008).

Liberal Democracy and Westernism

Besides being a Jewish state, Israel also prides itself on being a democratic state. Israel has often referred to itself as "the only democracy in the Middle East" (Sheffer, 1996). While Israel does not follow the traditional model of a Western democracy based on the separation of church and state, its modernist characteristics and liberal democratic practices necessitate the state's adherence to the principle of separation (Levy, 2011, p. 93). Despite its location in the Middle East, Israel is, in essence, a Western-style state. The Zionist founders of Israel and the majority of Jewish

immigrants who arrived in Palestine were secular Jews from Eastern and Central Europe. They sought to establish a Western society in Palestine, encompassing social, political, cultural, and economic aspects (Tal, 2011). Consequently, the components of liberal democracy and Westernism assume significant roles in shaping Israeli national identity.

The origins of these elements can be traced back to the ideas put forth by the founding fathers of the Zionist movement. Theodor Herzl, widely regarded as the main proponent of political Zionism, advocated for the establishment of a modern, secular, and democratic Jewish state in his seminal work, "The Jewish State" (Herzl, 1988). Furthermore, Herzl envisioned a Jewish state that would align with the Western model. He emphasized the importance of establishing relations with all Western states to ensure the survival of the Jewish state (Herzl, 1988, p. 96). Similarly, David Ben-Gurion, the founder of the State of Israel, espoused the doctrine of statism, which aimed to safeguard Westernism. Ben-Gurion believed that embracing Western values was essential for the preservation of the Yishuv (Jewish settlement) and, later, the state of Israel in the "hostile" Middle East. He argued that only a Jewish state modeled after the Western style stood a chance of overcoming the existential challenges it faced (Tal, 2011, p. 353).

Although Israeli Jews exhibit a democratic factionalism in terms of ethnic, cultural, and religious diversity, Israel continues to be recognized as a Jewish state that imposes limitations on the rights and freedoms of its Arab citizens. The passage of the "Nation State Law" in the Israeli Parliament on July 19, 2018, solidified the official status of Israel as a Jewish state (Lis & Landau, 2018). This law, which raised numerous concerns regarding the status of Arabic in Israel and the settlements in the West Bank, has posed a challenge to Israel's assertion of being the "sole democratic country in the Middle East."

Jewish History and the Holocaust

The role of Jewish history holds significant importance in the construction of Israeli state identity. Rather than merely shaping a Jewish historical identity, it serves to establish the legitimacy of the State of Israel. In Israel, the past, present, and future intertwine, and collective memory is viewed objectively. History has emerged as a potent force not only in domestic affairs but also in foreign relations within the state (Kimmerling, 2001; Schilling, 2015). The findings of a study conducted in 1974 indicate that 85% of Israeli students perceive the State of Israel as a continuation of Jewish history. A follow-up study conducted a decade later revealed that 79% of participants still held the same perspective (Schilling, 2015, p. 34). Although these findings highlight the success of Zionist historiography in establishing continuity between the State of Israel and Jewish history, inventing an "Israeli narrative" that would bridge the past and future to provide a collective identity for Jews worldwide was no easy task for Zionists during the early years of the state (Kimmerling, 1989).

The contribution of Zionist historians has played a crucial role in shaping Jewish history in alignment with Zionist ideology. Among these historians, the significance of Ben-Zion Dinur, who served as Israel's Minister of Education from 1951 to 1955, is particularly noteworthy (Ram, 1995). During Dinur's presidency, Zionist historiography divided Jewish history prior to the establishment of the State of Israel into periods of activity and heroism, as well as periods of inactivity and meekness. The two heroic periods encompassed the time before 135 AD, which concluded with the Jewish revolt against the Romans, and after 1880, when Zionist

settlements in Palestine began. On the other hand, the interim period of nearly two thousand years, which included the Holocaust and symbolized passivity and submissiveness, was deemed necessary to be erased from collective memory. The construction of Israel's identity relied on the positive perception of these heroic periods (Zerubavel, 1995, p. 18). The Zionist interpretation of Jewish history has disavowed the privileged relationship between God and humanity, transforming Jews into victims of historical injustices (Rabkin, 2014, p. 168).

The significance of Jewish history in shaping Israeli identity cannot be denied. However, the recognition of traumatic events within Jewish history that have affected all Jews holds great importance. The Holocaust, which occurred just prior to the establishment of the State of Israel and resulted in the sacrifice of six million Jews, stands as a uniquely traumatic event in Jewish history, perhaps even in human history. The Holocaust serves as a shared traumatic experience among all Jews, regardless of their background, be it Ashkenazi, Sephardic, devout, or secular, and it unites them under a collective identity. Initially silenced in the early years of the state, the Holocaust emerged as a "new civil religion" in Israel following the Eichmann Case (1961–1962) (Liebman et al., 1983). Consequently, the narrative of the Holocaust has become one of the most influential factors in Israel's relations with the rest of the world. Particularly in the context of the Arab–Israeli conflict, this phenomenon has drawn increasing attention and has led to criticism that the Holocaust is being exploited to legitimize Israel's actions.

Although the Nazis never occupied Israel (Palestine), the memory of the Holocaust occupies a central place in Israeli identity (Wistrich, 1997, p. 16). For Israelis, the Holocaust represents a collective memory that encapsulates the culmination of persecution and violence inflicted upon Jews throughout history by various nations and peoples, driven by consistent antisemitic practices. As the most horrifying event in Jewish history, the Holocaust, which systematically claimed the lives of six million Jews, stands as the ultimate manifestation of anti-Semitism. What sets the Holocaust apart from previous antisemitic acts is its genocidal nature, aimed at the mass extermination of Jews. Given its magnitude and recent occurrence, the Holocaust holds significant weight in the construction of national and state identity, serving as a profound national trauma. It is the dominant shared collective memory that shapes Israeli national identity, functioning almost as a "civil religion" that permeates all facets of society. In Israel, there is not a single day where the Holocaust is not remembered or referenced. As described by Amos Elon, "The Holocaust remains the primary trauma of Israeli society ... The trauma of the Holocaust leaves an indelible mark on the national psychology, public life, the conduct of foreign affairs, politics, education, literature, and art" (Elon, 1971, pp. 198-199).

Militarism and Settler-Colonialism

Israel's enduring conflict with its neighboring countries has bestowed significant importance upon the military within Israeli society and politics. Consequently, the relationship between the civilian and military spheres has become a crucial topic of discussion in Israel. While some studies emphasize the civilian control over the military and the dominant role of the civilian sector in decision-making, others argue that civilian control is limited, and the military encroaches upon political, economic, social, and cultural realms. Therefore, four approaches to civil–military relations in Israel have emerged: traditional, critical, new critical, and security network (Sheffer & Barak, 2010).

Traditional approaches have predominantly examined the institutional and official aspects of civil-military relations in Israel, perceiving the civil and military spheres as distinct sub-systems. According to these approaches, the civilian sector in Israel possesses supervisory authority over the military domain. Furthermore, they consider the two sectors as homogeneous and autonomous entities that operate independently from one another (Horowitz & Lissak, 1989). Although critical approaches have built upon traditional approaches, they have undertaken a critical examination of civil-military relations in Israel, focusing on social, political, cultural, and ideological dimensions. They also diverge from traditional approaches by characterizing the civil and military sub-systems as heterogeneous. According to these perspectives, the security domain exhibits greater interference in the civilian sector compared to other domains. However, proponents of both approaches refrain from defining Israel as a militarist state and instead describe it as a “nation in arms,” akin to Western democracies (Barak & Sheffer, 2010).

Representatives of the new critical approach, rooted in the postmodernist tradition of social sciences, attribute significant importance to the cultural dimension of civil-military relations in Israel. In contrast to the previous two approaches, the new critical approach rejects the paradigm of civil-military relations and highlights Israel’s incomplete process of state formation, which hampers the discussion of civil and military spheres. These approaches argue that the lack of defined borders for Israel because of the 1967 war has deeply influenced civil-military relations and the state formation process. However, these perspectives do not treat the civil and military domains as separate entities. According to them, the civilian space in Israel either barely exists or lacks significant power. Therefore, the new critical approaches find it more appropriate to define Israel as a “garrison state” or “praetorian state,” infused with a militaristic ethos, rather than labeling it as a “nation-army” state (Goldberg, 2006).

The security network approach suggests that security officials within the Israeli security field actively engage in activities by intervening in all civilian domains. From this perspective, the civil-military relationship in Israel differs from that of other democratic countries. According to this approach, the influence of the civilian sphere on the military sphere in Israel is minimal, while military values exert significant influence by permeating civilian areas. Consequently, the Western “ideal types” of civil-military relations are deemed unsuitable for Israel. In Israel, the civilian sphere is weaker than the military or security sphere. While the security network approach acknowledges the relative weakness of the civilian space, as proposed by the new critical approaches, it does not entirely overlook the impact of the civilian sphere on other areas within the civil space. According to this approach, the civil-military relationship in Israel operates within the framework they define as the “security network.” The Israeli security network comprises actors from security and defense institutions as well as civilian actors who share common values, interests, and goals, ultimately shaping the decision-making process (Sheffer & Barak, 2010).

As recent approaches have demonstrated, the military sphere in Israel holds significant influence over civilian domains and foreign policy. In fact, the role of military-security institutions in shaping Israeli foreign policy has consistently garnered attention (Tyler, 2012). The military also plays a vital role in Israeli identity. In examining the army’s role in Israeli state identity and foreign policy, Sucharov has determined that Israel’s identity as a “defensive-fighter” emerges from the interplay

between security ethics and military doctrine. According to Sucharov, Israeli security ethics lean towards a defensive posture, while Israeli army doctrine and tactics lean towards an offensive stance. This interplay between defensive objectives and offensive means is deeply ingrained in Israeli identity. Sucharov suggests that if both the objectives and means were defensive, Israel would perceive itself as a “defensive-victim” state, whereas if both were aggressive, Israel would perceive itself as an “aggressor-warrior” (Sucharov, 2005).

Israel’s militaristic nature is evident in its policies towards Arab countries and occupied territories. The Israeli army and security institutions have played a significant role in the conflict with Arab countries and in carrying out settlement activities in the occupied territories. Israel is characterized as a settler-colonialist state that continually expands its borders through Jewish settlement policies. Since its establishment, Israel has lacked defined borders, with frequent changes resulting from wars with Arab states. The settler-colonialist nature of Zionism is a key element that shapes Israel’s national identity. Particularly after the 1967 War, numerous Arab lands, notably Palestinian territories, were occupied. While the occupied Arab lands are utilized as an advantage for peace agreements in Israel’s foreign policy, settlement policies continue in the Palestinian territories. (Shafir, 2002; Ram, 1995; Kimmerling, 1989). This characteristic is rooted in Zionism.

Zionism differs from anti-colonial African and Asian nationalist movements. African and Asian nationalisms were primarily focused on reclaiming their lands from foreign powers and asserting control over their own destinies. In contrast, for Zionism, the primary goal was the establishment of a homeland. Zionism aimed to bring together the dispersed Jewish people and build a nation in their ancestral lands (Jansen, 1971, pp. 12-13). Additionally, as noted by Godfrey H. Jansen, religion played a role in the Zionist national movement, creating a sense of alienation, while its colonial character and the desire to gain support from foreign powers set it apart from African and Asian nationalisms (Jansen, 1971, pp. 21-38, 80).

Conclusion

In conclusion, this study has sought to address the research gap surrounding the role of militarism and settler-colonialism in shaping Israeli national identity. While previous studies have extensively examined components such as Zionism, Judaism, the Holocaust, liberal democracy, and Westernism, the influence of militarism and settler-colonialism has received limited attention. By exploring the impact of these phenomena on Israeli national identity, this research has shed light on their significance and contribution to the formation of the Israeli collective identity.

Throughout the study, the position of Zionism, Judaism, the Holocaust, liberal democracy, and Westernism within Israeli national identity has been discussed, highlighting their importance in shaping the nation’s collective consciousness. These components, rooted in historical, cultural, and political contexts, have played significant roles in defining Israeli identity and fostering a sense of belonging and purpose among its people.

Furthermore, this study has delved into the process of formation and manifestations of militarism and settler-colonialism within Israeli national identity. The examination of militarism has revealed its intrinsic connection to Israel’s security concerns and the pervasive influence of the military establishment. The ongoing conflicts and security challenges faced by Israel have deeply affected the collective psyche, shaping the nation’s self-perception as a militarized state.

Similarly, settler-colonialism, particularly in the context of the Israeli-Palestinian conflict and the establishment of Israeli settlements in the occupied territories, has played a pivotal role in shaping Israeli national identity. The territorial disputes, land colonization, and complex dynamics between Israelis and Palestinians have generated a distinct sense of identity rooted in the occupation and the contested narratives surrounding historical and religious connections to the land.

By relying on secondary sources, including scholarly works and relevant literature, this research has contributed to a comprehensive understanding of the influence of militarism and settler-colonialism on Israeli national identity. It has brought attention to the often-overlooked aspects of Israeli identity formation, offering insights into the complexities of the Israeli-Palestinian conflict and its broader implications for peace and stability in the region.

References

1. Ashkar, A. (2015). On the relationship between Zionism and Judaism. *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics, and Culture*, 20(4/1), 67.
2. Cohen, A., & Susser, B. (2000). *Israel and the politics of Jewish identity: The secular-religious impasse*. Johns Hopkins University Press.
3. Elon, A. (1971). *The Israelis: founders and sons*. Weidenfeld and Nicolson.
4. Goldberg, G. (2006). The growing militarization of the Israeli political system. *Israel Affairs*, 12(3), 377-394.
5. Herzl, T. (1988). *The Jewish State* (Vol. Dover Publications). New York.
6. Horowitz, D., & Lissak, M. (1989). *Trouble in utopia: The overburdened polity of Israel*. Suny Press.
7. Jansen, G. (1971). *Zionism, Israel and Asian Nationalism*. Institute for Palestine Studies.
8. Kimmerling, B. (1989). *The Israeli state and society: Boundaries and frontiers*. State University of New York Press.
9. Kimmerling, B. (2001). *The Invention and decline of Israeliness: State, society, and the military*. University of California Press.
10. Kimmerling, B. (2008). *Clash of identities: Explorations in Israeli and Palestinian societies*. Columbia University Press.
11. Levy, G. (2011). Secularism, religion and the status quo. In B. J. P. A., & T. B. S. (Eds.), *Religion and the State: A Comparative Sociology* (pp. 93-119). Anthem Press.
12. Liebman, C. S., Libman, Y., & Don-Yihya, E. (1983). *Civil religion in Israel: Traditional Judaism and political culture in the Jewish state*. University of California Press.
13. Lis, J., & Landau, N. (2018). Israel passes controversial Jewish nation-state bill after stormy debate. *Haaretz*. <https://www.haaretz.com/israel-news/israel-passes-controversial-nation-state-bill-1.6291048>
14. Peleg, I. (1998). Israel's Constitutional Order and «Kulturkampf»: The Role of Ben-Gurion. *Israel Studies*, 3(1), 230-250.
15. Rabkin, Y. M. (2014). *Yahudilerin siyonizm karşıtlığı*. İletişim.
16. Ram, U. (1995). Zionist historiography and the invention of modern Jewish nationhood: The case of Ben Zion Dinur. *History and memory*, 7(1), 91-124.
17. Ram, U. (2008). Why secularism fails? Secular nationalism and religious revivalism in Israel. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 21, 57-73.
18. Rotenstreich, N. (2007). *Zionism: Past and Present*. State University of New York Press.
19. Schilling, C. L. (2015). *Emotional state theory: Friendship and fear in Israeli foreign policy*. Lexington Books.
20. Shafir, G., & Peled, Y. (2002). *Being Israeli: The dynamics of multiple citizenship* (Vol.

16). Cambridge University Press.

21. Sheffer, G. (1996). Has Israel really been a garrison democracy? Sources of change in Israel's democracy. *Israel Affairs*, 3(1), 13-38.

22. Sheffer, G., & Barak, O. (2010). *Militarism and Israeli society*. Indiana University Press.

23. Sucharov, M. M. (2005). *The international self: Psychoanalysis and the search for Israeli-Palestinian peace*. State University of New York Press.

24. Tal, D. (2011). David Ben-Gurion's Teleological Westernism. *Journal of Modern Jewish Studies*, 10(3), 351-364.

25. Tyler, P. (2012). *Fortress Israel: The inside story of the military elite who run the country—and why they can't make peace*. Portobello Books.

26. Vital, D. (1990). *The Origins of Zionism*. The Clarendon Press.

27. Waxman, D. (2006). *The Pursuit of Peace and the Crisis of Israeli Identity: Defending Defining the Nation*. Palgrave Macmillan.

28. Wistrich, R. S. (1997). Israel and the holocaust trauma. *Jewish History*, 13-20.

29. Zerubavel, Y. (1995). *Recovered roots: Collective memory and the making of Israeli national tradition*. University of Chicago Press.

Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты

Институт этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясатты талдамалық, зерттеу және сараптамалық қолдауды жүзеге асырады.

Бағыттар:

- этникалық топтардың өзара қарым-қатынастарын зерделеу үшін өңірлерге мониторингтік шығуларды жүзеге асыру;
- этносаралық қатынастар саласында әлеуметтік зерттеулерді ұйымдастыру және жүргізу;
- этносаралық сала тақырыптары бойынша әдістемелік құралдар мен материалдар әзірлеу және басып шығару;
- ОМО, ЖАО қызметкерлері және басқа да мүдделі органдар/тұлғалар үшін оқыту семинарлары мен тренингтерін өткізу;
- жетекші шетелдік талдау орталықтарымен және сарапшылармен халықаралық ынтымақтастық және пікірталас алаңдарының жұмысын ұйымдастыру.

Директор

Талғат Бегімұлы Қалиев

Астана қаласы, Қараөткел

Көшесі, В-7

Байланыс:

+ 7 (7172) 47-28-09

info@iaer.kz

Institute of Applied Ethnopolitical Research

The Institute provides analytical, research and expert support for state policy in the field of interethnic relations.

Directions:

- implementation of monitoring visits to the regions to study the relationship of ethnic groups;
- organization and conduct of sociological research in the field of interethnic relations;
- development and publication of methodological manuals and materials on the topics of the interethnic sphere;
- conducting training seminars and trainings for employees of the central state bodies, local executive bodies and other interested bodies/persons;
- organization of discussion platforms and international cooperation with leading foreign analytical centers and experts.

Director
Talgat Kaliyev

Astana city, Karaotkel Street,
B-7

Contacts:

+ 7 (7172) 47-28-09

info@iaer.kz

Институт прикладных этнополитических исследований

Институт обеспечивает аналитическое, исследовательское и экспертное сопровождение государственной политики в сфере межэтнических отношений.

Направления:

- осуществление мониторинговых выездов в регионы для изучения взаимоотношений этнических групп;
- организация и проведение социологических исследований в сфере межэтнических отношений;
- разработка и издание методических пособий и материалов по тематикам межэтнической сферы;
- проведение обучающих семинаров и тренингов для сотрудников ЦГО, МИО и других заинтересованных органов/лиц;
- организация работы дискуссионных площадок и международное сотрудничество с ведущими зарубежными аналитическими центрами и экспертами.

Директор

Калиев Талгат Бегимович

город Астана, Улица

Караөткель, В-7

Контакты:

+ 7 (7172) 47-28-09

info@iaer.kz

